

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

Dette værk er downloadet fra

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

www.genealogi.dk

Bemærk, at hjemmesiden indeholder værker, som er omfattet af ophavsret. For ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan PDF-filen frit downloades og anvendes.

For værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun må benyttes til rent personligt brug. Distribution og publicering af PDF-filen er ulovlig.

Personalthistorisk Tidsskrift 1997:2

Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie

Indhold

Artikler:

<i>Niels H. Frandsen: Slægtsforskning i Grønland</i>	119
<i>Karl Peder Pedersen: Den gode forbindelse</i>	143
<i>Jesper Ratjen: Kort og ejendomshistorie</i>	160
<i>Steen Bernichow: En københavnsk kleinsmedemester omkring 1800</i>	178
<i>Birgit Løgstrup: Rigsarkivet og brugerne</i>	189

Småstykker:

Et vindue til fortidens liv	195
Hustruvold i gamle dage	199
Den gode guds retfærdige domme	201

Orientering:

Generalforsamling 1997	202
Resultatopgørelse og balance	207
Nyt fra Norden	209
Hvem Forsker Hvad	212

Anmeldelser:

Lexikon historischer Berufe in Schleswig-Holstein und Hamburg, zusammengestellt unter Mitwirkung mehrerer Fachkollegen von Klaus-J. Lorenzen-Schmidt (<i>Jürgen Beyer</i>)	213
Holger Hertzum-Larsen: Kongens Retterting. Register til Herredags- domme 1616-1650. (<i>Ole Degn</i>)	214
Holger Hertzum-Larsen: Udarvsskifter Odense 1630-1750. (<i>Ole Degn</i>) ..	214

Billedet på omslaget:

Mange grønlandske bygder er nedlagt gennem tiderne. På forsiden ses et parti fra Kangek, en nedlagt bygd nær Nuuk. Aron, Grønlands nationalkunstner, boede i denne bygd. (Foto: Niels H. Frandsen, juli 1993)

Slægtsforskning i Grønland

Af Niels H. Frandsen

En del danskere har slægtsforbindelser til Grønland, enten gennem forfædre fra Grønland, forfædre der har været ansat i Grønland i en periode eller gennem søskende til forfædre. Denne artikel fortæller lidt om, hvad man på Grønlands Landsarkiv og tildels Rigsarkivet kan finde om disse personer.

En del af kilderne til slægtshistorie i Grønland svarer til de kilder, der findes i Danmark. Ved omtalen af dem vil jeg lægge vægt på de forskelle og problemer, der er i det grønlandske materiale i forhold til det danske. Dertil kommer så en række kilder, der er specielle for Grønland.

Tilgængelighedsfristen er 25 år, dog 80 år for følsomme arkiver ligesom i Danmark.

I. Historie

For at kunne dyrke slægtsforskning i Grønland er det nødvendigt at kende lidt til landets historie.

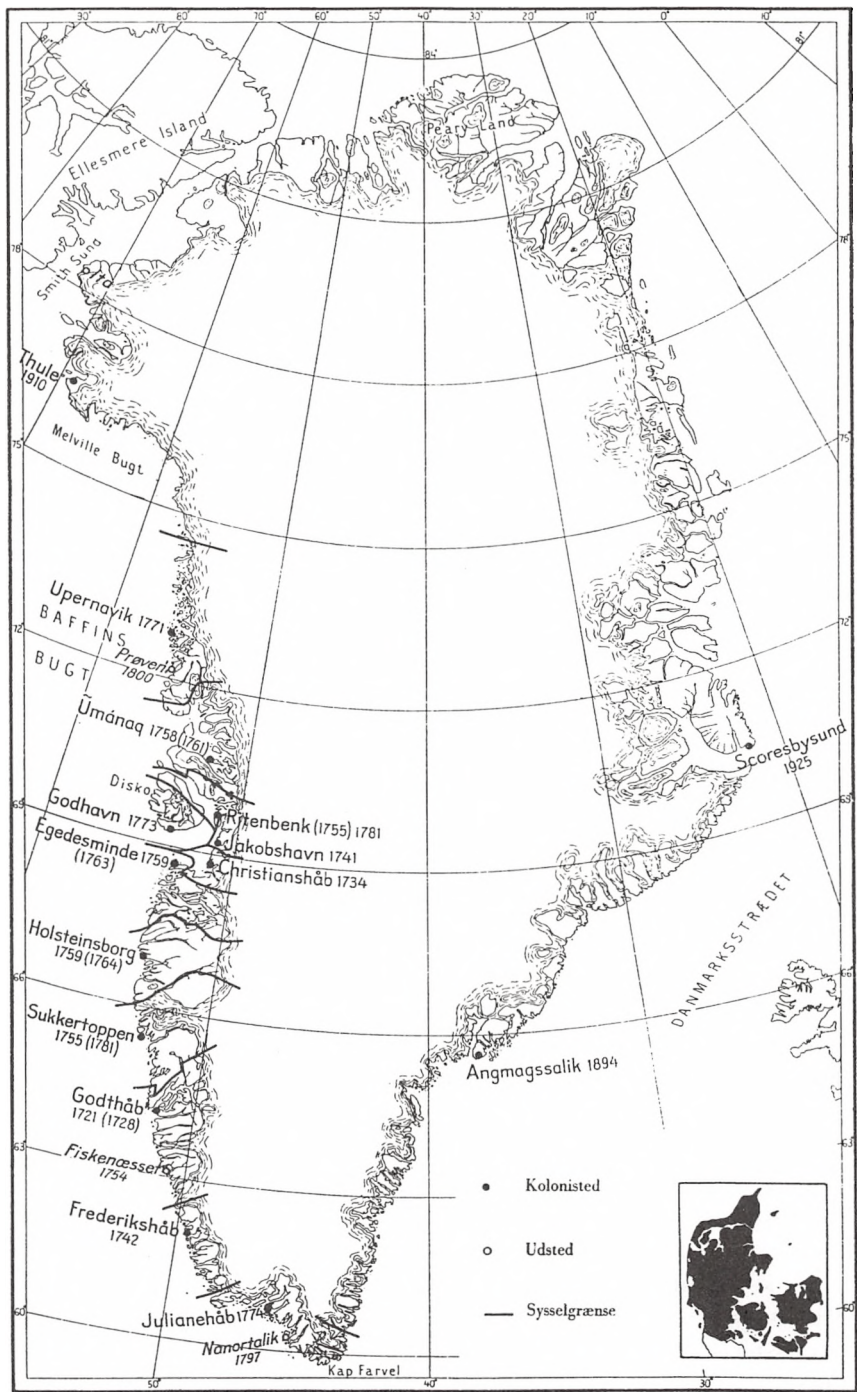
Grønlands moderne historie begyndte med Hans Egedes ankomst til Håbets Ø i 1721. Derefter blev der oprettet missionsstationer og handelspladser flere steder i Grønland. De fleste kolonier blev grundlagt mellem 1734 og 1797, f. eks. Christianshåb 1734, Umanak 1758, Godhavn 1773 og Julianehåb 1775. Derpå gik der lang tid, før Ammassalik blev oprettet 1894, senere kom Thule og tilsidst Scoresbysund i 1925.

Den kongelige grønlandske Handel (herefter KGH) blev oprettet 1774-76 og styrede derefter Grønland til 1908. I det år blev den almindelige administration udskilt fra KGH og lagt under Grønlands Styrelse. I 1955 blev Grønlandsministeriet oprettet, og i 1979 fik Grønland hjemmestyre, der efterhånden har fået overdraget flere og flere opgaver.

Under KGH blev hver koloni styret af en kolonibestyrer (også kaldet købmand). Hans nærmeste overordnede var inspektøren, hvoraf der var en i Nordgrønland og en i Sydgrønland. Grænsen mellem nord og syd gik mellem kolonierne Holsteinsborg og Egedesminde, nu grænsen mellem kommunerne Sisimiut og Kangaatsiaq.

Missionærene hørte under Missionskollegiet, senere under Ministeriet for Kirke- og undervisningsvæsen.

Og én ting er det meget nødvendigt at vide, før man går i gang: I 1959

sank M/S Hans Hedtoft med størstedelen af arkivalierne fra Sydgrønland. Der er derfor intet inspektoratsarkiv for Sydgrønland, intet eller meget lidt i kolonibestyrerarkiverne og kun lidt ældre materiale fra præstegældsarkiverne (der svarer til de danske pastoratsarkiver). For Sydgrønlands vedkommende er man stort set henvist til kirkebøgerne – hvoraf mange af de ældste også forsvandt med M/S Hans Hedtoft – og til folketællingerne, bortset fra hvad der måtte findes på Rigsarkivet.

Så en del af det, der omtales i det følgende, gælder kun for Nordgrønland.

II. Hvor findes kilderne?

Kilderne til grønlandsk personalhistorie findes fortrinsvis på Landsarkivet i Nuuk, der i 1991 blev lagt sammen med Landsmuseet til Grønlands Nationalmuseum og Arkiv.

Men i KGH's direktionsarkiv, der ligger i Rigsarkivet, findes en hel del indberetninger og breve til direktionen. Desuden blev mange breve, mandtalslister, skiftesager m.m. sendt i kopi til direktionen. Endvidere findes en stor del af kirkebøgerne på mikrofilm og microfiche. Folketællingerne fra Grønland ligger på Rigsarkivet, men findes også på microfiche. Missionskollegiets arkiv, der også indeholder slægtshistoriske oplysninger fra Grønland, ligger ligeledes på Rigsarkivet. En del heraf findes også på microfiche.

Der er også oplysninger i arkiverne fra Grønlands Styrelse, Kirke- og undervisningsministeriet og en række andre ministerier.

Det er således muligt at finde noget om forfædre og slægtninge i Grønland, selv om man bor i Danmark.

I denne artikel vil kun de kilder, der findes i Grønland – i original eller på microfiche – blive behandlet.

III. Sprog og navneskik

De fleste kilder til slægtshistorie er på dansk. Kateketerne (hjælpepræsterne) var imidlertid grønlandere, og derfor kan nogle af overkateketens kirkebøger være ført på grønlandsk. Kateketernes dagbøger er ofte ført på grønlandsk.

I kolonibestyrerarkiv og inspektoratsarkiv kan nogle af brevene være på grønlandsk, og det samme gælder arkiverne for præstegæld og forstanderskaber. Kommunerådenes arkiver er på grønlandsk.

Fig. 1. Grønlandske byer og deres oprettelsesår. De kursiverede lokaliteter er de største af udstederne. Antallet af udsteder varierede, men lå som oftest på 50-70. Syssegrænserne svarer stort set til de gamle kolonigrænser. Gengivet efter: *Grønlandsbogen*, Schultz forlag 1950.

Fig. 2. Mindesmærke for Hans Egede på Håbets Ø, det første sted i Grønland, hvor han oprettede en mission. (Foto: Niels H. Frandsen, juli 1993).

Fig. 3. Knud Rasmussens fødehjem i Ilulissat, nu museum. (Foto: Niels H. Frandsen, oktober 1996).

Fornavne. Når en hedensk grønlander blev døbt, fik han/hun altid et nyt navn. Som regel et bibelsk, men klassiske navne som Apollo, Titus og Cæjus kan også findes. Dåb med et grønlandsk fornavn er sjældent før o. 1900. Børnene blev ofte opkaldt efter andre, og derfor har grønlanderne ofte 3-5 fornavne. I begyndelsen var det også almindeligt at opkalde med både for- og efternavn, f. eks. blev Andreas Dalagers søn døbt Peter Motzfeldt Dalager efter inspektør Peter Motzfeldt. Efter Hans Egede virkede hans sønner Niels og Poul som missionærer i Grønland, og mange grønlandske drenge blev døbt Hans Egede, Niels Egede eller Poul Egede.

Rækkefølgen af fornavnene var ikke fast. En person kan derfor et sted findes som Jacob Ole og et andet sted som Ole Jacob, Christian Thomas optræder også som Thomas Christian o.s.v. I mange tilfælde står en person kun med kaldenavnet, og så skal man være forsigtig. Der er stor forskel på Sivert Elias Christian *Karl* Lyng og *Karl* Peter Marcus Lyng, selv om begge kaldes Karl Lyng.

Grønlanderne havde som regel også et grønlandsk navn. Det står ikke i dåbsnotitsen, men brugtes til daglig og anføres i kilderne ofte ved siden af det europæiske navn. Det var for at kunne adskille de forskellige Johannes, Peter, Marie etc. fra hinanden. Men de grønlandske navne var kaldenavne, ikke efternavne, og de gik ikke i arv til børnene.

Efternavne. Grønlanderne brugte ikke efternavne, før europæerne kom, så i de første mange år er efternavn som regel et fingerpeg om, at den pågældende er *blanding*, d.v.s. har en europæisk fader eller forfader.

Da grønlanderne begyndte med efternavne, brugte man som i Danmark som regel at sætte et -sen på faderens fornavn (patronymikon). Men i enkelte tilfælde brugtes det grønlandske navn som efternavn. Det gælder f. eks. Mikisuluk (den undersætsige) og Upernangitsok (den der lyer).

Der er også eksempler på, at efternavnet blev dannet af det sidste fornavn med et tilføjet et -sen – som ved Nicolai Hans Paul Paulsen og hans broder Abraham David Aron Aronsen.

Endelig fik en del grønlandere efternavn ved opkald – især Egede – eller ved voksendåb. Inspektør Jens Wille efterlod ingen efterkommere på Grønland, men i 1787 fik en 19-årig grønlander navnet Jens Wille ved dåben. Hans broder blev kun døbt Joseph, men kaldte sig også Wille, og Jens Willes stedsøn Jonas Jeremias brugte også efternavnet Wille.

Stavemåde. Grønlandske navne kan være stavet forskelligt. Det gælder både personnavne og stednavne: Frederik Etilak eller Itilak, udstedet Eginniarbik eller Iginniarfik, bygden Attu, Agto, Akto, Aikto eller Aito.

Ridde og Døtte i den Grønlandske Meenighed ved Godhavn.

- 98. Borge Johan Schultze, nu Ven af National Forsigtighed, Jens Velle og Jørgen Justsen, Land, fød ved Århus 11te Januarij 1792 og døbt den 13de ejuvdoms fjerde Aar. — Gudsnavn navn: Paul Egede. Nicolay Tæver, Torger Tæver, Signe, Conalia, Jørgen Jødt, Søren Jørgen Jødt, og Erika Jødt.
- 99. Benjamin, nu uagt Ven af Grønland, stiftet og fød ved Århus 11te Januarij 1792 og døbt den 13de ejuvdoms fjerde Aar. — Gudsnavn navn: Paul Egede. Nicolay Tæver, Torger Tæver, Signe, Conalia, Jørgen Jødt, Søren Jørgen Jødt, og Erika Jødt.
- 100. Stine Cathrine, nu Jætte af National forsigtighed, Christian Hansen Tæver og Jørgen Justsen, Johanna, fød ved Århus 11te Januarij 1792 og døbt den 13de ejuvdoms fjerde Aar. — Gudsnavn navn: Paul Egede. Jens Velle, Jørgen Tæver, Signe, Conalia, Jørgen Jødt, Søren Jørgen Jødt, og Erika Jødt.
- 101. Nicolay, nu uagt Ven af Grønlandske Signe, Lille Marie, fød i Århus 11te Januarij 1792 og døbt den 13de ejuvdoms fjerde Aar. — Gudsnavn navn: Paul Egede. Nicolay Tæver, Torger Tæver, Signe, Conalia, Jørgen Jødt, Søren Jørgen Jødt, og Erika Jødt.
- 102. Thomas, f. tilførsel Orlund, nu gift bleuet, outbrukt 23de Aar gammel.
- 103. Christiane, f. tilførsel Hjørne, f. Jørgen Justsen, outbrukt 21de Aar gammel.
- 104. Nicolay Proffsen, f. tilførsel Torus, nu uig levet, outbrukt 22de Aar gammel.
- 105. Pedersen, f. tilførsel Hjørne, nu gift bleuet med Grønlandske Signe, f. Jørgen Justsen, outbrukt 20de Aar gammel.
- 106. Nathaniel, f. tilførsel Hjørne, nu gift bleuet med Grønlandske Signe, f. Jørgen Justsen, outbrukt 21de Aar gammel.
- 107. Oltho Fabritius, f. tilførsel Jødt, nu Jørgen, outbrukt 15de Aar gammel.

Det maner til forsigtighed, for navne, der ligner hinanden, kan tilhøre samme person eller to forskellige personer. Stednavne kan også ligne hinanden, f. eks. ligger både Norsak og Norsoak i Ritenbenk distrikt, men det er to forskellige bygder. De findes også under navnene Nussuak og Nugssuak.

Stednavne er ofte beskrivende, så der kan være flere bygder med samme navn, f. eks. Nuuk (Næsset), Upernavik (Sommerpladsen), Ikerasak (Sundet) og Saṭṭaaq (Solsiden). Derfor kan man ikke nøjes med bygde-navn, men må altid tilføje koloniens navn.

IV. Kirkebøgerne

Der var to missioner i Grønland: den danske folkekirke og Herrnhutterne. Herrnhutterne havde missioner i Sydgrønland, den nordligste var i Nuuk. Herrnhutterne forlod Grønland år 1900, og deres arkiver – bortset fra kirkebøgerne – opbevares i Tyskland. Folkekirken havde missioner i alle kolonierne, og arkivalierne findes i stor udstrækning i Nuuk.

Loven fra 1812 om føring af kirkebøgerne i to eksemplarer gjaldt ikke for Grønland. Først fra 1850'erne er der nogle steder – ud over hovedministeriebogen – en kirkebog, ført af overkateketen. Egentlige kontramisteriebøger findes først fra o. 1900. De fortrykte, skematiske kirkebøger, der i Danmark blev indført 1813/14, blev taget i brug i Grønland mellem 1826 og 1855.

De fleste af folkekirkens kirkebøger i Sydgrønland er bevarede fra 1827-28, for Holsteinsborg dog fra 1801 og for Frederikshåb først fra 1864. Heller ikke i Nordgrønland er alle kirkebøger bevarede. Den ældst bevarede kirkebog for Umanak begynder i 1817, Ritenbenks ældste begynder i 1831 og Jakobshavns i 1840. De øvrige præstegæld har kirkebøger fra 1700-tallet.

Upernavik er et særtilfælde. Missionariatet blev oprettet i 1779 og nedlagt 1790. Det blev først genoprettet i 1833. I den mellemliggende periode var Upernavik underlagt Egedesminde missionariat, og missionæren besøgte stedet med mellemrum. Dåb, vielser og begravelser i Upernavik i denne periode findes derfor i Godhavn kirkebog.

Fig. 4. Side fra Godhavn kirkebog 1792-1833 med døpte 1792. Nr. 98 blev ligesom faderen opkaldt efter den siddende inspektør. Bemærk, at af de voksendøbte døptes nr. 104 og 107 med både for- og efternavn. Toruk blev opkaldt efter Riewert Booyesen, der var hvalfangerkommandør ved Godhavn 1791-96, og Sellik efter Otto Fabricius, der oversatte bibelen til grønlandsk.

Hermed er vi ved det første, der er specielt for Grønland. Et missionariat bestod ofte af flere kolonier. Missionæren i Egedesminde varetog også Godhavn og i perioder desuden Upernavik og Christianshåb. Christianshåb og Jakobshavn har hørt sammen, Ritenbenk og Umanak ligeledes. Missionæren i Upernavik havde kun denne koloni på grund af afstanden til de andre kolonier. Hvilke kolonier, der hørte sammen i et missionariat, varierede efter om der var 2, 3 eller 4 missionærer i Nordgrønland. Situationen var tilsvarende i Sydgrønland.

Kirkebøgerne blev dog ført for hver koloni for sig (med Upernavik 1790-1833 som undtagelsen), og det samme gælder for de fleste andre kirkelige arkivalier. Senere blev hver koloni et selvstændigt pastorat eller *præstegæld*, og missionærerne skiftede titel og blev præster.

Den grønlandske befolkning var lille, lidt under 6.000 mennesker i 1800 og lidt over 11.000 i 1900, men landet var stort og kolonierne udstrakte. Foruden kolonibyen var der mange større eller mindre bopladser, der undertiden lå 100-150 km fra kolonibyen. Missionæren kunne sejle rundt i sit missionariat i sommerperioden. Om vinteren kunne han i Nordgrønland bruge hundeslæde. Men begge dele afhang af vejret, og de fjerneste bopladser fik færrest besøg.

Derfor var der mange kateketer, der holdt gudstjeneste (men ikke altergang) og foretog hjemmedåb og begravelser. Desuden virkede kateketerne som skolelærere. Sådanne kateketer fandtes på de fleste større bopladser. De var grønlandere eller blandinger, og deres kundskaber var af blandet art. Nogle var fremragende, f. eks. Mathias Aronsen, der oversatte dele af bibelen til grønlandsk, men mange havde kun en nødtørfvig uddannelse. Først med seminariet i Godthåb/Nuuk, oprettet i 1845, kom der en læreanstalt i Grønland.

V. Kirkebøgernes indhold

Det er ikke fødsel og død, men de kirkelige handlinger dåb og begravelse, der indføres i kirkebøgerne. Det er særdeles væsentligt at huske på dette forhold, når man arbejder med grønlandske kirkebøger.

For i de første mange år var Grønland en missionsmark. Grønlanderne var hedninger, og i ældre tid er der derfor mange grønlandere, der ikke findes oplysninger om. I bedste fald omtales de indirekte, som når der står: *døbt Jeremias, en søn af Hedning Soke og Hustrue Lydia*. Man kan i øvrigt som hovedregel gå ud fra, at forældre eller ægtefæller med grønlandske navne er udøbte.

Hjemmedåb var almindelig på grund af de store afstande og de få missionærer. Dåben blev indført i kirkebogen, når den blev bekræftet af

Dato	Aegteviende i den Grønlandske Menighed ved Godhavn.	118-
18.	Den 17 ^{de} Maj 1792 blaar Grønlænderen Robert Pootzen / med en hustru au. Dag. 1792. og hustru (Birthe) / ved. Godh. Minist. Dage 1792. / mi. ved Godh. ved Godhavn.	
19.	Den 19 ^{de} Aug. 1793 blaar Grønlænderen Ferdinand / med en hustru 1793. / og hustru i hustru (Christine) / ved. Godh. Minist. Dage 1793. / mi. ved Godhavn.	
20.	Den 30 ^{de} Septembr. 1793 blaar Grønlænderen Jacob, au. uig hustru, og hustru hustru, i hustru, og hustru, og hustru, og hustru, og hustru, og hustru, Eiland.	
21.	Den 16 ^{de} Septembr. 1794 blaar Grønlænderen: Mads, au. uig hustru, og hustru Margrethe, Sofras hustru, i hustru, og hustru, og hustru, og hustru, Eiland.	
22.	Den 19 ^{de} Aug. 1794 blaar Grønlænderen: Peter, au. uig hustru, og hustru / hustru, / hustru, / hustru, / hustru, / hustru, / hustru, / hustru, Eiland.	
23.	Den 28 ^{de} Septembr. 1794 blaar Grønlænderen: Stger, au. uig hustru, og hustru au. uig, i hustru, og hustru, og hustru, og hustru, og hustru, og hustru, Eiland.	

Fig. 5. Side fra Godhavn kirkebog 1792-1833 med ægteviende 1792-96. Begge mændene fra de to første ægteskaber blev døbt 14 dage før vielsen (se fig. 4). Ferdinand var flyttet sammen med Christine året før.

missionæren, hvilket undertiden kunne være flere år senere. Missionærernes designationer (se nedenfor) kan derfor være en god hjælp til at finde dåbsindsførslen.

Eftersom Grønland var en missionsmark, er der i de ældste kirkebøger mange *voksendåb*. Her oplyses dåbsnavnet, den pågældendes tidligere, grønlandske navn og den omtrentlige alder. I en del tilfælde er der også oplysning om forældre eller ægtefælle. Samme dag som sønnen Jeremias døbt *Lydia (tilforn Utuajuk) Hedning Soke hans Kone omtrent 30 Aar gl.*

Vielser blev først foretaget, når begge parter var døbt. Derfor kan man møde en del indførsler som *Jeremias, en gammel Mand og Anna Birthe, hans tiltagne Kone*. Deres datter Birgitte Marie blev viet samme dag. Undertiden står også, at parret i flere år har levet som mand og kone.

Dødsnotitserne gælder igen kun de døbte. Hvornår de udøbte døde, må man finde gennem designationer. Der er nogle dødsårsager, som ikke findes i danske kirkebøger. Mange mænd er bortblevet i kajak, der optræder forskellige epidemier, og nogle vintre kan der være mange navne med en fælles dødsårsag: Kulde, nød og elendighed (f. eks. Sukkertoppen 1857).

Fejl i kirkebøgerne. I et land som Grønland, hvor missionæren/præsten skulle betjene et udstrakt område, og hvor han ofte måtte stole på dårligt uddannede kateketer, kan det ikke undgås, at der er en del fejl i kirkebøgerne.

Der kan være variationer i navne, f. eks. står Peter Mathias Ferslew Dalager som Peter Frederik Bernhard Dalager ved sønnens konfirmation.

Opkald kan også give problemer. Michael Reimers søn Gad Christian blev født 3.2 1846 og døde 13.11 1847. Den næste søn blev født 19.11 1847 og døbt Gad Christian Jeremias. Men både ved konfirmationen og hans første ægteskab anfører missionæren hans fødselsdato som 3.2 1846.

Ved dødsfald kan der være forskellige oplysninger om dødsdato. Ifølge kirkebogen døde Hans Davidsen 12.6 1816, men ifølge skifteprotokollen 12.6 1815. Kolonibestyreren meldte dødsfaldet til inspektøren i 1815, så kirkebogens årstal må være forkert. Sådanne uoverensstemmelser må vurderes individuelt, for kolonibestyreren og inspektøren var heller ikke fejlfri.

1260 Løst 181	Nauparua	avriger hauer	eltava adon froundiffjoff	Opbættling	Værfdag	År
1263	Yulia		Mose 1228 & Yustine 1229	25 ^{te} Sept	Den 21 ^{te} Sept	1871
1269	Judith		Christiane (Sandø) 1237	12 ^{te} Marts	" 23 ^{te} Sept	"
1270	Henriette		Daniel 1119 Salome 1119	19 ^{te} Marts	" " "	"
1271	Abia	Erinasiorsuk	frim 1272, frim 1273, 1274, 1275, 1276, frim 1277, 1278	im Sept 1855?	Den 4 ^{te} Januar	1872
1272	Rebecka	Lunguot	frim 1271	" " 1844?	" " "	"
1273	Suzfia	Likitan	frim 1271. 1272	" " 1861?	" " "	"
1274	Benjamin	Naxangitua	frim 1271. 1272	" " 1864?	" " "	"
1275	Karoline	Pikimi	frim 1271. 1272	" " 1861?	" " "	"
1276	Benedicta	Bitanga	frim 1271. 1272.	im Marts. 1869	" " "	"
1277	Salomon	Ternariattuk	Lindø 1271.	im Sept 1853?	" " "	"
1278	Micha	Anguisak	Müller 1234	im Sept 1851	Den 14 ^{te} Sept	"
1279	Elisa		im Sept Müller 1266 ^{33 år}	23 ^{te} Mai 1871	Den 23 ^{te} Marts	"
1280	Elisa			10. 1. 185		

Fig. 6. Side fra kirkebogen fra Frederiksdal Herrnhuttermission 1822-1900 med døbte 1871-72. Rubrikkerne indeholder nummer, døbenavn, tidligere navn, forældre eller slægt (med henvisning til nummer), fødselsdag, dåbsdag og år. På den modstående side (ikke fotograferet) er der rubrikker til altergang, ægteskab m.m. Personerne 1271-78, hvor tidligere (grønlandsk) navn er udfyldt, er tilflyttede østgrønlandere.

Der kan også findes dødsfald – f. eks. gennem skifterne – der ikke er indført i kirkebøgerne.

Herrnhutterne. Herrnhutterne havde adskillige missionsstationer i Sydgrønland. Kirkebogen fra Ny Herrnhut, der begynder i 1733, er den ældste bevarede kirkebog i Grønland. Kirkebogen fra Lichtenfels begynder i 1758 og de øvrige i 1800-tallet. Missionærerne var tyske, og kirkebøgerne er ført på tysk.

Herrnhutterne brugte kun fornavne, og der kan derfor være problemer med at identificere personer. Imidlertid blev indførslerne om dåb, ægteskab m.m. nummereret, og ved dåb anføres forældrenes nummer. Gennem dette nummersystem er det relativt let at finde de relevante indførsler, når man har fundet det rigtige udgangspunkt.

VI. Folketællinger

Folketællingerne ligger som tidligere nævnt på Rigsarkivet, men findes også på mikrofiche. De dækker perioden 1834-1911, hvor dog 1880 og 1890 mangler.

I de fleste tilfælde står danskerne opført for sig, og blandinger og grønlændere sammen. I andre tilfælde er der lister for hhv. blandinger og grønlændere med henvisninger mellem listerne: Gift med blanding nr. 33; søn af grønlænder nr. 144 og europæer nr 6.

For grønlændere er der kun fødestedsoplysninger fra Holsteinsborg 1845. Danskernes fødested oplyses i nogle lister, men langt fra i alle. Ellers er oplysningerne stort set som i danske folketællinger.

VII. Designationer

Designationerne er årlige mandtalslister. De behandles særskilt her, fordi de findes fra flere forskellige myndigheder. På grund af M/S Hans Hedtofts forlis findes der kun få designationer fra Sydgrønland før 1900 i Nuuk. Derimod er der bevaret en del i direktionens arkiv i Rigsarkivet.

Koloniarkivet. Kolonibestyrelserens lister blev oprindeligt lavet d. 30 juni ved slutningen af handelsåret. Senere skete det d. 31 december.

Designationerne blev udarbejdet i tre eksemplarer, hvoraf et blev sendt til Danmark og et til inspektøren, mens kolonibestyrelsen beholdt det sidste. De findes således dels i kolonibestyrelserarkiverne, dels i inspektorsarkivet, og er bevaret mest fuldstændigt sidstnævnte sted. Desuden kan der være designationer i udstedsarkiverne.

Kolonibestyrelserens designationer indeholder en fuldstændig fortegnelse over koloniens beboere, danskere dog undtaget. De varierer me-

ante 11/100 Kgs.

Liste

Over alle Præstebønderne som har boet i Søndre Colonien
 i Tithens District i Julets Aars 1706

	N ^o	Navn paa Bønderne	Egenskab			
			God	Mand	Skat	2 ^{de} Skat
1 ^{te} Huis	1	Gabriel, Knecht	-	-	-	-
	2	Elisabet Knecht, en god Landvogn	-	-	-	-
	3	Anders Knecht, en saad. Sild Kasse saa i den saad. Kasse og en høvedig Landvogn	-	-	-	-
2 ^{de} Familie	4	Jonas Jensen Knecht	-	-	-	-
	5	Karen Egnobye, ved Niels. Porsberg Knecht	-	-	-	-
	6	Johannes	-	-	-	-
	7	Daniel	-	-	-	-
	8	Catharina	-	-	-	-
3 ^{de} Familie	9	Jørgen Egnobye - } god Landvogn	-	-	-	-
	10	Christiane Egnobye	-	-	-	-
	11	Margrethe Knecht, en god Landvogn og en lille, høvedig Landvogn	-	-	-	-
	12	Anne Egnobye, ved Niels. Larsen Knecht	-	-	-	-
	13	Just. Knecht, den Knecht	-	-	-	-
	14	En hvidt Knecht sid i April N. de	-	-	-	-
	15	Karen en god Kasse og en god Mand Skat i den Kasse, for N ^o	-	-	-	-
2 ^{de} Huis	16	Juliane, Carl Dorfs øgle Knecht	-	-	-	-
	17	Abigaël Knecht, en god Landvogn	-	-	-	-
	18	Barthelme Knecht, Knecht	-	-	-	-
	19	Marjette Knecht, Knecht	-	-	-	-
	20	Jacob Knecht Knecht	-	-	-	-
	21	Sara - Knecht	-	-	-	-
	22	Lovise - C. 3 ^{de} Knecht	-	-	-	-
	23	Friderich, Landvogn	-	-	-	-
			Seters	1	8	

get i indhold. I de ældste lister, der undertiden går tilbage til 1790, er det kun personernes navne, der er medtaget. Senere kommer også alder og lidt om familieforhold.

Efterhånden bliver det almindeligt med oplysninger om familieforhold, alder eller fødselsår, civilstand og erhverv. Men omfanget af oplysninger kan variere meget. Det ene år er der mange oplysninger, det følgende år er de sparsomme. Man bør derfor gennemgå alle designationer.

I nogle designationer kan man finde henvisninger såsom:

33. *Jacob Dalager. Broder til nr. 64*

34. *Cathrine. Hans kone. Datter af nr. 26.*

35. *Jørgen Lars Zacharias. Deres søn.*

36. *Maria. Søster til nr. 262 og 131.*

I andre kan der være bemærkninger som: God forhverver, trænger til at blive gift. En ferm og arbejdsom kone. En doven rad o.l. Undertiden kan der være oplysninger om dødsfald i løbet af året.

Da designationerne fra Nordgrønland er bevarede fra o. 1800 og frem (dog med nogle huller), kan de til en vis grad erstatte de manglende kirkebøger i Jakobshavn, Ritenbenk og Umanak. Ved at gennemgå dem år for år kan man tilnærmelsesvis se, hvornår børnene er født, hvornår ægteparret er gift, og hvornår personen forsvinder fra designationen. Hvis ægtefællen derefter står som enke/-mand, kan dødsfaldet fastslås indenfor et år. Ellers må man også tage muligheden for flytning med i betragtning. Fra 1867 er der lister over fødte og døde samt til- og fraflyttede i årets løb. Designationerne kan også være med til at fastslå slægtskab for de udøbte i de nordgrønlandske kolonier.

Missionsarkivet. Missionærens designationer indeholder som regel kun menigheden. Det vil sige, at udøbte kun optræder indirekte, i regelen som ægtefæller: *Eva, Hedning Innikonartoks Kone*. I enkelte designationer, f. eks. Upernavik 1827, er alle dog medtaget.

Da inspektøren ikke fik tilsendt en kopi af missionærens designationer

Fig. 7. Side fra Ritenbenks designation 1796. Bemærk familien i 2det hus, hvor Juliane er Carl Dorfs ægte kone, og Anaijuk og Lovise hans 2. og 3. kone. Carl Dorf var blanding, søn af købmand Dorf og Mette. Han var hvalfangerassistent ved Ritenbenk 1781-1815. I senere designationer står Charlotte som hans kone, mens der både ved Juliane og Louise står: »en gammel Kone«. Det må betragtes som en helt korrekt betegnelse. Carl Dorfs tilfælde er usædvanligt. Normalt er det kun udøbte, der har flere *koner*, andre har en eller to tjenerinder.

ner, er de mere sporadisk bevarede end kolonibestyrerens, således at der kan være store lakuner i rækken af designationer. I nogle tilfælde har missionæren kun lavet et tillæg til designationen, en liste over døbte, konfirmerede, viede og døde.

Som ovenfor nævnt virkede en missionær i flere kolonier, således at designationsprotokollen eller -heftet kan indeholde designationer for to eller tre kolonier. Missionærens designationer oplyser om datoerne for fødsel, dåb, konfirmation og vielse. Undertiden dog kun dåb.

Designationerne er således en væsentlig hjælp, når det drejer sig om at identificere personer. Ved de ældste vielser finder man ofte kun ægteparrets navne, og her er designationernes oplysninger uundværlige. Også, når det gælder om at identificere voksendøbte personer.

Ifølge designationen blev kokken Svend Larsen i Umanak gift 23.2 1800 med Martha, der var født 1773 og døbt 8.4 1787. I Upernavik kirkebog findes døbt 8.4 1787 Martha, tidligere Karpok, 14 år gammel. Det må være Svend Larsens kone.

Men hvordan kom hun til Umanak? Da Upernavik blev nedlagt som koloni i 1790, forsøgte KGH at flytte de grønlandske familier til Umanak. En hel del grønlandere flyttede, men de fleste flyttede tilbage igen i 1793-94. Marthas familie kan være flyttet til Umanak ved den tid og være blevet der.

Når man har dåbsdatoen og dermed det grønlandske navn, kan man gå til kolonibestyrerens designationer og prøve at finde slægtskabsforhold for de voksendøbte, som nævnt ovenfor.

Andre arkiver: Der findes også designationer i forstanderskabernes arkiver. Nogle af de protokoller, der i registraturen betegnes som »designationer«, er i virkeligheden regnskaber, hvor kun fangere er medtaget. Der kan dog være relevante oplysninger, f. eks. i Upernavik forstanderskabs designationsprotokol 1864-69, hvor man finder oplysninger som: *Anders Frederiksen. Er gift, har 2 Børn, Kajak med Redskab, 1 gammel Riffel, Hunde og Slæde. Ret god Fanger.*

Nogle protokoller, kaldet »Fortegnelse over indbyggere« er til gengæld designationsprotokoller svarende til kolonibestyrerens.

Der er ganske få designationer fra kommunerådene (1911-50). De fleste designationer fra den periode findes under distrikterne (fra 1925 kaldet sysler), der stort set svarer til kolonierne. Også fra kommunerne (efter 1950) kan der findes designationer.

Endelig kan man i inspektoratsarkivet for Nordgrønland finde designationer fra forstanderskaberne 1874-78 og kommunale mandtalslister 1927-50.

Sig.	Skræbber og Navne.	Alder, Døds- og	Oplysning om	Hjælp og	Hjælp og	Udfald	Omstændigheder
58.	<i>Older hvid.</i> 11½ Søst. b.		25½ 26 Jan 1802, af Svane, 7. Okt. 1802 21. Nov. 1802, af Svane, 21. Nov. 1802	26 Jan 1802, af Svane, 7. Okt. 1802		11 Jan 1802, af Svane, 11. Jan 1802	11 Jan 1802, af Svane, 11. Jan 1802
59.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
60.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
61.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
62.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
63.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
64.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
65.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
66.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
67.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
68.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						
69.	<i>Søn af Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.</i>						

Fig. 8. Side fra missionærens designation Egedesminde 1826-27. Danskerne optræder kun indirekte, som ved nr. 58 og 66. Af rubrikken med kundskaber ses, at Hans Peter Gudmund staver i katekismus og hans 4-årige søster kender bogstaverne. Kateketenken Christiane Amalie har ringe kundskab, mens hendes børn er godt oplyste.

VIII. Inspektoratsarkiv

Som nævnt var inspektørerne højeste myndighed i Grønland. De modtog indberetninger og regnskaber m.m. fra kolonibestyrelserne, foretog forflytninger af ansatte ved KGH og førte i det hele taget tilsyn med kolonierne. Desuden førte inspektørerne tilsyn med læge- og jordemodervæsen, bestyrede hjælpekasse og enkekasse og havde mange andre opgaver.

Inspektørerne blev i 1925 erstattet af kongeligt udnævnte *landsfogeder*, og i 1950 blev Grønland forenet under en *landshøvding*.

For Nordgrønlands vedkommende er inspektoratsarkivet bevaret fra 1782. Fra Sydgrønland findes kun landsfogedarkiv 1933-50. Omtalen af inspektoratsarkivet gælder derfor kun Nordgrønlands inspektorat, bortset fra hvad der findes på Rigsarkivet i KGH's direktionsarkiv.

Breve og indberetninger. Inspektørens afsendte breve er bevaret i to rækker af kopibøger: til embedsmænd i Grønland 1782-1929 og til KGH's direktion i København 1782-1947. Inspektørens modtagne breve ligger i pakker: fra embedsmænd i Grønland 1782-1900 og fra direktionen 1782-1899.

Breve til og fra direktionen ligger også på Rigsarkivet, hvor der også findes kopier af en stor del af korrespondancen mellem inspektørerne og kolonibestyrelserne.

Brevene fortæller om flytning, hjemsendelse og forfremmelse af personale. Der er dusører for godt udført arbejde og straf for dårlig opførelse og tyveri. Selvfølgelig er der mest om ansatte ved KGH, men der er også oplysninger om fangere og andre grønlændere. Dertil kommer mange andre oplysninger, som ikke er slægtshistoriske, men kan være med til at give baggrunden for livet i Grønland. Det er oplysninger om fangstforhold, epidemier, forholdet til engelske hvalfangere, flytning af bygninger og meget andet.

Skifter. Skifterne i Nordgrønlands Inspektorat gælder kun ansatte eller tidligere ansatte ved KGH samt deres ægtefæller. I en del tilfælde mangler grønlandske ægtefæller, formentlig fordi der ikke var noget at arve. Skifte efter tidligere ansatte skete som regel kun, hvis der stadig var et økonomisk mellemværende mellem den afdøde og KGH.

Skiftearkivalierne består af en protokol fra 1792 til 1890 samt et register hertil. Desuden af skiftesager fra 1790 til 1946. På Rigsarkivet findes genparter af den hel del skiftesager.

Registreringen er meget omhyggelig og udførlig. I boet efter en assistent er hans 12 natskorter således opregnet enkeltvis. Det skyldes, at i langt de fleste tilfælde blev boet solgt på auktion, og en afskrift af registreringen fungerede som auktionskatalog.

Min allertredste kjære Kone Manne
= Thomas Holm

Ju iny i alle det tid som du er levende eller du er
død, kommede det mig alle til Bogen dinde og nu
saa min kintelig Mand, saa kan ing dog alle
af Lede at skien du sigte gung gunde nok
du er levende eller død, Man kan du endnu og
en med fulst, saa ful det man sig, du dog
Gode sig kan sigte du i Danmark det om Gud
Wid ni kan fastne til Mortens dag, ing du
kan den samme saa det og kintelig Mand, saa ing
alle det godt nu om du er, Gud kan Gode
nu det dog dog, man et kan sigte det kan
nu gung, som kan kan i det kan kan bedyge, det
kan langt du ender den Manden i Grønland, Loven

Skiftet efter Thomas Holm, d. 1793. Brevet er indleveret til Skiftet efter Thomas Holm, d. 1793. Brevet er indleveret til Skiftet efter Thomas Holm, d. 1793.

Fig. 9. Brev fra skiftet efter Thomas Holm. Hans hustru indleder med at skrive, at hun ikke ved, om han er levende eller død. Han var død året før, oktober 1793. Sådant uvished var nok ikke ualmindelig for den familie, der var efterladt i Danmark.

Blandt skiftedokumenterne kan findes opgørelser over løn, gæld til KGH m.m. Desuden kan der være private breve – i nogle tilfælde mange – og for kolonibestyrere og udstedsbestyrernes vedkommende også regnskaber for kolonien eller udstedet.

Ansatte ved KGH. Der var mange ansatte ved KGH – både overbetjente (kolonibestyrere og assistenter) og underbetjente (håndværkere og matroser). Korte oplysninger om kolonibestyrere, assistenter, missionærer og læger indtil 1921 findes i bogen: *Grønland i 200-året for Hans Egede*. Det pågældende afsnit er udarbejdet af H. Ostermann.

I begyndelsen var de fleste af de ansatte europæere, overvejende danskere, men der var også en del nordmænd, især før 1814. Desuden var der enkelte svenskere, frisere m.m. Efterhånden blev der ansat flere og flere lokale folk, både grønlændere og blandinger.

I inspektorsarkivet er der lister over ansatte ved KGH fra o. 1790 til 1901 og dokumenter vedrørende disse 1791-1944. Også her er der en del genparter på Rigsarkivet.

Listerne er ordnet kolonivis og oplyser den ansattes navn og arbejde. Ofte anføres desuden den årlige løn, hvor længe den pågældende har tjent, og hvor mange år der er tilbage af kontrakttiden.

Senere kommer oplysninger om alder, hvorfra personen er tilflyttet og hvornår, og undertiden også et skudsmål.

Der kan også være bemærkninger som: *Har i vinter opholdt sig ved Ni-vak, bestyrer udstedet Ailo* o.l. Men der kan være perioder, hvor sådanne oplysninger ikke er med på listerne.

Dokumenterne indeholder tjenesteerklæringer, indstillinger til dusører og lønforhøjelse, ægteskabserklæringer m.m.

Ægteskab. Ægteskab var en alvorlig sag. Danskere måtte ikke gifte sig med indfødte uden inspektørens tilladelse, og der skulle gøres indskud i enkekasen. Ægteskab betød også, at manden måtte blive resten af sit liv i Grønland. Han havde ansvar for kone og børn, og de måtte ikke flytte til Danmark. Enkemænd kunne dog undertiden få lov til hjemrejse, hvis de ikke havde uforsørgede børn.

Ansøgninger om ægteskab, tilladelser og afslag kan findes i inspektoratets kopibøger og i pakkerne vedrørende ansatte i KGH.

På grund af disse regler forblev mange danskere ugifte. Men en del af dem (også af de gifte) havde børn uden for ægteskab, og af kirkebøgerne kan man ikke altid se, om det drejer sig om en tilfældig forbindelse, et papirløst ægteskab eller en tiltagen medhustru.

Carl Dalager, der blev gift med Poulaine i 1793, fik således et barn med pigen Louise i 1815. Det kunne være følgen af et kortvarigt forhold, men af missionærens brev til inspektøren 1819 fremgår det, at Carl, hvis ægteskab med Poulaine var barnløst, havde taget Louise som medhustru, og at hun havde levet som sådan i flere år.

Enkekasse og hjælpekasse. Enkekassen skulle sikre, at enkerne efter KGH-ansatte fik en pension. Arkivalierne kan være med til at identificere hustruer, men giver iøvrigt ret sparsomme oplysninger.

En lille procentdel af de penge, der kom ind for de grønlandske produkter, blev indsat i hjælpekasen. Det var således grønlænderne selv, der finansierede den. Der er bevaret en regnskabsprotokol fra 1783-86 og regnskaber fra 1789-1867.

Hjælpekassen skulle hjælpe de grønlændere, der ikke kunne klare sig selv. Mange enker og faderløse børn fik understøttelse af hjælpekassen,

og drenge fik hjælp til kajak eller riffel. Denne del af hjælpekasens opgaver blev overtaget af forstanderskaberne i 1860'erne.

Endvidere skulle danskere, der fik børn uden for ægteskab, indbetale et vist beløb, der blev indsat i hjælpekasen til barnets opdragelse. Årsagen var, at mange danskere rejste hjem efter tre år, og man ønskede ikke at deres børn skulle falde samfundet (læs: KGH) til byrde. Disse midler blev administreret separat.

Fangstlister. Fangstlisterne er en årlig oversigt over antallet af fangne sæler, hvalrosser, narhvaler m.m. De er samlet for hver koloni, og i mange tilfælde kan man se, hvor meget hver enkelt fanger har fået i jagtudbytte. I nogle tilfælde kan man endda se fangsten uge for uge for hver fanger. De er således en nyttig kilde til oplysning om, hvorvidt forfaderen har været en god eller dårlig fanger.

Fig. 10. Grønlands Nationalmuseum og Arkiv har en meget stor samling af fotografier af personer, steder og begivenheder. Dette stammer fra fotograf John Møller. Fangstlisterne kan fortælle, om personen på billedet var en god eller dårlig fanger.

IX. Kolonibestyrerarkiver

Kolonibestyrerarkiverne fra Nordgrønland er velbevarede, og de fleste begynder i 1782. Derimod er der kun lidt bevaret fra Sydgrønland. Arkiverne fra udstederne – de mindre handelspladser, der hørte under en koloni – indeholder regnskaber, undertiden også breve og designationer.

Dagbøger og breve. Kolonibestyreren førte dagbog for kolonien. Bøgerne blev indsendt til direktionen og ligger på Rigsarkivet. De findes også på mikrofilm. Der ligger en del dagbøger i inspektoratsarkivet og enkelte i kolonibestyrerarkiverne.

Dagbøgerne fortæller om arbejdet i kolonien. De ældre dagbøger kan give gode oplysninger, f. eks. om hvalfangst, men det bliver hurtigt til korte meddelelser som: 7.9 *Kragejollen afgik til Nivak.* 8.9 *Tranbrænding.* 9.9 *I nat brødbagning.*

Der er breve mellem kolonibestyrer og inspektør, mellem kolonibestyrere indbyrdes, breve fra missionærer, udstedsbestyrere m.m. Indholdet er af samme art som inspektørens breve.

Regnskaber. *Hovedbøgerne* indeholder det fuldstændige regnskab. D.v.s. at der er oplysninger om, hvad grønlænderne købte og solgte, ditto for de ansatte, og for udlevering af den proviant, der var en del af de ansattes

Dato	Debet	R	Sk	Dato	Credit	R	Sk
1802				1802			
Juli 4	5½ al groft Hørlærred	1	14	Juni	Tilgode	1	56
	1 Stk Ulomik		22	30			
	1 Pr røde Muffediser		21	Juli 1	1¼ Balje spæk	1	24
	1½ û hol. Tobak		45	Juli 4	½ do. do.		45
	2 Stk Pilejern med enkelte takker		26	Juli 9	1 do. do.	1	
Sept	1 Stk dobb Silketørklæde	1	32	Juli 15	11/16 do. do.		66
	2/5 û engl Tobak		12	Sept.	11/16 Balje Krypokakspæk		
	2/5 û hol dito		12	14			
	1 Stk Papiirs Skrin med Skuffe		80	Nov	1 Stk. Ord. Skind		6
				13			
				Nov.	1 Stk. Blaaside-skind		12
				29			

Fig. 11. Uddrag af grønlænderen Siverts side i Ilulissat/Jakobshavn grønlænderbog 1802-06. Udeladt er to kolonner, der henviser til, hvor debet og kredit er indført i hovedbogen. Ud over de her anførte varer står der også om køb af krudt, bly, synåle m.m. Ulomik er bladet til en ulo, et flænserejskab. Krypokak er en pukkellhval, blåside en sælart.

løn. Disse indførsler findes også samlet for de enkelte personer i andre typer regnskaber.

Desuden er der opgørelser over kontantsalg, over leverancer til udstedernes butikker, og over, hvad der var kommet med skib fra Danmark m.m.

Grønlænderbøgerne er regnskabsbøger, hvor hver enkelt person har en eller flere sider. Her opførtes, hvad vedkommende solgte til KGH. Fangerne solgte spæk, skind, hajlever m.m., kvinderne som regel dun. I de ældste grønlænderbøger står også udførligt, hvad vedkommende købte i butikken af kaffe, sukker, krudt, bly, stof, synåle, tråd o.s.v. De kan således være med til at give et billede af dagliglivet i Grønland.

Gagebogen er det tilsvarende regnskab for de ansatte ved KGH. Her står, hvad de fik i løn, hvad de fik udbetalt kontant og hvad de købte af varer, herunder madvarer udover deres tildelte ration. Nogle af de ansatte solgte også spæk, hajlever m.m. til KGH. Gagebøgerne kan således også fortælle en del om personen og hans liv.

Der ligger også andre regnskaber som årsregnskaber, indhandlingsbøger og tranbrændingsbøger, der ikke fortæller noget om den enkelte person, men er med til at give et billede af lokalsamfundet.

10	Enken Gjertrud ved Saitorsuaar	5	.	
11	Naurasak ved Umanak, Hjælp til en Piffel	10	68	
12	Julius, Sammester, Hjælp til en Piffel	5	10	
13	Peter Hammond ved Tudekitaliv, Egessa	5	12	
14	Ennen Elisabeth Susanne ved Igdlersuit .	5	.	
15	- Benigne Sammester	4	.	
16	Peter Gabriel ved Storasan for at ausrøffe			
	Ennen Dorigitte sløtte Lon Kajan og undervis	5	.	
17	Jørgen Larsen Sammester, en Piffel . . .	13	.	
18	Ennen Gjertrud ved Umanak	2	.	
19	- Mikael - Karsut	6	.	
20	Frøbe Tade og medværende Pora ved Umanak	6	.	
		48	1110	80 107 56

Fig. 12. Side af Umanak forstanderskabs regnskabsprotokol 1864. Enker og forældreløse får understøttelse, og de unge mænd får hjælp så de kan klare sig selv.

X. Forstanderskaber

Opgaver. I 1862/63 blev der indført et begrænset, lokalt selvstyre i Grønland, de såkaldte forstanderskaber. De bestod af de øverste danske kolonibeds mænd – kolonibestyrer, missionær og assistenter – overkateketerne og distriktsforstanderne. Kolonibestyreren inddelte kolonien i et antal distrikter, der hver valgte en forstander. Der var normalt to møder årligt.

Indtægterne kom fra KGH, idet kolonibestyreren hvert kvartal skulle indføre en sum, svarende til 25% af det beløb, der var brugt til indkøb af grønlandske produkter. Beløbet blev delt mellem kolonikassen og fællesskassen.

Forstanderskabet skulle uddele proviant, tøj o.l. i tilfælde af nød, betale familiepleje for forældreløse og gamle, hjælpe forældreløse drenge med rifler, træ til kajaker m.v. En revision af loven i 1872 bestemte, at overskuddet skulle deles mellem de fangere, der ikke havde modtaget fattighjælp.

Desuden virkede forstanderskabet som domstol ved mindre sager mellem grønlandere. Større sager skulle indberettes til inspektøren, og forstanderskabet tog sig ikke af sager, hvor danskere var indblandet.

Så alt i alt var der en ret begrænset indflydelse til forstanderskaberne.

Kilder. Der ligger en del forhandlingsprotokoller fra forstanderskaberne. De er ført på dansk. Her kan man se, hvad der har været debatteret og se noget om grønlandsk retspleje. Der kan også ligge enkelte breve i forstanderskabsarkiverne.

Regnskaberne fortæller, hvem der fik hjælp og i hvilket omfang. De såkaldte repartitioner fortæller, hvad hver enkelt fanger fik af forstanderskabets overskud. Da de gode fangere fik mere end de dårlige, kan man også se noget om fangernes dygtighed.

XI. Kommuneråd

Opgaver. I længden blev forstanderskaberne utilfredsstillende, fordi deres indflydelse var for begrænset. Derfor blev der i 1911 indført kommuneråd, hvor Grønland blev opdelt i 62 små kommuner. Et kommuneråd bestod af mindst tre personer, alle grønlandere. Opgaverne var stort set som forstanderskabernes.

Kilder. Der ligger en del forhandlingsprotokoller fra kommunerådene, overvejende ført på grønlandsk. Desuden kan der også her findes breve og regnskaber.

Fig. 13. Udsigt over Nuuks gamle bydel med Vor Frelzers kirke - nu Grønlands domkirke. (Foto: Niels H. Frandsen, marts 1993).

Fig. 14. Mange grønlændere driver fangst og fiskeri som hovederhverv eller bibeskæftigelse. Mange steder finder man derfor huse med tørrestativer. Qasigiannguut. (Foto: Niels H. Frandsen, oktober 1996).

XII. Andre arkiver

Der er flere arkivfonde på Landsarkivet i Nuuk. Kommunerådene blev i 1950 afløst af de nuværende *kommuner*, og en del af disse har afleveret arkivalier. Indholdet er stort set som i danske kommunearkiver.

I *præstegældsarkiverne* findes præsternes og kateketernes dagbøger. De er ofte på grønlandsk, men en del er på dansk. De fortæller undertiden kun om kirkelige handlinger i korte indførsler, men der findes også fyldige dagbøger, der fortæller om problemer med grønlandere og KGH-ansatte, detaljer om nogle af dødsfaldene, beretninger fra rejser mellem bygderne m.m. Nogle af dagbøgerne findes på mikrofichene med missionsberetninger.

Desuden er der breve, indberetninger, regnskaber, sager vedrørende opførelse og vedligeholdelse af bygninger m.m.

Skolearkiverne for ældre tid – frem til o. 1940-50 – ligger som regel i præstegældsarkivet. Derefter er skolearkiverne registreret selvstændigt. Der er meget få karakterprotokoller, men mange protokoller med forømmelser samt pensaprotokoller. Desuden er der breve, personalsager, skolerejser og meget andet som fra danske skoler.

Endelig har Landsarkivet enkelte *privatarkiver* fra personer og foreninger.

XIII. Supplerende litteratur:

Caning, Kirsten: Personalthistoriske kilder i grønlandske arkiver. *Personalthistorisk Tidsskrift* 1979 s. 57-68.

Kanstrup, Jan og Steen Ousager: *Toqqorsivinnit Takussassat/Grønlandsarkiver*, Grønlands Arkiv 1987.

Den gode forbindelse

Af Karl Peder Pedersen

I 1778 lykkedes det den fynske godsejer Frederik Bagger at få sin protegé ansat som amtsforvalter i Ringkøbing. Det skete i kraft af gode forbindelser til de indflydelsesrige Moltke. Normalt er det vanskeligt at dokumentere sådanne patron/klientforhold, da kildematerialet som regel er tilintetgjort. I den forstand er udnævnelssagen særdeles interessant, ligesom den også kaster nyt lys over ansættelsesproceduren på et tidspunkt, hvor centraladministrationen var begyndt at gøre sig stærkere gældende over for den enevældige konge.

Da den 25-årige fynske præstesøn Thomas Bagger Lütken i maj 1778 fik besked om, at han var blevet udnævnt til amtsforvalter i Ringkøbing, brød han fuldstændig sammen, og det var som om glædestårerne ingen ende ville tage. Det kan man godt forstå, for med meddelelsen udløstes mange måneders spænding og uvis venten først i København og senere hjemme på Østfyn. Mens det længe ventede brev med beskeden blev af afgørende betydning for Lütken og for den bane hans liv nu bevægede sig ind på, var begivenheden set fra magtens centrum på Slotsholmen i København ikke særlig skelsættende. Her hørte embedsmandsudnævnelser til blandt hverdagens begivenheder, og det at ansætte en ny amtsforvalter i Ringkøbing var der absolut ikke noget opsigtsvækkende ved. Når der her, mere end 200 år senere, alligevel kan være grund til at se nærmere på netop denne sag, skyldes det, at den giver os en ganske ekstraordinær mulighed for at følge beslutningsprocessen bag en udnævnelse usædvanligt tæt.

Under enevælden var embedsmandsudnævnelser et kongeligt anliggende, der i princippet var centraladministrationen ganske uvedkommende. Ofte ansattes embedsmændene helt uden at forvaltningen blev involveret, ligesom de skiftende enevoldskonger i de tilfælde, hvor centraladministrationen blev bedt om at forbehandle ansøgningerne og foretage indstilling, langt fra altid valgte en af de foreslåede kandidater. Formelt set var det mellem 1660 og 1848 alene kongen, der udnævnte landets embedsmænd, men reelt kunne situationen se anderledes ud, afhængigt af den enkelte monarks evner, flid og holdning til spørgsmålet. Mens de fire første enevældige konger havde lagt meget vægt på selv reelt at træffe beslutninger, overlod Frederik 5. det i vid udstrækning til

sin overhofmarskal Adam Gottlob Moltke at afgøre udnævnelssager, og senere under den sindssyge Christian 7. fik først Struensee, derpå arveprins Frederik og efter 1784 kronprins Frederik (6.) det store ord at skulle have sagt. I samme periode øgedes imidlertid også kravene til embedsmændenes kunnen markant, og det gav centraladministrationen en voksende interesse i at få udnævnt dygtige, højt kvalificerede embedsmænd. Forvaltningen satte dermed den suveræne kongelige udnævnelseret under stigende pres, og efterhånden blev det reglen, at centraladministrationen udarbejdede indstillinger i de fleste ansættelsessager.

For at blive embedsmand under enevælden var det ikke nok at være i besiddelse af de rette kvalifikationer, man måtte også have gode forbindelser til kongen eller til de personer ved hoffet og i forvaltningen, der kunne øve indflydelse på udnævnelserne. Disse relationer etableredes ofte inden for rammerne af det, man kan kalde et patron/klientforhold, hvorved der i kraft af ydelser og modydelser opbyggedes et gensidigt afhængighedsforhold mellem en højere- og en laverestillet person.¹ Hvorledes dette gik for sig i en konkret sag, kan forløbet omkring Thomas Bagger Lützens udnævnelse til amtsforvalter i 1778 tydeligt illustrere, fordi der findes bevaret en række private underhåndsbreve og brevkoncepter. Normalt var enevældens embedsmænd yderst omhyggelige med at tilintetgøre alle papirer, der kunne afsløre noget om deres uformelle kontakter. Derfor er det et rent held, at sådanne har overlevet blandt rentekammerchefen Joachim Godske Moltkes efterladte embedspapirer.²

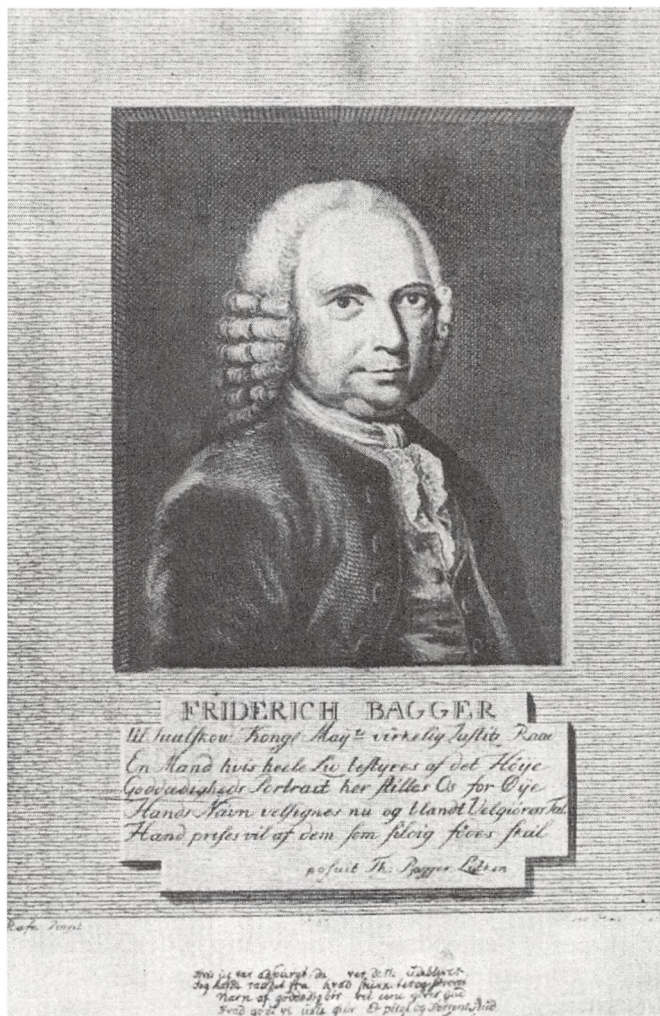
Amtsforvalteren i Ringkøbing

Lad os starte i Ringkøbing, hvor det ikke særligt godt lønnede amtsforvalterembede siden 1773 havde været betroet Frederik Christian Lang, om hvis baggrund vi ikke ved meget, ud over at han allerede i 1764 havde fået lovning på embedet (ekspektance). Efter blot to år i Ringkøbing var Lang imidlertid kørt så grundigt træet, at han i september 1775 søgte kongen om enten at få lønnen sat op fra 300 til 500 rigsdaler, eller at få tilladelse til at måtte indgå en afståelsesaftale med en af ham selv udvalgt person. Lang begrundede sit ønske med, at antallet af selvejere var vokset kraftigt, og det havde forøget hans administrationsudgifter markant.³ Amtsførvalternes hovedopgave gik ud på opkræve skatter samt at føre regnskab med dette. Det var en uhyre vigtig funktion i datidens samfund, hvor man jo endnu ikke havde kommunerne til at tage sig af skatteopkrævningen.

Lang havde åbenbart en – os ubekendt – forbindelse til hoffet, for det lykkedes ham at få arveprins Frederik til at støtte ansøgningen med en udtalelse om, at »amtsforvalter Lang har [god] grund for sig, thi det

stærke ansvar og den usle gage består farligen tilsammen«. Til trods for denne positive tilkendegivelse afviste man dog blankt ansøgningen i Rentekammeret. Specielt hvad afståelsesønsket angik, fandt man, at det ville være i direkte modstrid med loven, hvis man foreslog kongen noget sådant.⁴ Afståelser måtte set med centraladministrationens øjne altid være yderst betænkelige, da de fjernede dens muligheder for at øve indflydelse på embedsudnævnelser, og desuden var prioriteringen af økonomiske hensyn over kvalifikationer heller ikke heldig. Når de enevældige konger alligevel – omend på dette tidspunkt sjældent – tillod afståelser, skyldtes det dels, at de ikke behøvede eller ønskede at tage hensyn til centraladministrationen, og dels at de gennem sådanne ordninger kunne sikre embedsmænd den pension, som de ikke selv var villige til at yde de pågældende. Set fra embedsmandens side betød en afståelsestilsladelse, at indehaveren kunne overdrage embedet til den person, der ville give mest, og det var naturligvis særdeles fordelagtigt, ikke mindst for en mand som Lang, der ikke kunne være sikker på at få pension. Tværtimod var det – hans korte ansættelsestid taget i betragtning – overvejende sandsynligt, at dette *ikke* ville blive tilfældet.⁵

På trods af arveprinsens støtte lykkedes det ikke i 1775 amtsforvalter Lang at få hverken lønforhøjelse eller at få lov til at afstå embedet. Han havde altså bare at arbejde videre som hidtil, og ville han forlade tjenesten, stod den normale vej – den regulære afskedsansøgning – ham åben. To år senere dukkede der imidlertid en uventet, ny chance for en afståelse op, og den var Lang ikke sen til at gribe. I 1776 var landmåler Joachim Frederik Lütken flyttet til Ringkøbing, hvor han havde oprettet en praksis, og fra ham erfarede amtsforvalteren, at landmålerens yngre bror, exam. jur. Thomas Bagger Lütken, var på jagt efter et embede. Joachim og Thomas var sønner af den østfynske præst Otto Diderik Lütken, der i kraft af sit nationaløkonomiske forfatterskab var meget kendt.⁶ Når Thomas Bagger Lütken lige netop var den rette mand for Lang, skyldtes det ikke alene, at han havde uddannelsen i orden, men nok så meget, at han var adopteret af den stenrige godsejer Frederik Bagger, på hvis gods Juulskov han i en årrække havde været ansat som regnskabsfører.⁷ Bagger, der satte stor pris på unge, smukke mænd, havde gjort meget ud af at opdrage Lütken til at blive en god administrator, og han var ydermere villig til at støtte ham økonomisk.⁸ Dertil kom en tredje ting, der var nok så vigtig. Bagger havde personlig forbindelse til Frederik 5.'s altformående overhofmarskal Adam Gottlob Moltke, der også efter kongens død i 1766 øvede betydelig indflydelse. Siden 1762 havde overhofmarskallen ejet de østfynske herregårde Glorup og Anhof, og Bagger og Moltke var derved blevet nabogodsejere og omgangsfæller.⁹

Frederik Bagger. I 1783 lod Thomas Bagger Lütken, uden at Frederik Bagger vidste det, dette kobberstik fremstille, hvorefter han sendte det som gave til Baggers venner og bekendte. Gengivet efter Ejnar Pedersen: *Frederik Bagger til Julskov.*

Da Frederik Bagger blev klar over, at der skulle være en chance for at få sin protegé ansat som amtsforvalter i Ringkøbing, kontaktede han overhofmarskallen for at bede om støtte, og dette lykkedes. Moltke lovede af »en besynderlig (d.v.s. særlig) nåde...at antage sig denne sag«. ¹⁰Selvom vi ikke ved, hvilke kontakter til hoffet amtsforvalter Lang havde kunnet trække på i 1775, er der ingen tvivl om, at han betragtede den nye forbindelse via Bagger til Moltke som langt bedre. Dertil kom, at overhofmarskallens søn Joachim Godske Moltke netop i januar 1777 var blevet Rentekammerets chef og dermed øverste forvaltningschef på området.

Amtsforvalter Langs anden afståelsesansøgning

Det var på denne baggrund, amtsforvalter Lang den 27. juli 1777 indsendte sin anden ansøgning. Denne gang bad han udelukkende om at måtte afstå embedet til Thomas Bagger Lütken, der var villig til ikke alene at købe hans store gård med amtsstue og magasinrum på torvet i Ringkøbing, men også til at give ham 100 rigsdaler i pension om året og efter hans død hans evt. enke 50 rigsdaler. Dagen efter indgav den unge Lütken en successionsansøgning, hvori han søgte kongen om at måtte efterfølge Lang i henhold til den afståelsesaftale, de havde indgået. Før de to ansøgninger gik til Rentekammeret, sørgede overhofmarskallen for, at de blev forelagt Christian 7., der med stor og tydelig skrift noterede et: »skal forestilles. Christian R« på Langs ansøgning.¹¹

I modsætning til første gang, hvor arveprinsen havde henstillet til Rentekammeret om at se positivt på Langs ansøgning, forelå der nu en direkte kongelig ordre om, at sagen skulle undersøges og forelægges kongen til afgørelse, og dette kunne man naturligvis ikke sidde overhørigt i Rentekammeret. Der er dog ingen tvivl om, at man tog fat på sagen med den allerstørste ulyst, og bedre blev det ikke, da man den 2. september 1777 modtog en meddelelse fra arveprins Frederik om, at »Hans Majestet kunne ville ynde Langs afståelse til Lütken«. Selvom det jo ikke var nogen lodret ordre om at gennemføre afståelsen, var det en kraftig hentydning om, i hvilken retning Rentekammerets indstilling forventedes at gå. End ikke dette rokkede dog ved kammerets principielle holdning; man fandt stadig »disse imod anordningerne stridende ansøgningers bønhoerelse for følgers skyld højst betænkelige«. Således som situationen tegnede sig efter arveprinsens notits havde Rentekammeret dog kun én mulighed for at undgå afståelsen, nemlig at få Lang og Lütken til at trække deres ansøgninger. Underhånden kunne man stille dem i udsigt, at de nok skulle få deres ønsker opfyldt, hvis de søgte igen på normal vis. At en sådan opfordring virkelig udgik fra Rentekammeret, kan der ikke være nogen tvivl om, men den har ikke sat sig det mindste spor i dets korrespondanceprotokoller. Forløbet har sikkert været det, at rentekammerchefen bad faderen om at skrive til Bagger, der derpå lod beskeden gå videre til Lang og Lütken.¹²

Lang måtte nu definitivt se i øjnene, at det ikke var muligt at komme igennem med en afståelse, og derfor indsendte han den 5. november 1777 en ganske regulær afskedsansøgning, som, uden at det egentlig fremgik klart nogetsteds, annullerede og erstattede afståelsesansøgningen fra juli. To uger senere søgte Lütken på tilsvarende vis regulært om amtsforvalterembedet, da han »har erfaret«, at Lang havde søgt sin afsked. Denne gang omtaltes ikke med ét ord, at de to kendte hinanden,

og således stod Rentekammeret nu med en ordinær afskedsbegæring og med en lige så ordinær stillingsansøgning. Dermed var man sluppet ud af kattepinen omkring den uheldige afståelse, og nu var sagen set fra kammeret ikke længere presserende. Stor var utålmodigheden derimod både hos Lang, Lütken og Bagger, da der endnu i begyndelsen af 1778 ikke var sket noget.

Efter at Rentekammeret for anden gang havde afvist Langs ønske om en afståelsesordning, stod han naturligvis svagt, for nu havde han ikke længere noget embede »at sælge«. Man kunne derfor godt have forventet, at Lütken sprang fra. Når det ikke skete, hang det sikkert sammen med, at Bagger og Lütken var meget opsatte på, at tiden nu var kommet, hvor Lütken *skulle* have embede, og de kunne jo fortsat regne med overhofmarskallens støtte. Samtidig ville de også ved at hjælpe Lang til den ønskede afsked kunne opnå hans goodwill og assistance i overgangsperioden, og dette spillede en ikke uvæsentlig rolle for den særdeles omsorgsfulde Bagger. At yde Lang nogen form for pension kunne der dog under de ændrede forhold ikke blive tale om, men Bagger fastholdt sit tilbud om på Lütkens vegne at købe amtsforvaltergården i Ringkøbing for 6.000 rigsdaler,¹³ og ydermere lovede han Lang at holde denne skadesløs i forbindelse med overtagelsen. Med udsigten til snart at kunne fratræde under sådanne heldige omstændigheder erhvervede Lang i januar 1778 en gård i Østjylland, men da den lå langt fra Ringkøbing, kunne han ikke passe både gård og embede. Derfor pressede han i de følgende måneder hårdt på over for Bagger, for at der snart skulle ske noget.

Det lykkelige udfald

Set fra Ringkøbing og Juulskov var sagen i januar 1778 begyndt at se betænkelig ud, for hvad skete der egentlig? Frederik Bagger havde indtil da troet fuldt og fast på Adam Gottlob Moltke, men nu begyndte han at tvivle, og i slutningen af måneden bragte han emnet op overfor sønnen. Bagger kendte ikke Joachim Godske Moltke personligt, men han havde tidligere skrevet til ham om den frygtede kvægpest, der i slutningen af 1777 var brudt ud på Fyn. Det var dog ikke let for Bagger nu at skulle henvende sig direkte til den yngre Moltke vedrørende Lütken, for det kunne vanskeligt opfattes på anden måde end som udtryk for utilfredshed med den gamles indsats. Han betonede da også stærkt, at baggrunden var den presserende situation, der var opstået ved Langs pludselige ejendoms køb.¹⁴

De første uger af februar bragte imidlertid intet nyt fra de to Moltker, og den 19. skrev Frederik Bagger til overhofmarskallen. Selvom han i

passende ydmyge vendinger betonedede, at »hos mig er og bliver tilliden til Deres højgrevelige Excellences højnådige løfter stedse den samme og aldeles uforandret«, formåede han ikke at skjule sin utålmodighed, når han konstaterede, »at Deres højgrevelige Excellence samt høje hr. søn må have deres, skønt os ubekendte, årsager til den hidtil skete udsættelse«. Bagger understregede gang på gang, at han ville være garant for den unge Lütken, og for at vise, hvor tæt han fulgte ham, indgik de den 20. marts 1778 en omfattende aftale, som bringes som bilag til denne artikel. Dette dokument er ganske usædvanligt, idet det kaster lys over en række skrevne og uskrevne normer, som efter Frederik Baggers mening måtte være gældende for en god finansforvaltningsembedsmand.¹⁵

Omtrent samtidig kom der skred i tingene. I Rentekammeret imødekom man Langs afskedsansøgning og indstillede ham til afsked uden pension. Dette godkendtes den 23. marts 1778 af Christian 7., og samtidig fik kammeret ordre om at indstille, hvem der skulle udnævnes til hans efterfølger. Dette skete først den 23. maj 1778, hvor man præsenterede kongen for de kun to ansøgere. Den ene var Thomas Bagger Lütken og den anden Jacob Skovgaard, om hvem intet siges, udover at han var søn af en fhv. amtsforvalter i Holbæk. I indstillingen fremhævedes det, at Lütken anbefaledes af arveprinsen, og det blev derfor ikke overraskende ham, der udnævntes af kongen den 4. juni 1778. Få dage før afgørelsen havde Joachim Godske Moltke meddelt Frederik Bagger den glædelige nyhed, og straks svarede denne igen med et højstemt takkebrev, hvor han, som vi hørte det i indledningen, beskrev hvordan Lütken var brudt grædende sammen »og med nogle hulkende sukke-tak velsignede det moltkiske navn såvel i fader som søn, for hvis begges dyrebare velgerning, himlen aldrig fra nogen af os skal få ro til bestandig velsignelsers overhæng for denne høje slægt«. ¹⁶

Umiddelbart efter, at den glædelige nyhed var indløbet, rejste Thomas Bagger Lütken til Ringkøbing, hvor Lang i de følgende måneder satte ham ind i sagerne. I forbindelse med overtagelsen af amtsforvalterembedet skulle der altid stilles kautions som sikkerhed for underslæb, og den beløb sig i dette tilfælde til 8.000 rigsdaler. Halvdelen af denne betydelige sum blev stillet af Frederik Bagger; den anden halvdel af den vestjyske godsejer Andreas Teilmann på Nørholm. Men da det ville tage flere måneder, inden papirerne lå klar, (bl.a. fordi hæftelserne skulle tinglæses ved flere landsting), benyttede Bagger kontakten til Joachim Godske Moltke til at få udvirket, at Lütken kunne få sin amtsforvalterbestalling udleveret omgående. Situationen var nemlig den, at han stod i begreb med at gifte sig, og i den forbindelse var det vigtigt, at han kunne dokumentere, at han virkelig havde et levebrød. Også dette faldt tak-

ket være Baggeres hjælp på plads, og den 7. august 1778 viedes Thomas Bagger Lütken til nabopræstens 22-årige datter Vibeke Christiane Bentz. Dermed var han fuldt rustet til at kunne bestride det store vestjyske amtsforvalterembede.¹⁷

Da Thomas Bagger Lütken i sommeren 1778 forlod Juulskov for at flytte til Ringkøbing, mistede Frederik Bagger ham ikke af syne. Tværtimod fik han ordre om det første år at sende ugentlige, og derpå i de følgende tre år månedlige, rapporter til Juulskov, hvor han skulle gøre rede for en række forhold i tilknytning til sin embeds- og livsførelse. Dette og meget andet havde Lütken forpligtet sig til at leve op til i den aftale, han havde indgået med Bagger den 20. marts 1778 (Se bilaget).

Velbyrdigheden og den højgrevelige excellence

Også i forhold til de overordnede myndigheder søgte Bagger at udvirke det bedste for sin protégé. Således skrev han i takkebrevet til rentekammerchefen i maj 1778: »Og da min Lütken ... nu træder ind under Deres højgrevelige Excellences nærmere opmærksomhed, og der ... formedelst [han] endnu ikke [er] så dreven som [de] ældre i den station (d.v.s. stilling, embede), kunne indløbe nogen små fejl i begyndelsen, vil jeg så underdanig bede [Dem om], at han for sin endnu ubevandthed noget måtte pardonneres, da jeg er forsikret [om], at han tid efter anden vil blive Dem jo mere og mere til behag, ligesom jeg ej heller skal forglemme, så længe Gud under mig livet, ham om sine pligter at erindre.«¹⁸

Efter at det var lykkedes Frederik Bagger at få ansat sin unge ven i Ringkøbing, fortsatte han forbindelsen med Moltke i Rentekammeret, og først og fremmest drejede hans breve sig om den truende kvæggpest, hvis bekæmpelse optog Bagger meget. I disse henvendelser undlod han ikke at gøre opmærksom på, hvor taknemlig han var for at besidde Moltkes »grace« (d.v.s. nåde, velvilje), og han bad denne om, når han kom til Fyn, at »være så nådig at bestråle mit ringe hus«. For dette kvitterede Moltke med at bedyre, at det havde været ham kært »at have kunnet bidrage til Deres Velbyrdigheds fornøjelse og ønskes befordring.«¹⁹

Også i de følgende år kunne Bagger regne med den yngre Moltkes assistance, og i et brev fra 1781 takker han for støtte over for Krigskanceliet i en sag, hvor en af Baggeres andre unge protégéer var involveret. I samme brev roses både den yngre og den ældre Moltke, fordi de har været Baggeres »primus agens (d.v.s. første fortaler), der igen har opvakt andre til min favør«, og samtidig gav han igen udtryk for, at han meget gerne ville mødes personligt med Joachim Godske Moltke. Denne var nogle måneder tidligere fratrådt som chef for Rentekammeret for at blive minister. Omtrent samtidig havde han erhvervet sig det store nord-

fynske gods Einsidelsborg, og den 70-årige Bagger tilbød gerne at rejse ud til dette noget afsides liggende sted for at træffe sin velgører. Med et: »Ja, Gud bevare mig, at jeg nogensinde skulle glemme sådanne hjerter, som jeg i så mange måder har prøvet nok på at tænke på mig, når tid er, at deres hjælp behøves«, sluttede han sit brev, der iøvrigt ledsagedes af en tønde af Juulskovs bedste frugt.²⁰

Da Joachim Godske Moltke i 1781 avancerede til minister, nåede han sin karrieres højdepunkt. Det varede til april 1784, hvor han fik sin afsked umiddelbart efter, at den unge kronprins havde grebet magten. Moltke opfattedes derfor af eftertiden som tilhørende kredsen af reformmodstandere, og det styrkede ikke hans popularitet, at han var søn af den indflydelsesrige – men også pengegriske – overhofmarskal. I 1899 fældede historieprofessoren Aage Friis en hård dom over ham og nævnte bl.a., at »i hans departementer modtoges alle kabinetsordrer med ærbødighed, og hoffet disponerede frit over alle embeder der«. Denne konklusion stemmer ikke overens med det billede, der fremstår på grundlag af den her gennemgåede Lütken-sag, hvor han udviste stor standhaftighed overfor en intrigerende arveprins. Værd at bemærke er det også, at den unge Moltke heller ikke accepterede faderens indblanding, men gjorde det klart, at afståelser ville han under ingen omstændigheder tolerere. Når sagen trak ud, er det nærliggende at se det som et tegn på, at han ønskede at vise sin far og alle andre, at det var ham, der bestemte. Hensynet til embedsmændenes kvalifikationer vejede nu så tungt, at man i forvaltningen med al kraft søgte at forhindre, at andre momenter spillede afgørende ind.²¹

Lütkens liv som amtsforvalter

Amtsforvalter Langs væsentligste grund til at nedlægge sit embede havde været et voksende misforhold mellem hans administrationsudgifter og den løn, han fik. Differencen, d.v.s. underskuddet, var han tvunget til selv at dække, og det kunne hans økonomi åbenbart ikke i længden holde til. Da Lütken tiltrådte, blev gagen ikke sat op, og derfor må man undre sig over, hvad det egentlig var, der gjorde, at han fandt det så attraktivt at overtage dette »underskudsembede«. Der kan ikke være nogen tvivl om, at der under enevælden var stor prestige knyttet til at være kongelig embedsmand, og da Thomas Bagger Lütken åbenbart ikke havde lyst til at følge i Frederik Bagers fodspor som godsadministrator – og måske senere godsejer – var det naturligt for ham at satse på embedsvejen; hans juridiske eksamen pegede jo også i denne retning. På den anden side vidste han udmærket, at der for at bestride en række embeder krævedes betydelig formue eller privatindtægter, eftersom enevælden

lønnede sine embedsmænd ussel. Derfor var det alene fordi, han kunne regne med betydelig økonomisk støtte fra sin gavmilde stedfar på Juulskov, at han turde binde an med embedet i Ringkøbing. Som vi har set, købte Bagger amtsforvaltergården i Ringkøbing til ham; den kostede 6.000 rigsdaler (svarende til 20 års løn). Derudover blev det stillet ham i udsigt, at han ville få 5 mindre bondegårde til en værdi af 900 rigsdaler, samt at Frederik Bagger ville bidrage til en større istandsættelse af amtsforvaltergårdens bygninger. Når vi erindrer os, at Frederik Bagger derudover stillede halvdelen af den krævede kaution på 8.000 rigsdaler, er det klart, at der fra hans side var tale om en meget betydelig støtte, der burde kunne sikre amtsforvalterfamilien Lütken gode og trygge kår. Nogen dans på roser blev det dog ikke, for de stadig flere selvejere tvang Lütken til at udvide sin medarbejderstab, som han selv måtte aflønne. Desuden begyndte mange bønder at betale deres skatter i penge, og derved mistede han den ekstrairndtægt i form af »opmål«, som amtsforvalterne fra gammel tid af havde ret til at tage af alle naturaliekornskatter.²² Dette fik i 1786 Lütken til at søge det bedre embede i Aalborg, men her kom han ikke i betragtning, og han fortsatte derefter på sin

Amtsforsvaltergården i Ringkøbing. Ejendommen omfattede det nuværende »Hotel Ringkøbing« (Torvet 18), hvis bygninger går tilbage til 1600-tallet (huset bag træerne). Nabo-grunden Torvet 20 blev efter Lütkens død skilt fra som en selvstændig parcel; her blev »Den gamle Borgmestergård« opført. Begge bygninger er i dag fredede. Fotografi fra ca. 1870. Ringkøbing Museum.

post i Ringkøbing frem til 1805, hvor han døde, kun 52 år gammel. Han efterlod sig hustru, 9 børn og en mindre gæld til statskassen, som først i 1814 blev eftergivet hans dødsbo. Det skete bl.a. på anbefaling af stedets amtmand Peter Otto Rosenørn, der ved den lejlighed udtalte, at »Lütkens eftermæle i Ringkøbing amt enstemmigen bevidner, at han var en arbejdsom, ordentlig, redelig og retsindig embedsmand«. ²³

Den gode forbindelse

Takket være de private breve og brevkoncepter, der findes bevaret blandt rentekammerchefen Joachim Godske Moltkes embedspapirer, har det været muligt at følge, hvorledes der i 1777-78 opbyggedes et patron/klientforhold mellem denne og den østfynske godsejer Frederik Bagger. Bagger havde tidligere haft forbindelse til Moltkes far, Frederik 5.'s overhofmarskal Adam Gottlob Moltke, men efter at den yngre Moltke i januar 1777 var blevet Rentekammerets mægtigste mand, arbejdede Bagger bevidst på at få etableret gode relationer også til denne. Det skete primært derved, at han løbende informerede om kvægpesten, der med en dødelighedsprocent på 95 udgjorde en alvorlig trussel. Bagger var en meget erfaren mand, og han havde oplevet den første kvægpest-epidemi på Fyn 1745-48 på nærmeste hold. Derfor var Moltke interesseret i hans synspunkter, ikke mindst da han også ytrede sig kritisk om de foranstaltninger, Kvægsygekommissionen satte i værk. Desuden kunne Bagers private rapporter give Moltke mulighed for at vurdere og kontrollere de fynske myndigheders sygdomsbekæmpende indsats, og det var ham sikkert ingenlunde ukært. I kraft af disse breve og rapporter bragtes rentekammerchefen i en taknemlighedsgæld til den fynske godsejer, og det var den, Bagger trak på, da han skaffede sin unge protegé Thomas Bagger Lütken ansættelse som vestjysk amtsforvalter.

Forløbet i denne sag viser også, at centraladministrationen – i dette tilfælde Rentekammeret – nu ikke længere var til sinds at affinde sig med, at kongen ganske frit udnævnte, hvem han ønskede til embedsmænd. Efter 1750 udførte den danske statsforvaltning så mange og omfattende opgaver, at bestridelsen af disse krævede dygtige og højt kvalificerede embedsmænd. Det førte ganske naturligt til, at centraladministrationen begyndte at interessere sig intenst for embedsmændenes rekruttering, og i stigende grad søgte man at forhindre uheldige udnævnelser. Det var naturligvis problematisk, hvor langt forvaltningen kunne gå, for alt angående embedsudnævnelser var jo pr. definition rene kongelige anliggender. I 1777 drejede det sig om at forhindre, at en amtsforvalter fik lov til at afstå sit embede, og dette lykkedes, selvom de pågældende havde de allerbedste forbindelser ved hoffet. Når Frederik

Bagger netop »svigtede« sin gamle forbindelse overhofmarskallen og tog direkte kontakt til rentekammerchefen, var det sikkert i en erkendelse af, at det var her sagen reelt blev afgjort. Mens det tidligere havde været vigtigt at have gode forbindelser til hoffet, blev det nu vigtigt at have gode forbindelser til centraladministrationen, og sådan fortsatte det i mange år endnu!

Bilag:

Frederik Baggers og Thomas Bagger Lützens aftale om sidstnævntes livs- og embedsførsel

Skønt kammerråd Bagger antog mig som student i mit alders 18. år ikke på anden måde i sit hus end [for] ved landvæsenet at se mig lykkelig, men efter 6 års forsøg fandt jeg hos mig selv hverken den dertil udfordrede lyst eller naturlige gaver, og han dog i værende tid ikke alene rundelig og under sunde oplysninger underholdt mig med alle ting, men endog derefter udi håb til anden employ (d.v.s. ansættelse) på sin bekostning i København [har] ladet mig tage examen juridicum samt med megen omhyggelighed og anselige udgifter forskaffet mig ved høje patroner amtsforvaltertjenesten i Ringkøbing. Ja [han] har end mere forøget sin faderlige kærlighed med løfte om 5 små bøndersteders foræring af omtrent 900 rigsdaler[s værdi], og hvorfra den årlige ilding (d.v.s. brændsel), som på den egn ellers [er] kostbar, kan haves, men på den kondition, at jeg for at gøre hans for mig bekymrede sind mere rolig[t], udi denne vigtige tjeneste, der behøver så megen opmærksomhed og akkuratesse, skal, fordi jeg endnu er ung og kun henvend 26 år, skriftlig love ham, at jeg det første hele år i tjenesten skal hver søndag – for at overveje om [der] den [forløbne] uge er fejlet noget – og efter dette års forløb skal siden i 3 år den første søndag i hver måned til en ihukommelse om hans sindelag imod mig nøjagtig gennemlæse og efterleve følgende mig selv så tjenlige regler:

1. Stedse ydmyge mig for skabningens og saliggørelsens vigtighed.
2. Ikke at forglemme mine morgen- og aftenbønner eller taksigelse ved hjertesuk for mad, endog for et smør[re]brød samt stedse erindre mine pligter mod Gud.
3. Have en afsky for uanstændig højtlevn, store spil, høje tanker om mig selv, foragt mod andre og en skadelig ligegyldighed, hvorved jeg let kan komme i fordærvelse.
4. Beflitte mig på høflighed mod alle mennesker, fornemmelig min foresatte øvrighed, og stedse erindre min passion af hidsig påståen-
hed og samme modstride.

5. Være prompte i at besvare alle breve, som behøver notits om indhændigelsen (d.v.s. modtagelsen) og ikke tåler opsættelse; vel overveje før jeg lover noget, men samme redelig holde.
6. Ingen aften lade gå forbi, [uden at] jeg jo efterser denne dags oppebørsel og selv har pengekassen under min egen forvaring.
7. Har stedse et vågent øje om restancer og aldrig lader dem overgå den ved forordning determinerede tid, og hvorefter tingene går for amtsforvalterens egen regning og ansvar.
8. Aldrig betjene mig af kongens kasse videre end jeg ved fuld rede til at kunne i rette tid igen erstatte foruden mindste skilling savnelse.
9. Præcis og uden opsættelse indsender til [Rente]kammeret, hvad ske bør efter anordningerne, og udi alle ting iagttager høfligheds og ydmygheds stil.
10. Holder i mindste de 3 første år daglig økonomisk journal over al min egen indtægt og udgift samt hver 1/2 år gør balanceregning.
11. Hver fjerdingsår indsender [til] min velgører, så længe han lever, og disse stipulerede tider varer, både en forsikring, at alt dette på de anordnede dage er læst og efterkommet, så og notits [om], hvorledes mine sager står ved [Rente]kammeret, samt hvad reparationer, der er sket på mine bygninger, som aldrig noget år skal vorde forsømt, på det fejlene ikke skal tage overhånd, og omsider [blive] langt kostbarere end når de betimelig holdes vedlige.

Forsikrer og at jeg ved alt dette aldrig enten skal forglemme min tak til Gud for sli en velgørers opvækkelse, hvorved jeg frem for så mange tusinde og andre langt ældre er kommen så tidlig i agt og station, eller min pligt mod den, som så trolig ikke alene i sit eget hus udi mine mindre år, men endog ved dettes så jævnlig læsning, hvorved såvel fejltagelsen for hver uge bedst kan observeres, som og en habitus og vane der ved omsider i mit embede erholdes, udi alle ting søger mit vel, da han bedre, end [jeg i] min endnu iværende alder og erfaring kender dette embedes vigtighed, som fordi en Møller i Kolding, en Østrup i Odense og en Zeuthen i Nakskov, ikke betimelig har observeret, er bleven ulykkelige,²⁴ og derfor ved denne anstalt søgt at bringe mig til idelig eftertanke, nu hans omhyggelige øjne ikke længere således som tilforn kan våge over mig. Ja, hvorvel intentioneret denne hans mig så tjenlige anstalt er, vises og deraf, at han så rundelig betaler denne læsning ved at skænke mig de steder, hvorfra ikke alene årlig, der ellers kostbar brændsel, men endog anden små herlighed kan have, og jeg desårsag end mere forbunden [er] at opfyldestgøre denne hans så kærlige vilje, hvilket om jeg ikke nøjagtig efterlever, jeg vist har årsag for Guds vrede og

hans faderlige hjertes afvendelse at frygte, og følgelig herved forpligter mig alt det foreskrevne ikke alene nøjagtig at efterleve, men endog hjertelig takker for så faderlig en omsorg.

Imod forestående forpligt[else] og dens efterkommelse lover jeg, Frederik Bagger, at foruden hvad jeg allerede ved kontrakt med hr. amtsforvalter Lang har lovet, vil jeg endnu indløse og forpligtende forære de 5 små bøndersteder, som hvorfra hr. Lang har haft sin årlige brændsel. Ja dersom jeg lever og i tiden formærker denne min antagnes akkuratse såvel imod kongen som sin egen økonomi, og mig for begge dele gør til de herudi stipulerede tider rigtig og begribelig oplysning, vil jeg, når han kommer noget i skik og orden, og materialer kan anskaffes, være ham behjælpelig i at lade opføre en grundmur under den ene sides underste etage af våningshuset (d.v.s. beboelseshuset), som skal behøve hjælp.

Men ligesom jeg håber udi alle ting at have vist, hvorledes hans velfærd har været og er mig angelegen (d.v.s. magtpåliggende), så må han og befrygte sig både for timelig og evig straf, dersom han ikke vedbørlig efterlever denne sin kontrakt og forpligt[else], da, når sådant forsømmes, være sig af egne høje tanker om uforholdsmæssigheden, eller af indifferens og negligens (d.v.s. ligegyldighed, forsømmelighed), løftets brud er det samme, og hvorved straf i mindste timelig vist kan forventes, og derfor endnu så kærlig vil advare om efterlevelsen, tilsidesættende alle egne tanker, intet heraf læse i stykkevis, men det hele og alt samt ved nøje betænkning hver post i sær overveje, om intet deraf i den forløbne tid er forsømt. Og ligesom alle opsættelser, være sig i gudsfrygt, hans kald, bygningers vedligeholdelse, legemets fornødne motion og økonomiske iagttagelser, er ham højst skadelige, så bliver derimod dyds efterstræbelse, flittighed i sit embede og et stille, eksemplarisk levnet de nærmeste midler til hans både timelige og evige velfærd.

At han i henseende til sit giftermål, som så vigtig en post, inderlig anråber Gud om sin faderlige førelse, ingenlunde lader sig bedåre af udvortes smukhed, som en sygdom eller barselsseng kan forandre, penge eller anseelse, som ikke er samlet og forenet med dyd, men ved retsindige og uinteresserede udspørger og stræber efter at blive bekendt med en honet familie af god race, som har vel opdragne, gode ivandte og økonomiske børn, der er indprentet begreb om at sætte tæring efter næring, ej lyst at efterabe den højere stands formående, der for publici skyld er pligtige udi levemåde at distingere sig (d.v.s. skille sig ud med fin klædedragt, vaner m.v), at hans søgende brud har selv sådan oplysning, at hun er i stand til at kunne igen opdrage børn i al god kundskab til en velsignet slægts bestandighed.

At han selv ved økonomi og ordentlighed mager det så, at om ham ingen børn tilstås, han da på sin alder kan have den glæde at være i stand til at husvare den fattige og sine trængende venner, eller om han selv med børn velsignes, disse da af mangel på formue ikke skal mangle den anstændige og fornødne opdragelse, som udfordres for skikkelige folks børn til fremkommen i verden, og som er et svært regnskab, når forældrene selv er skyldige udi slig mislighed, ja om der end holdes skolemester, det dog ikke lades ankomme på sådanne alene, som ofte selv har kun liden begreb om den sande dyd og den rette indprentelses fornødenhed lige fra barndommen, at en god sæd bliver lagt i de unges hjerter, der ved gentagelser ofte vandes, at den med årene kan tilvokse, blive til en vane og omsider efter god rodfæstning ved større forstand bære frugter, Gud, sig selv og næsten til ære og nytte, men at han selv har et vågent øje med disse sine egne affødninger (d.v.s. børn), at han ikke omsider efter så utallige eksempler, når klinte i steden for hvede har været sået, eller er indsneget sig i de unges hjerteager, og egen fri vilje, i steden for sunde moraler, er bleven til en vane, skal høste sorg i steden for zir, skal blive ham til spot og vanære, samt et strengt ansvar for Gud på dommens dag. Gud i dette og al hans foretagende stå ham bi og ved sin ånds indskydelse hjælpe ham for Jesu skyld amen.

Heraf er 2 ligelydende parter til efterlevelse udfærdiget.

Juulskov den 20. marts 1778

Fred. Bagger
Thomas Bagger Lütken

(Bilag til Frederik Bagers brev til Joachim Godske Moltke, 23. maj 1778 i Frederik Bagers håndskrift. Rtk. 2413.124. Korrespondancesager for Joachim Godske Moltke som 1. deputeret i Finanskollegiet, Rentekammeret og Bjergværkskollegiet, direktør for Fonden ad usus publicos m.m. samt fra 28. april 1781 som statsminister 1776-1783. Læg: Frederik Bagger).

Noter:

1. Patron/klientrelationer er kun lidt undersøgt. Se dog Grethe Ilsoe: *Vejen til embede. En undersøgelse af udnævnelserne til kgl. retsbetjent- og magistratsembede 1735-65*, Århus 1978, og Lars N. Henningsen: *J. H. E. Bernstorff som patron*, i: Aa. Andersen, P. Ingesnan og E. Ul-

sig (red.): *Festskrift til Troels Dahlerup på 60-årsdagen den 3. december 1985*, Århus 1985, s. 295-305.

2. Rigsarkivet, Rentekammeret, Rtk. 2413.124. Korrespondancesager for Joachim Godske Moltke som 1. deputeret i Finanskollegiet,

- Rentekammeret og Bjergværkskollegiet, direktør for Fonden ad usus publicos m.m. samt fra 28. april 1781 som statsminister 1776-1783. Læg: Frederik Bagger. I Joachim Godske Moltkes privatarkiv (nr. 5979), der i 1926 afleveredes fra Bregentved til Rigsarkivet, befinder sig et enkelt brev vedr. samme emne.
3. Når bønderne blev selvejere, betød det, at de i forvaltningsmæssige sammenhænge blev selvstændige enheder, mens de som fæstere var blevet administreret af godsejerne. At bøndernes statusskift fra fæstere til selvejere således gav regionalforvaltningen, og ikke mindst amtsforvalterne, mere at lave, var et særdeles reelt problem.
  4. Der henvises til forordningen af 20. februar 1717, hvor det hedder: »Søger nogen ekspektancer eller og anholder at overlade deres tjenester til andre, da skal derpå ikke reflekteres« (underforstået: i Rentekammeret).
  5. Laangs ansøgning af 22. april 1773 (Rtk. 13.37. Embedsansøgninger 1660-1848. Lackmann-Lauridsen), forestilling nr. 80 af 1. maj 1773, kgl. res. af 10. maj 1773 (Rtk. 2411.1. Dansk relations- og resolutionsprotokol 1773); forestilling nr. 44 af 14. marts 1778, kgl. res. af 23. marts 1778 (Rtk. 2411.6. Dansk relations- og resolutionsprotokol 1778) og bilag til forestilling nr. 44 (Rtk. 2411.162. Bilag til Dansk relations- og resolutionsprotokol 1777-78).
  6. Otto Diderik Lütken (1713-1788) var 1743-88 sognepræst i Skellerup (*Dansk Biografisk Leksikon*, bd. 9, Kbh. 1979-84, s. 260-262).
  7. Som tegn på adoptionen havde han antaget Bagger som mellemnavn. Han var ellers døbt Thomas Caspar Lütken (A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: *Candidati og Examinati juris 1736-1936*, bd. 3, Kbh. 1957, s. 112).
  8. Frederik Bagger (1710-91) blev efterhånden særdeles velstillet, og udover at støtte en række personer økonomisk, oprettede han en række stiftelser og legater. Bagger er biograferet af Ejnar Pedersen (*Frederich Bagger til Julskov. Et Læmedstøb med Tidsbilleder fra det 18. Aarhundrede*, Nyborg 1919) og af Hans Knudsen i *Dansk Biografisk Leksikon*, bd. 1. Kbh. 1979-84, s. 361-362.
  9. I et brev af 29. november 1777 fra Frederik Bagger til Joachim Godske Moltke omtales den »ufortjent høje hæde, som deres Højgrevelige Excellences høje hr. fader i mange år har vist imod min ringe person«. (Kilde som i note 2).
  10. Bortset fra en enkelt brev (fra Bagger, 19. februar 1778) findes korrespondancen mellem Bagger og den ældre Moltke ikke bevaret, heller ikke i dennes privatarkiv i Rigsarkivet (nr. 5974). Citatet stammer fra Frederik Baggers brev til Joachim Godske Moltke, 21. januar 1778 (Kilde som i note 2).
  11. Forestilling nr. 44 af 14. marts 1778, kgl. res. af 23. marts 1778 (Rtk. 2411.6. Dansk relations- og resolutionsprotokol 1778) og bilag til forestilling nr. 44 (Rtk. 2411.162. Bilag til dansk relations- og resolutionsprotokol 1777-78).
  12. Rtk. 13.40. Embedsansøgninger 1660-1848. Lund, M – Løvenstjerne; forestilling nr. 44 af 14. marts 1778, kgl. res. af 23. marts 1778 (Rtk. 2411.6. Dansk relations- og resolutionsprotokol 1778) og bilag til forestilling nr. 44 (Rtk. 2411.162. Bilag til dansk relations- og resolutionsprotokol 1777-78). (Citatet er fra forestillingen).
  13. Om bygningens historie: Carl Lindberg Nielsen: *Ringhøjning Købstads Historie*, Ringkøbing u. å., s. 45, og *Fredningsfortegnelse 1983*, Kbh. 1983, s. 185-186.
  14. Brev fra Frederik Bagger til Joachim Godske Moltke, 21. januar 1778 (Kilde som i note 2).
  15. Brev fra Frederik Bagger til Adam Gottlob Moltke, 19. februar 1778 og fra samme til Joachim Godske Moltke, 23. maj 1778 (Kilde som i note 2).
  16. Brev fra Frederik Bagger til Joachim Godske Moltke, 23. maj 1778 (citater) (Kilde som i note 2) og forestilling nr. 84 af 23. maj 1778, kgl. res. af 4. marts 1778 (Rtk. 2411.6. Dansk relations- og resolutionsprotokol 1778).
  17. Også i spørgsmålet om ægteskab pressede Bagger på, for, som han udtrykte det i brevet til Joachim Godske Moltke af 27. juni 1778, kunne den unge Lütken »umuligt bestride den jyske økonomi og udfordrende store husholdning foruden en hustru« (Kilde som i note 2 og Rtk. 2416.1. Kautionsprotokol 1771-1801).
  18. Brev fra Frederik Bagger til Joachim Godske Moltke, 23. maj 1778 (Kilde som i note 2).
  19. Brev fra Frederik Bagger til Joachim Godske Moltke, 29. december 1778 og fra Joachim Godske Moltke til Frederik Bagger, 20. marts 1779 (brevkoncept). (Kilde som i note 2).
  20. Brev fra Frederik Bagger til Joachim Godske Moltke, 11. oktober 1781. Joachim Godske Moltkes privatarkiv (Rigsarkivet nr. 5979, pakke nr. 1).
  21. Aage Friis: *Andreas Peter Bernstorff og Ove Høegh Guldberg. Bidrag til den Guldbergske Tids Historie (1772-1780)*, Kbh. 1899, s. 94.
  22. Opmål udgjorde 1/32-1/24 af kornskatten. Erik Alstrup og Poul Olsen (red.): *Dansk kulturhistorisk Opslagsværk*, bd. 1, Kbh. 1991, s. 484.
  23. Forestilling nr. 185 af 17. maj 1814, kgl. res. af 25. maj 1814. Rtk. 2411.78. Relations- og resolutionsprotokol 1814, nr. 1-230. Lütkens ansøgning om amtsforvalterembedet i Aalborg, 20. december 1786 (Rtk. 13.40. Embedsan-

søgninger 1660-1848. Lund, M – Løvenstjerne) og A.Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: *Candidati og Examinati juris 1736-1936*, bd. 3, Kbh. 1957, s. 112.

24. De tre nævnte amtsforvaltere var få år tidligere blevet afskedigede pga. kassemangel (Henry Bruun: *Danmarks Amtsforsvaltere 1660-1848*, Kbh. 1919, s. 27, 30 og 51).

Karl Peder Pedersen, f. 1952, cand.mag., ph.d., arkivar ved Landsarkivet for Sjælland. Har skrevet en række artikler og bøger om dansk landbo-, koloni- og forvaltningshistorie, og udsender inden længe ph.d.-afhandlingen *Enevældens amtmænd*. Adresse: Landsarkivet for Sjælland, Jagtvej 10, 2200 København N.

Kort og ejendoms historie

Af Jesper Ratjen

Topografiske kort er en uvurderlig god kilde til oplysning om landskabets bebyggelse og øvrige anvendelse de sidste par hundrede år. Artiklen giver praktisk anvisning på, hvorledes man ved benyttelse af nye og ældre topografiske kortblade og kortbøger finder beliggenheden af navngivne steder og ejendomme, finder deres matrikelnummerbetegnelse og evt. følger disse tilbage til udskiftningskortene.

Artiklen »Tag over hovedet« i *Personalthistorisk Tidsskrift* 1995:2 s. 129-152 af Tommy P. Christensen giver anvisninger på søgning efter ejendoms historie ved hjælp af arkivernes registre og protokoller. Brugen af topografiske kort bliver kun løseligt berørt, men fortjener en grundigere og korrigerende behandling, så kortbladsbenyttelse kan blive en hjælpe-disciplin, man med glæde og udbytte benytter sig af.

Desuden fortjener et par andre gode, lettilgængelige kilder, som kan ses på det lokale bibliotek, at blive nævnt. Til sidst omtales nogle kilder med tilknytning til 1844- og købstadsmatriklen. De særlige forhold vedrørende Sønderjylland, København og Frederiksberg omtales ikke.

For at betone en praktisk arbejdsgang fra »bar bund« til det kort, som viser den måske århundredgamle bebyggelse man søger, vil den følgende artikel arbejde sig kronologisk baglæns fra de moderne kort, som kan købes i boghandlen, til de ældre typer, som i en vis udstrækning kan ses på folkebibliotekerne eller kan skaffes i kopi fra Kort- og Matrikelstyrelsen (KMS). Med hensyn til kortlægningens historie, skulle artiklen egentlig læses afsnitsvis baglæns.

Kortbøger (1:100.000) med stednavneregistre

Skal man finde en navngiven lokalitet i Danmark, er det en god idé at tage udgangspunkt i Kort- og Matrikelstyrelsens¹ kortbog: *Topografisk Atlas*, som bringer kort over hele Danmark i målestoksforholdet 1:100.000 (d.v.s. 1 cm på kortet svarer til 100.000 cm eller 1 km i naturen). Korttypen hedder derfor også: *1 cm-kort*.

Topografisk Atlas er i efteråret 1995 udkommet i 4. ajourførte udgave, som også fås på CD-ROM. (1. udgaven af kortbogen er fra 1982). Kortbogen har et stednavneregister med mere end 22.000 navne. Kortbogudgavens kort viser også kommunegrænser og på et oversigtskort bag i

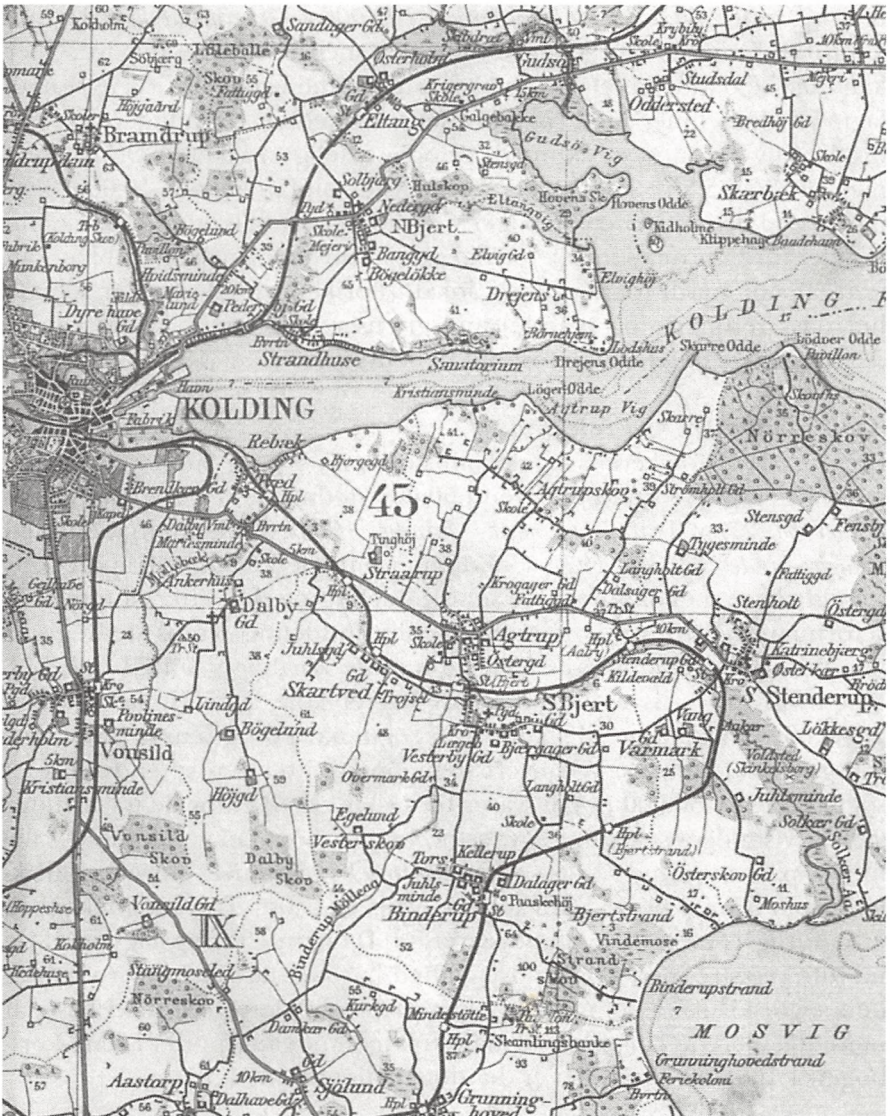

Fig. 1. Generalstabskort (1:100.000) Udsnit fra GI-kortbog Bd.II. 2.udg. 1935. (Copyright KMS. Reproduceret med tilladelse fra KMS, jvf. jnr. M 169/97)

bogen: Amter, politikredse og en liste over kommuner (se også »1 cm-kort«).

De første kortbøger med kort i målestoksforholdet 1:100.000 blev dog udgivet af Geodætisk Institut (GI) allerede 1928-33 i de sikkert velkend-

te 3 blå bind² med titlen: *Danmark 1:100.000 – Generalstabskort*. De udkom indtil midten af 1960erne i en halv snes ajourførte udgaver. Her kan man se datidens vejnet og ikke mindst linieføring af forlængst nedlagte jernbanelinier med stationer og trinbrædter. De tidligere ret udbredte eng- og mosestrækninger er også tydeligt markeret. Dertil kommer, at disse ældre kortbøgers stedregister omfatter godt 10.000 flere navne end de moderne kortbøger – og det ser ud til især at dreje sig om middelstore gårde, som er navngivet på kortene, hvilket jo bl.a. kan være af stor værdi for slægts- og lokalhistorikere. Endvidere er sogne-, herreds-, retskreds- og (gamle) amtsgrænser indtegnet, så man kan se den nøjagtige linieføring i forhold til bebyggelsen.

Trap: »Danmark« med stedregister

Det for slægtsforskerens og lokalhistorikerens brug mest udbyggede stednavneregister (med mere end 50.000 stednavne) er dog *Stedregisterbindet* (bd. 27) af Trap: *»Danmark«, 5. udg., 1968* evt. i kombination med *»Nøgle«-bindet* (bd. 31), 1972, som danner bindeled mellem Trap-værkets forældede sognekommune- og amtsinddeling og den efter kommunalreformen af 1970, nye kommune- og amtsinddeling. Traps stedregister kan udmærket kombineres med de nævnte kortbøger fra GI og KMS, idet hvert af Traps amtsbind foran har et kort i målestoksforholdet 1:300.000 (1 cm svarer til 3 km), hvor sognenavn og -grænser (samt herredsgrænser) kan ses. Ved hvert sogneopslag i teksten er endvidere et sognekort i 1:150.000 (1 cm svarer til 1,5 km) med et for de jyske amter ganske vist noget sparsomt navnestof. Et navn som f.eks. »Humble Aale-mose« på Langeland (brugt som eksempel i »Tag over hovedet«-artiklen), som ikke er med i KMS-kortbøgerne, er vist på Traps sognekort og er naturligvis nævnt i sognebeskrivelsen. Da man efter opslag i et af de nævnte registre med stor sandsynlighed har fået fastslået, hvor i landet den søgte lokalitet befinder sig, kan man arbejde videre mod brug af mere detaljerede kort i større målestok med udgangspunkt i KMS-kortbogen 1:100.000. Forinden er det dog nyttigt at vide lidt om:

Kortbladdækningen af Danmark

Kortbladene ligger som et net udover landet. Hver maske (rude) i nettet er repræsenteret af et kortblad, som har et nummer, som betegner dets plads i nettet. I løbet af 1960erne blev nettets maskevidde gjort større, således at Danmarks kortlægning kom i samklang med de øvrige NATO-landes. Det betød, at de ældre kortbladtyper: *generalstabskort* (1:100.000), *atlasblade* (1:40.000) og *målebordsblade* (1:20.000) efterhånden blev erstattet af de nye og nytegnede kortbladtyper: *1 cm-kort*

(1:100.000), 2 cm-kort (1:50.000) og 4 cm-kort (1:25.000). Denne ændring giver en lille, men absolut overkommelig, vanskelighed, hvis man vil gå fra de moderne kortblade til de ældre typer.

1 cm-kort (1:100.000)

Korttypen giver en god oversigt over et større område (ca. 57 x 45 km), men kortbilledet er så »småt«, at bebyggelsen kun kan gengives med standardsignaturer, og detaljer som haver, grøfter og hegn har måttet udelades. 1 cm-kortene er som tidligere nævnt udgivet som kortbog, men fås også som kortblade. Kortbladudgaven viser flere administrative grænser, nemlig amts-, politikreds- og kommunegrænser, hvilket jo er temmelig brugbart til vores formål. 33 kortblade dækker Danmark.

Fra 1 cm-kort til 2 cm-kort

Hvis man foretager en tænkt lodret og vandret midterdeling af et 1 cm-kort vil man få 4 fjerdedele, som hver dækker det landareal, som gengives på det næste kort i kortserien, nemlig et kort i dobbelt så stor målestok: Et 2 cm-kort (1:50.000 – 2 cm svarer til 1 km). Hver af de nævnte »fjerdedele« = 2 cm-kort er nummereret med 1 cm-kortets firecifrede nummer med tilføjelse af I, II, III eller IV alt efter hvilken »fjerdedel«, der er tale om.

2 cm-kort (1:50.000)

Denne korttype giver godt overblik over landskabet med skove, enge og moser samt bebyggelses- og vej mønstret, samtidig med, at kortet har en stor detaljerigdom. Grøfter og hegn er med, og landbrugsbebyggelsen er vist med korrekt antal og placering af de enkelte huse og gårdlænger. I byområder er bebygget område kun vist med fællessignatur.

Da kortbladet gengiver et areal, som er 4 gange mindre end 1 cm-kortets (»kun« ca. 28 x 22 km), men på et lige så stort kortbillede, er der blevet plads til flere terrændetaljer og *mange flere stednavne*. 110 kortblade dækker Danmark.

Fra 2 cm-kort til 4 cm-kort

Den ovenfor nævnte øvelse med 4-delning kan gentages med 2 cm-kortet. Hver af de 4 fjerdedele dækkes af et 4 cm-kort (1:25.000 – 4 cm svarer til 1 km), som får 2 cm-kortets nummer efterfulgt af et af verdenshjørnerne NV-NØ-SV-SØ, altså et kortbladnummer med fire cifre efterfulgt af et romertal efterfulgt af et verdenshjørne (f.eks. 1213 II NØ).

Fig. 2. 4 cm-kort (1:25.000). Udsnit af 1213 II NV *Taulov*. Udgivet af KMS 1993. »Fotogrammetrisk udtegnet 1988. Kompletteret i marken 1990. Rettelser 1991«. (Copyright KMS. Reproduceret med tilladelse fra KMS, jvf. jnr. M 169/97). »Korshøjgård« ses i den sydvestre fjerdedel umiddelbart vest for motorrafikvejen.

4 cm-kort (1:25.000)

4 cm-kortene er de mest detaljerede topografiske kort³ og dækker et areal på ca. 14 x 12 km. Hver enkelt fritliggende bygning og parcelhusgrund samt landbohaver er vist. Korttypen er nemmere læsbar, fordi kortbilledet er 4 gange større end 2 cm-kortets. Det giver også plads til en anelse flere stednavne end på 2 cm-kortene, idet man på sidstnævnte af pladshensyn i nogle landsbyer har måttet udelade enkelte gårdnavne. I det åbne land er navnestoffet derimod af samme omfang på de 2 korttyper. 405 kortblade dækker Danmark.

Kortbladenes oplysninger om administrative grænser

Til vejledning for brugeren har kortbladene af alle typer i kortrammen foruden sit nummer også navn efter en vigtig lokalitet i det gengivne område.⁴ Derudover gives i kortrammen oplysning om den administrative inddeling i kortfeltet: Et lille oversigtskort viser navne og afgrænsning af amter og kommuner. *1 cm-kortene* viser desuden politikredse og *4 cm-kortene* desuden sogne. Brugeren får således god hjælp til at finde de indtegnede grænselinier i selve kortbilledet, således at ethvert punkts administrative tilhørsforhold let bestemmes med fuldstændig nøjagtighed. *Trap-kortene* eller de ældre kortbøger kan levere herredsgrensene.

Find det rigtige kort

Tag udgangspunkt i den moderne KMS-kortbog med *1 cm-kort*: Hvis det søgte lokalitetsnavn står i stednavnefortegnelsen, er det lige til at slå op på; ellers har man kunnet finde det i *Trap* eller i den ældre kortbog og kan slå op på et nærliggende mere betydeligt stednavn. KMS-kortbogen kan smart nok bruges som »nøgle« til de mere detaljerede *2 cm-* og *4 cm-kort*, idet hver kortbogsside netop svarer til 1/4 af et *1 cm-kort*, og for at hjælpe brugeren er der i topmargin på hver side angivet nummeret på det *2 cm-kort*, som dækker det tilsvarende landareal. Ved at følge den ovenfor nævnte fremgangsmåde med tænkt firedeling af hver kortbogsside kan man ved brug af verdenshjørnerne NV-NØ-SV-SØ også med sikkerhed finde nummeret på det relevante *4 cm-kort*. – Og så er det bare at gå til læsesalen på sit lokale bibliotek, som har en landsdækkende samling af *4 cm-kort*. Boghandleren kan skaffe kortbladene hjem til købs.

Som eksempel kan vi se på *Korshøjgård* i Nørre Bjert sogn nordøst for Kolding. *Korshøjgård* er ikke nævnt i kortbøgernes stednavneregistre, men er nævnt i *Trap's stedregisterbind* (bd. 27) med henvisning til Nørre

Bjert sogn, men ikke afsat på sognekortet. Ved at slå op under *Nørre Bjert* i *KMS-kortbogen* henvises vi til opslag 38 og finder *Nørre Bjert* i feltet G-3 på opslaget højre side, som i topmargin er betegnet »1213 II«. Dette er betegnelsen på det 2 cm-kort (1:50.000), som dækker det landareal, som er vist på højre kortbogsside. Ved en tænkt firedeling af kortbogssiden ser vi, at *Nørre Bjert* ligger i øverste fjerdedel til venstre, altså i den nord-vestre fjerdedel. D.v.s. på det 4 cm-kortblad, som har betegnelsen »1213 II NV«. Det viser sig, at både på 2 cm-kortet og 4 cm-kortet er *Korshøjgård* anført med navn (se fig. 2).

På korttrammens oversigtskort kan vi se, at *Korshøjgård* netop ligger inde i *Nørre Bjert* sogn, men en motortrafikvej, som løber tæt øst om gården, afskærer den nu fra den øvrige del af sognet. I Trap's »nøglebind« (bd. 31) og på 1 cm-kortet kan vi se, at *Nørre Bjert* sogn ligger i Kolding kommune.

Kommet så vidt, kan ønskerne søge flere veje:

1) *Den omhandlede ejendoms matrikelnummer og de til dette knyttede arkivalske oplysninger og registranter*

Hertil viser artiklen »Tag over hovedet« i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1995:2 vej.

Jeg vil dog gerne tilføje, at hvis man kan lokalisere den omhandlede ejendom på de moderne kort, kan man få noget udbytte af de udbredte, kommuneopdelte *Mostrup-vejvisere*.⁵ Ved at sammenholde vejviserens *kommuneoversigtskort* med 4 cm-kortet, kan man med stor sandsynlighed finde ud af, hvilket vejnavn ejendommen er beliggende på. Derefter kan man benytte vejviserens adresse-afsnit, som bl.a. giver oplysning om de enkelte husnumres matrikelnumre og ejerlav. Ved at gennemse det pågældende vejnavns ejerlavs-koder vil man ofte konstatere, at hele vejen ligger indenfor samme ejerlav – eller måske 2-3. Kommet så vidt er man i stand til hos den pågældende kommunes tekniske forvaltning at rekvirere en kopi af matrikelkortet for det pågældende ejerlav.

Dog: Det nemmeste vil nok være at sende kommunen en fotokopi af et udsnit af 4 cm-kortet med den omhandlede ejendom afmærket og spørge til matrikelnummer og ejerlav og evt. vejnavn og husnummer. Så kan man igen gøre brug af *Mostrup-vejviserens* oplysninger.

I eksemplet med *Korshøjgård* kan man ved hjælp af kommuneoversigtskortet i *Mostrup-vejviseren* for Kolding kommune se, at gården er beliggende på en stikvej i den sydøstre ende af en meget lang vej, som hedder *Bramdrupskovvej*. I vejviserens adresseafsnit vedrørende *Bramdrupskov-*

vej ses, at de 5 første (lige og ulige) husnumre har ejerlavkoden 4 (= Kolding markjorder); så følger 8 numre i ejerlav 27 (= Bramdrup); så et enkelt i ejerlav 10 (= Nørre Bjert) og resten igen i ejerlav 27. På 4 cm-kortet kan vi se, at de 5 første husnumre vil være »brugt op« inden *Korshøjgård*, uanset i hvilken ende af vejen, vi starter. Ejerlavet må altså være enten 27 eller 10. Da vi allerede har fundet ud af, at *Korshøjgård* ligger i Nørre Bjert sogn, er det i dette tilfælde nærliggende at antage, at det netop er *Korshøjgård*, som ligger i ejerlav 10 – og dermed kan vi se matrikelnummeret (»20 a m.fl.,«) samt postadressen og beboerens telefonnummer – hvis man vil tjekke sin antagelse.

2) Ejendommens terrænomgivelser og beliggenhed i forhold til naboer samt vejnettet igennem ældre tider

Ældre korttyper

Ønsker man sig tilbage til tiden før 1960'erne, må man arbejde med de ældre kortbladstyper: *Generalstabskort*, *atlasblade* og *målebordsblade*.

Da det ældre systems kortbladsnet var noget finere inddelt end nutidens, er desværre ingen kortbladnummer-»kobling« til det moderne system mulig, men princippet i kortblad-nettet var det samme som ovenfor nævnt – så vi må først lige se lidt på disse ældre kortserier:

Generalstabskort (1:100.000)

Korttypen har navn efter sit oprindeligt tiltænkte formål: Militær planlægning af indkvartering m.v. Den første serie blev udgivet 1891-1897 og afløstes af en ny serie påbegyndt i 1919. Danmark blev dækket af 63 kortblade. Generalstabskortbilledets detaljeringsgrad svarer til 1 cm-kortets. Ved lokaliseringen af navngivne bygninger har generalstabskortene deres største værdi i kraft af, at de også er udkomne i form af de tidligere omtalte, let anvendelige *ældre kortbøger* med det gode, omfattende stednavneregister.

Den for vores formål mest værdifulde korttype i den ældre kortserie bliver *atlasbladet*. Det areal et *generalstabskort (1:100.000)* dækker, er delt ud over 4 *atlasblade* i målestoksforholdet 1:40.000 (2,5 cm svarer til 1 km). *Generalstabskortene* overlapper nabokortene med et par kilometer langs nord- og vestkanterne.

Atlasblade (1:40.000)

De første *atlasblade* til en kortsamling (atlas) dækkende Danmark udkom 1845-1872 i målestoksforholdet 1:80.000, men de kom kun til at omfatte Sjælland og Fyn, idet man samtidig med udgivelsen af de første

blade fra »Jylland nord for Kongeaaen« (1868-1887) gik over til det dobbelt så store målestoksforhold 1:40.000. En ny farvetrykt atlasbladserie, baseret på nyopmålinger udkom fra og med 1901 og dækker Danmark med 236 kort. De sidste optryk af *atlasblade »med enkelte rettelser«* udkom indtil midten af 1960'erne, da de efterhånden blev afløst af 2 *cm-kort*-serien, som påbegyndtes i midten af 1950'erne.

De farvetrykte *atlasblade* er efter forfatterens mening de smukkeste kort, der nogen sinde er fremstillet (se fig. 3). Detaljeretheden er som 2 *cm-kort*enes, men detaljerne er meget finere og smukkere udført. Navnestoffet er i forhold til generalstabskortet stærkt forøget, for atlasbladet har meget bedre plads til navne. – Og atlasbladene kan tåle brug af den lup, som mange nok vil benytte sig af ved læsningen.

Målebordsblade (1:20.000)

Hele den danske kortlægnings »grundkort« er *målebordsbladene* i målestoksforholdet 1:20.000 (5 *cm* svarer til 1 *km*). Denne korttype er den trykte udgivelse af sammentegnede originalkort udarbejdet »i marken« ved hjælp af korttegningsinstrumentet *målebord* (en tegnebordplade på stativ og en lineal med instrumentkikkert). 4 *målebordsblade* dækker det samme areal som ét atlasblad. (Atlasbladene er i praksis en formindsket sammentegning af 4 *målebordsblade*). *Målebordsbladene* svarer i detaljerethed til 4 *cm-kortene* (se figureksempel i *Personalthistorisk Tidsskrift* 1995:2 fig. 3, s. 135).

De udkom fra 1860'erne med en nummerering med kombination af store og små bogstaver og et tal. En ny type, (»M«-typen), som blev tilpasset atlasbladinddelingen, udkom fra 1901. For Sønderjylland blev der 1920-25 udgivet midlertidige *målebordsblade* baseret på tyske kort. 835 kortblade skulle der til for at dække Danmark. De sidste *målebordsblade* udkom »med enkelte rettelser« i midten af 1960'erne, da de efterhånden afløstes af 4 *cm-kortene*.

Administrative grænser

Generalstabskortene viser (ligesom kortbogudgaven) sogne-, herreds-, retskreds- og (gamle) amtsgrænser. Atlas- og *målebordsblade* viser sognegrænser. Kortblade udgivet i 1960'erne har et lille oversigtskort i kortrammen med (sogne)kommune- og amtsinddelingen.⁶

Generalstabskortene og *atlasbladene* er desværre udsolgte, mens nogle *målebordsblade* stadig kan leveres, men mange biblioteker har heldigvis med klædelig veneration og sans for kortbladenes blivende kildeværdi, gemt *atlasbladene*. Geodætisk Institut makulerede hele restoplaget, men KMS leverer på bestilling kopier af deres arkiveksemplarer.

Fig. 3. Atlasblad (1:40.000). Udsnit af A 3410 Shamlingsbanke. Udgivet af GI 1966. »Udarbejdet efter kortet 1:20.000 fra 1946-47. (Enkelte rettelser 1966)« (Copyright KMS. Reproduceret med tilladelse fra KMS, jvf. jnr. M 169/97). »Korshøjgård« ses i venstre korthalvdel lidt over midten.

Tilbage til ejendomslokaliseringen

For at finde den søgte ejendom på de ældre kort må man tage udgangspunkt i sin viden om den omhandlede ejendoms nøjagtige lokalisering og starte med et *atlasblad*. Har man fundet ejendommen på atlasbladet, kan man gentage den ovenfor nævnte praksis med en tænkt 4-delning af kortbladet. Hver af »fjerdedelene« vil være dækket af et *målebordsblad*, som jo har det dobbelte målestoksforhold: 1:20.000.

Der findes en regel, man kan benytte til bestemmelse af numrene på de 4 målebordsblade, som dækker et atlasblad. Reglen er let at benytte, men lidt tung at forklare.⁷ Da adgangen til rekvirering af målebordsblade oftest i praksis vil foregå ved henvendelse til Kort- og Matrikelstyrelsen, vil det være nemmest bare at opgive det pågældende *atlasblads* nummer og anvende verdenshjørnebetegnelserne NV-NØ-SV-SØ – så finder KMS lige så let ud af at kopiere det rigtige *målebordsblad*.

Af andre interessante ældre kortserier, som kan anvendes ved »ejendomsefterforskning«, må nævnes:

»Kjøbenhavn og Omegn« 1855-1865 dækket af 6 blade i målestoksforholdet 1:20.000 og

»Københavns Omegn« 1830. 1 blad i målestoksforholdet 1:60.000.

Videnskabernes Selskabs kort (1:120.000)

Af endnu ældre trykte kort må nævnes *Videnskabernes Selskabs kort*, som også blev opmålt med målebord. De udkom 1768-1825 sat ned til målestoksforholdet 1:120.000 (1 cm svarer til 1,2 km). Københavns amt foreligger dog også i 1:80.000 fra 1866. Læsø og Bornholm findes i 1:60.000 fra henholdsvis 1786 og 1825, Anholt i 1:40.000 fra 1792. Disse kort har ingen oplysninger om højdeforhold og virker i det hele meget »tynde« med deres sparsomme detaljer og navnestof, men større veje, byer, landsbyer og større gårde er nævnt og angivet med standardsignaturer. Større vandløb, skove samt mose- og hedstrækninger er også vist.

Kortbladene, som alle kan fås i nytryk, er ret dekorative med deres flotte, interessante og egnsbestemte titelkartoucher. Desuden kan man hos KMS bestille affotograferinger af de originale målebordsark i ca. 1:20.000; disse kan indeholde navngivne gårde, som ikke er medtaget på den trykte udgave.

Udskiftningskort (1:4.000)

Noget mere fornøjelse kan man nok få af de delvis samtidige *udskiftningskort*.

I forbindelse med landboreformerne i sidste halvdel af 1700-tallet måtte der fremstilles nøjagtige kort over landsbyens jordtilliggende i

målestoksforholdet 1:4.000 (1 cm svarer til 40 meter). Formålet var at etablere en ny jordfordeling, således at hver gård i landsbyen fik samlet sit jordtilliggende på færrest mulige lodder så tæt ved gården som muligt (kaldet: udskiftning). Landsbyens jorder inden for bygrænserne blev opmålt af tilkaldte landmålere med henblik på at registrere de eksisterende anvendelser og brugerforhold (altså en gengivelse af det gamle vangebrug med marknavne m.m. påført), således at der kunne foretages en retfærdig nyfordeling.⁸ Landmålerens forslag til ny jordfordeling blev derefter indtegnet på dette kort (*originalt udskiftningskort*), og resultatet blev efter lodsejernes godkendelse og evt. ændringer udstukket i terrænet. Der skulle derefter fremstilles en kopi af udskiftningskortet med den nye markopdeling påført (*kopikort*). Denne kopi skulle via amtmanden indsendes til Rentekammeret.⁹ Originalkortet skulle landsbyens største lodsejer opbevare. Andre lodsejere kunne mod betaling få fremstillet *delkopi-kort* over egen jordlod. På udskiftningskortene er landsbyens gårde og jordtilliggende nummererede, og i en lille ramme er gårdbrugernes navne anført.¹⁰ Kortenes mangfoldighed af lokale mark- og stednavne, som desværre i dag i vid udstrækning er glemt, er ikke mindst værdifuld. Hvornår en given landsby er blevet udskiftet kan ses i *Trap: Danmark, 5. udg.*'s sognebeskrivelser. I den del af sognebeskrivelsen, hvor sognets landsbyer opremses, angiver et »u.« efterfulgt af et årstal året for landsbyens udskiftning.

Beskrivelsesprotokoller og matrikelnumre

I 1802 besluttede Rentekammeret, at der skulle udarbejdes en ny matrikel til afløsning af Chr. 5's matrikel af 1688, som ikke var blevet ajourført i de mellemliggende år. Den nye matrikel skulle udgøre et ajourført grundlag for beregning af hartkorns-ejendomsbeskatningen. Efter kongens (Chr. 7) godkendelse fik amtmændene i efteråret 1804 pålæg om at indhente oplysninger fra ejendomsbesidderne om alle ejendomme og indsende oplysningerne i skematisk form særskilt for hver by til et til formålet oprettet »Matrikelkontor«. For hver ejendom skulle der gives oplysning om ejernavn og hartkorn (efter 1688-matriklen) samt markinddeling, enge og skove. Matrikelkontoret samlede disse oplysninger sognevis i de såkaldte *beskrivelsesprotokoller*,¹¹ som i dag alle findes i Matrikelarkivet. Indledningsvis anførtes en eventuel hovedgård og dennes parceller og derefter hver by for sig: Først præstegården, derefter degne- og skolejord og derpå de øvrige ejendomme. Til sidst noteredes eventuelle fællesjorder, gadepladser, grusgrave og lignende. *Denne rækkefølge fulgtes ved den endelige udarbejdelse af matriklen,*

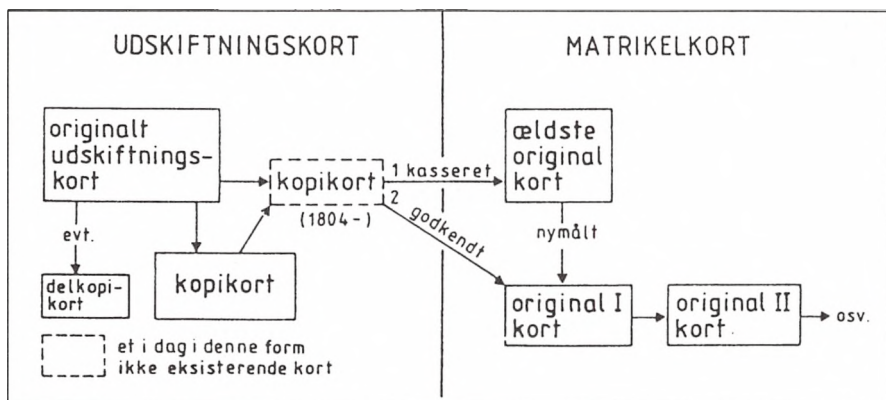

Fig. 4. Udskiftningskort/matrikelkort. Gengivet efter: Per Grau Møller i Fynske årbøger 1992.

og de anførte numre for hver ejendom blev de nu gældende matrikelnumre – oprindeligt hele tal, men nu, på grund af udstykninger efterfulgt af bogstaver.

Matrikelkort 1:4.000. Originalkort

For at tilvejebringe et kartografisk grundlag for beregning af arealbeskatningen skulle der udarbejdes matrikelkort i målestoksforholdet 1:4.000. For at spare tid og penge indsamledes først, hvad der allerede forelå af kort over landsbyjorderne (det drejede sig typisk om udskiftningskortene).

Inden videre brug blev kortene præcisionstestede ved prøveopmåling. Kunne et kort ikke leve op til præcisionskravene (oftest på grund af krympning), måtte det kasseres, men kunne eventuelt med de nødvendige korrektioner danne grundlag for en korrigeret kopi. Det kasserede »baggrundskort« med sin fylde af detaljer og navne fra udskiftningens tid kaldes *ældste originalkort*.

Hvis udskiftningskortet bestod præcisionstesten (det gjorde over halvdelen), kunne det enten anvendes direkte eller der kunne fremstilles en kopi til brug for matrikuleringen. Disse 2 former for såkaldte *original I-kort* har nedenunder matrikelpåskrivningen bevaret udskiftningskortets detaljer. Et *original I-kort* kunne også skabes som »skeletkort« – d.v.s. ved omfattende nymålinger, som fastlagde arealgrænserne nøjagtigt og korrekt, hvorefter det for matrikuleringen ikke betydende »fyld« som f.eks. *landsbybebyggelsen* kunne overføres fra det for

matrikuleringen kasserede udskiftningskort (et *ældste originalkort*). Bebyggelsen på de 3 nævnte typer *original I-kort* viser altså ikke nødvendigvis situationen på matrikuleringstidspunktet, men er overført fra ældre tider.

Endelig kunne der blive tale om en total nyopmåling (se figureksempel i *Personalthistorisk Tidsskrift* 1995:2 fig. 4, s. 139 og hæftets omslag). Enestegårde og hovedgårde havde jo ikke haft udskiftning, og flere landsbyer i Vest- og Nordjylland (som lå fjernt fra det lovgivende København) havde klaret sig uden hjælp fra de dyre landmålere. Nytegnede kort fra disse arealer rummer logisk nok ikke de interessante spor fra de tidligere tider og har ofte ikke engang de for matrikuleringen betydningsløse bygninger indtegnet. Arbejdet med udarbejdelsen af matrikelkort foregik 1806-1822.

Efter færdiggørelsen af korttegningen tog man fat på en vurdering af landbrugsjordernes varierende dyrknings- og brugsværdi (bonitering efter en »takst 24«-vurdering). De fundne takster og deres afgrænsning påførtes kortet. Derefter kunne endelig hartkornberegningen foretages. Referencerne til disse beregninger var de på kortet ligeledes påførte matrikelnumre (fra *beskrivelsesprotokollerne*).

Landinspektørernes arbejdsjournaler

I forbindelse med kortlægningen skulle landinspektørerne føre arbejdsjournal over alle forhold, som var af interesse for matrikuleringsarbejdet. Alle boniteringsforretningerne er indført og giver oplysning ikke alene om de boniterede jorder men også om de fællesarealer, som ifølge instruksen ikke skulle hartkornsbeskattes, som f.eks. veje, gadepladser og fædrifter. Der skulle endvidere anføres oplysninger om forekomst af fredskov og ler-, sand- og grusgrave og om arealer, som flere lodsejere havde brugsret til. Da der var tale om et beskatningsgrundlag, skulle ejendomsandel og priserne anføres. Ligeledes skulle det notes, om særlige omstændigheder med hensyn til beliggenhed, transportforhold, mangel på ildebrændsel o.lign. kunne have forhøjet eller forringet priserne i almindelighed eller for enkelte ejendomme. Journalerne er ført herredsvis og er »lette at benytte«, ¹² for de har alfabetisk register efter bynavne. De findes på Matrikelarkivet.

Sogneprotokoller (beregningsprotokoller) og matrikelprotokoller

Matrikuleringen resulterede i oprettelse af 2 protokolrækker:

1) For hvert sogn oprettedes en beregningsprotokol (nu kaldet *sogneprotokol*), hvori anførtes matrikelnummer, ejer- og brugernavn, det geometriske og boniterede areal for hvert enkelt takststykke på hver enkelt

jordlod, en beskrivelse af hver jordlods beliggenhed samt 1688-hartkornet og det nyberegnete hartkorn. Samtlige ca. 1700 sogneprotokoller findes i Matrikelarkivet. Der findes også bevaret koncepter (kladder) til sogneprotokollerne, hvor man ofte kommer ud for, at der er foretaget rettelser i navnerubrikkerne på grund af ejer- eller brugerskift i udarbejdelsesfasen.

2) Desuden oprettedes, herredsvise, den egentlige *matrikelprotokol*, som har lidt færre oplysninger.

Den nye matrikel trådte i kraft 1. januar 1844, men omfattede kun landområderne. Sammenkobling til 1688-matriklen må foretages ved at sammenholde *beskrivelsesprotokollernes navne* fra begyndelsen af 1800-årene med *udskiftningskortenes brugernavne* fra slutningen af 1700-tallet og *sogneprotokol-koncepternes evt. navneændringer* fra den mellemliggende periode.

Købstadsmatrikuleringen 1863-1875

Det var kun købstædernes markjorder, som var blevet matrikulerede i 1688 og 1844, for det hørte til købstædernes privilegier ikke at skulle svare statskat af bygrundene.¹³ I 1863 blev det imidlertid ved lov bestemt at også bygrundene skulle hartkornsbeskattes. Bebygget areal, gårdspladser og haver skulle ansættes til højeste takst (takst »24«). Øvrige arealer skulle boniteres efter de almindelige regler. Købstæderne blev matrikuleret og kortlagt 1863-1875 i målestoksforholdet 1:800 (1 cm svarer til 8 meter). Købstadsgrundene var nummererede med brandtaksations- eller grundtakstnumrene indtil de fik, hvad der ofte (noget misvisende) kaldes »nye« matrikelnumre.

Minorerede kort

Kort i målestoksforholdet 1:4.000 er store og uhåndterlige og uegnede til at give overblik. Derfor fremstilledes der sideløbende med matrikelkortlægningen *minorerede* (d.v.s. formindskede) kort i målestoksforholdet 1:20.000.¹⁴

I 1862 fik »Tegners lithografiske Anstalt« eneret på udgivelse af de hidtil hånd tegnede minorerede ejerlavsmatrikelkort. De blev tilbudt kommunerne med ajourføring af den matrikulære situation. Tegner nåede at trykke 350-400 sognekort, førend foretagendet blev opgivet som urentabelt i 1872. Tegners kort mangler alle angivelse af udgivelsesår (en dødsynd for enhver udgivelse!). Litograf Axel Aamodt overtog udgivelsen og fremstillede frem til 1913 yderligere ca. 100 kort. Kortene, som er meget smukke, ses ofte anvendt som kortbilag i sognelitteraturen.

Rettighederne til udgivelse af mindreerede, litograferede købstadsmatrikelkort erhvervedes 1863 af landinspektør Berggren. Han formindskede originalkortene fra 1:2.000 til 1:8.000. Kortene anvendtes af kommunernes tekniske forvaltninger og dannede også grundlag for købstadskortene i 2. udgaven af *Trap: Danmark* (»Statistisk-Topografisk beskrivelse af Kongeriget Danmark«), som udkom 1872-1879. Berggrens kort kan også være udaterede!

1844-matriklen og købstadsmatriklen er stadig i brug, idet det allerede i 1810 bestemtes, at den nye matrikel skulle holdes løbende ajour.

En nyttig adresse:

Kort- og Matrikelstyrelsen (KMS)
 Rentemestervej 8
 2400 København NV
 Tlf.: 35 87 50 50 Telefax: 35 87 50 51
 (Omstilling til Matrikelarkivet)

KMS Kortsalg
 Ekspedition mandag-fredag kl. 9-15
 Tlf.: 35 87 50 51

Litteratur:

Værker med kort og stednavneregistre:

Geodætisk Institut: Geodætisk Instituts Generalstabskort. Danmark i 1:100.000.
 Bog 1: Det nordlige Jylland. Bog 2: Det sydlige Jylland og Fyn. Bog 3: Øerne øst for Store Bælt. Flere udgaver 1928-1965.
 GI/KMS: Topografisk atlas. Danmark 1:100.000. 1.-5. udg. 1982-1995
 Nielsen, Niels m.fl. (red): *Trap: Danmark*. Bd. 1-31. 5. udg. 1953-1972

Vedr. topografisk kortlægning:

KMS: Danmark. Topografiske kort og kortdata. Katalog. Nyeste udg. (gratis)
 Sørensen, E.: Ældre dansk opmåling og kortlægning i: Geodætisk Institut 1928-1978, GI 1978 s. 11-22
 Wenzel-Petersen, T.: *Den kartografiske virksomhed* i: Geodætisk Institut 1928-1978, GI 1978 s. 87-148
 Wenzel-Petersen, T.: *Topografisk opmåling* i: H. Hedemann (red): Kortblade og flyvefotos. Aschehoug 1970, s. 35-73

Vedr. matrikulering:

- Balslev, Svend: *Matrikelarkivet og den personalhistoriske forskning i: Personalhistorisk Tidsskrift* 1979, s. 49-56
- Ewens, Johs. : *Matrikulsarkivet i: Fortid og Nutid Bd. XVII, 1947-48*, s. 248-262
- Jarnhus, K. L.: *Om 1844-matriklen som landbohistorisk kilde i: Fortid og Nutid Bd. XX, 1957-59*, s. 201-211
- Jensen, Hans Ejner: *Danmarks økonomiske opmåling i: Sv. Balslev & H. E. Jensen: Landmåling og landmålere. Den danske Landinspektørforening 1975*, s. 11-64. Med kortbilagsmappe
- Knudsen, Gunnar: *De danske Matrikler og deres Benyttelse ved historiske Undersøgelser i: Fortid og Nutid Bd. II, 1919*, s. 1-42
- Larsen, Henrik: *Landmaalingen 1768-1772 i: Fortid og Nutid Bd. VII, 1928-29*, s. 37-46
- Møller, Per Grau: *Udskiftningskort og matrikelkort – Indhold og bevaring i: Fynske årbøger 1992*, s. 100-113
- Nordlund, H. O.: *Matriklen og matrikelkortene som hjælpkilder ved lokalhistoriske undersøgelser. Lokalhistoriske arkiver i Storkøbenhavn, 1978*, 35 s.
- Vildum, A.: *Matrikelkort i: H. Hedemann (red): Kortblade og flyvefotos, Aschehoug 1970*, s. 74-90

Noter:

1. Kort- og Matrikelstyrelsen oprettedes pr. 1. januar 1989 ved en sammenlægning af Geodætisk Institut, Matrikeldirektoratet og Søkortarkivet (Farvandsvæsenets nautiske afd.).
2. Bog 1: Det nordlige Jylland; bog 2: Det sydlige Jylland; bog 3: Øerne øst for Storebælt.
3. Glem alt om »kortmanuskripter« 1:10.000. Disse er som arbejdsgrundlag for »4 cm-kortene« kun konturaftegninger af veje og bygningsomrids fra flybilleder og rummer ingen detaljer og slet ingen navne.
4. KMS' kortkatalog (som fås gratis) bringer foruden oversigtskort, lister over kortbladnumre og -navne for de tre cm-korttyper.
5. Biblioteket har eller kan skaffe det relevante kommune-bind.
6. Karl-Erik Frandsen, red.: *Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660* (1994) har register over ejerlav og sogne samt sognenes beliggenhed i herreder og birker med henvisning til et atlasbind med korturkort.
7. *Atlasbladenes* nummerering er i princippet et »A« efterfulgt af et firecifret tal, hvor de to første cifre og de to sidste cifre læst hver for sig er lige tal. De to første cifre vokser med værdien »2«, når man bevæger sig fra nord til syd. De to sidste cifre vokser ligeledes med »2«, når man bevæger sig fra vest mod øst. *Måleboardsbladenes* nummerering er et »M« ligeledes efterfulgt af et firecifret tal. Det *måleboardsblad*, som dækker *atlasbladets* nordvestre hjørne, har samme firecifrede nummer som *atlasbladet* – bare med et »M« foran. For det sydvestlige *måleboardsblad* skal der til det første 2-cifrede led lægges »1«. Rykker man mod øst, skal der til det sidste 2-cifrede led til lægges »1«. *Atlasbladet* »A 3410« dækkes altså af *måleboardsbladene* »M 3410«, »M 3411«, »M 3510« og »M 3511«.
8. Landet over praktiseredes der før udskiftningen mange forskellige dyrkningssystemer – ikke kun det kendte »trevangsbrug«. Karl-Erik Frandsen gør i sin disputats *Vang og lægt* (1984) i tekst og kortbilag rede for situationen 1682/83. Se også den fyldige artikel »dyrkningssystemer« i *Dansk kulturhistorisk opslagsværk*.
9. Ifølge udskiftningsforordningen af 23. april 1781 § 33 (gengivet i uddrag af Per Grau Møller 1992).
10. Svend Balslev 1979. Udskiftningskortene findes primært i KMS' arkiv, men Rigsarkivet, landsarkiverne og lokalhistoriske arkiver kan også ligge inde med nogle af disse kort. Per Grau Møller (1992) opgør situationen for Fyn.
11. Ewens omtaler dem som »Concept-protokol-

- ler«, men i daglig tale på Matrikelarkivet benævnes de som »Beskrivelsesprotokoller«.
12. Se i øvrigt Gunnar Knudsen (1919), s. 35f.
  13. Kommunale skatter blev fastlagt på grundlag af næringens omfang og grundenes størrelse.
  14. Hans Ejner Jensen (1975), s. 51-55.

Jesper Ratjen, f. 1944. cand.scient., lektor i geografi. Formand for »Trekantområdets Slægtshistoriske Forening«. Har skrevet og udgivet en studenterbiografi »5 HF-årgange med eksamen fra Kolding gymnasium 1970-74«, (1993); slægtsbogen »En familie PRIP«, (1994) samt »Krigens mindsten« (1995) med biografier over omkomne frihedskæmpere, søfolk og gendamer med gravmindesten på kirkegårde i Kolding kommune. Adresse: Majvænget 66, Bramdrup, 6000 Kolding

En københavnsk kleinsmedemester omkring 1800

Af Steen Bernickow

Den koleriske kleinsmed Joachim Friederich Bernickow har sat sig mange spor i arkiverne, ikke mindst hos de københavnske politi- og domsmyndigheder. Disse arkivalier kaster et spændende lys over tilværelsen som håndværksmester i København omkring 1800 og især over forholdet mellem mester, svende og andre ansatte.

Den 16. marts 1801 var den kun 14-årige Peter Dahl indstævnet for Københavns politiret for i utide at have forladt sin læreplads. Det var hans læremester Joachim Friederich Bernickow, der havde indbragt klagen for retten, og sammen med Peter Dahl var også hans storesøster, den gifte Else Dahl, og kleinsmedemester J. F. Hansen anklaget for at have forledt drengen til at løbe af pladsen.

Københavns politiret var den laveste retsinstans i hovedstaden, og den skulle bl.a. tage sig af stridigheder inden for håndværksfagene. Den nye laugsforordning af 21. marts 1800 havde givet svende og lærlinge mere betryggende forhold overfor deres mester, men stadigvæk kunne opsætsige ansatte straffes meget hårdt. Hvis en svend f.eks. skældte sin mester ud, kunne han få 4 dages fængsel på vand og brød, og slog han ham, fik han op til 2 måneders forbedringshusarbejde. Forlod en svend sin mester i utide, skulle han betale den lidte skade og fik desuden 4 dage på vand og brød. Bestemmelserne virker hårde på en nutidig læser, men der er næppe tvivl om, at retten ikke tog så rigoristisk på sagerne, som forordningen lagde op til.

Peter Dahl var født i Lund og var kommet i lære hos mester Bernickow et lille halvt år tidligere fra Mortensdag at regne. Han skulle bo hos mester og have kost og tøj, men Peter syntes selv, at han hverken fik tilstrækkeligt med »øl og mad« eller tøj. Efter at han adskillige gange havde klaget sin nød overfor sin søster, havde hun taget kontakt til en anden kleinsmedemester, ovennævnte J. F. Hansen, og han havde lovet at tage drengen i lære, dersom han ikke allerede var indskrevet i laugget som læredreng.

Søndag den 8. marts 1801 var bror og søster mødt op i Studiestræde 12, hvor Bernickows smedeværksted og bopæl lå, og hun havde overfor

mester krævet broderens tøj udleveret, ligesom hun havde meddelt ham, at drengen nu havde en anden mester.

Bernickow forklarede hende – og senere dommeren i retten – at han følte sig snydt, da han havde brødfødet ham hele vinteren, og så skulle han virkelig bare lade ham stikke af, nu hvor han endelig havde fået nye bestillinger. Bernickow ville ikke acceptere det og var indstillet på at anlægge sag for at få sin ret til drengen.

Mester Bernickow var ikke til at spøge med; han kendte den nye laugsforordning grundigt og regnede vel i begyndelsen med, at den gav ham et glimrende magtmiddel i hænde over for hans svende og lærlinge. Han var fuldt og fast indstillet på at føre sine vidner i denne sag, selv om det ville koste arbejdsdage at give møde i politiretten. Det foregik på Charlottenborg, hvor politiretten havde midlertidigt sæde, indtil et nyt råd- og domhus kunne blive bygget på Nytorv.

Og på den måde gik det til, at en ret banal sag om en dreng, som ikke blev behandlet videre godt af sin arbejdsgiver, kom til at strække sig over to retsmøder og en dag til domsafsigelse.

Bernickow førte 2 vidner, som begge boede hos ham. Den ene var den 58-årige Christian Hansen, der blev opgivet som tjener hos ham, og den anden Lars Larsen, der blev angivet som logerende. De erklærede begge, at de fandt, at drengen havde fået tilstrækkeligt med mad og drikke, og Christian Hansen havde endda set mester give drengen et par tøfler og et par strømper. Dog måtte samme Chr. Hansen senere indrømme, at han selv havde givet drengen et par tøfler i begyndelsen, da denne ingen havde.

Else Dahl hævdede, at drengen ofte beklagede sig over sin behandling hos familien Bernickow, og en svend hos samme havde bekræftet det over for hende. Denne svend var nu på flåden, der afventede englændernes angreb, og kunne ikke vidne.

Skønt der vitterligt ikke var indgået nogen lærekontrakt, havde Bernickow alligevel vedlagt klagen et ikke underskrevet eksemplar, og selv om man vægrer sig ved at tro, at det skulle være et simpelt forsøg på at foregive, at en kontrakt var indgået, må det være ment som understregning af, at en kontraktunderskrivelse havde været nært forestående.

Det var i øvrigt ikke småting, den stakkels Peter Dahl skulle forpligte sig til. Ikke nok med, at han skulle stå 6 år i lære, men han skulle love at »være sin mester og mesterinde og foresatte hørig og lydige i alle måder, ikke uden tilladelse udgå af deres hus hverken nat eller dag.« Desuden skulle han forholde sig tro og flittig i alle sine gøremål i – såvel som uden for – sin profession og i alle måder søge sin »mesters gavn og bedste«.

Da forlig ikke var mulig, blev sagen optaget til doms, hvor dommeren

Lære Contract

Jeg, underskriveren Høifund. Mester Joachim Frederick Bernikow tilstaaer fornuet at en lere i Lære Værgens Peder Dahl. Lære. fød i di. Lund i Skaan som for mig skal Lære indt. Lovlygn. Høifund Profession indt. 6 aftur finandru følgende daa for nu Nijtaar. 1801 at. vognen i værgens Lære forfjæmme jeg sam med forførelig Ud- og Mod. Uddige givne som for beførmde.

Hermed. Betaler for sam indog indskrivningene daaogst at Lære sam sin Profession naare som vil antagne. indskrivning at sam da med sin ind Lære kan passere for en forførelig daand og naare som Lære daa nu omme og far ogførd sig toos og slengelig for betaler jeg sam naare som skive daand 12 Rigsdalere.

Der med loore jeg som Værg at være min Mester. Mestervinde og fornafte forig og Lydig i alle Maader ikke inden tilladelse indgaar af Værgs Hænde forvognen Nat uller Værg Lovlygn mig toos og flittig i alle mit forførmde daand i og inden min Profession og i alle Mødige Maaderne følge min Mester Gæmme og Lyfte. for øvrigt indt. kaster jeg mig Da Lougalige Lovlygn artikelhel Lovlygn min ydligt. at skal Værg og for .. skive daand Vi begge daand Værg Lovlygn Lære Contract Lære forførmde indt. vognen.

Kjøbenhavn d/20 December 1800

Peter Dahls ikke underskrevne lærekontrakt (Københavns politiret, 2. protokol 1801, Landsarkivet for Sjælland).

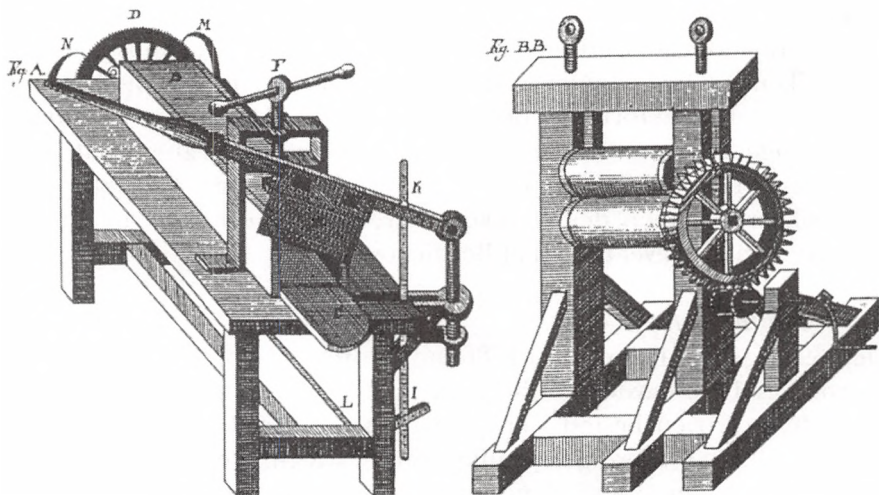
i sin forklaring henviste til den manglende kontraktunderskrivelse, hvorfor de indklagede: drengen, søsteren og den anden kleinsmed, alle blev frikendt. Om udfaldet af denne sag, som Bernickow med så stor nidkærhed havde forfulgt, bevægede ham til ikke oftere at antage læredrenge, eller om det skyldtes det forhold, at hans egne fire drenge efterhånden fik alder til at kunne erstatte læredrenge, kan ikke siges med sikkerhed, men der er ikke senere i laugsprotokollerne fundet drenge, som er blevet udlært af Bernickow.¹

Fra svend til mester

Den 39-årige Bernickow var i 1786 indvandret til Danmark fra Forpommern, og i 1796 havde han fået optagelse i laugets som kleinsmedemester. Mesterprøven bestod i en portlås med »hæved rose« efter en af ansøgeren selv forfærdiget tegning. Efter at tegningen var blevet godkendt, kunne han som »Stykemester« give sig i kast med selve udførelsen, og månedsdagen derpå fremlagde han til bedømmelse den færdige lås. Man betalte efter de fejl, der måtte forefindes, en »Kiendelse«, der hyppigst varierede mellem 1 og 10 rigsdaler. Bernickow kom som de fleste af med 3 rdl. Det var i øvrigt ikke helt billigt at løse borgerskab som mester, selve borgerskabet kostede o. 10 rdl. til staden og $\frac{1}{2}$ rigsdaler i kvar-talet til laugets. Hertil kom næringsskat på typisk $\frac{1}{4}$ rdl. halvårlig.²

Den nyoptagne mester besad hele indvandrerens robuste dynamik. Han ville frem og op, og skønt han selv ikke var skrivekyndig, men måtte søge hjælp hos andre, ønskede han at benytte samfundets rets- og regelsystemer i en sådan grad, at det næsten virker som en besættelse. Allerede i 1795 havde han for Københavns magistrat ført en sag mod en husvært, som efter hans mening ikke havde opsagt familien ganske efter reglerne på dette prekære tidspunkt efter storbranden i juni 1795.³ Magistraten gav værten medhold, men det lader til, at de alligevel er blevet boende. Den følgende tid bragte mange eksempler på, at Bernickow i kraft af sin indsigt i retsregler og procedurer forsøgte at sætte sin vilje igennem både overfor sine svende og sine naboer samt andre, han kom på kant med. Det er sikkert ikke et usædvanligt fænomen, at man i en tid med megen analfabetisme nærer en måske overdreven tillid til skriftkulturens muligheder.

De umiddelbare magtmidler, en mester dengang havde, var at tilbageholde svendens løn og nægte ham afskedsseddel, uden hvilken svenden ikke kunne søge nyt arbejde. Hertil kunne han, hvis svendens løn allerede var udbetalt, mindre regulært nægte ham adgang til hans eget tøj og øvrige ejendele. Tit var det nemlig således, at svendene boede og spiste hos mester.

Typer på tobaksmaskiner, som Bernichow kan have lavet. T.v. skæremaskine (krølværk), t.h. pressemaskine. Tysk stik fra »Gründliche Anweisung«, 1790.

Fra september 1802 har vi et eklatant eksempel. Thomas Stein var ansat som arbejdsmand og karl hos Bernickow, men havde ønsket at forlade sin tjeneste uden opsigelse, hvad han mente sig berettiget til, eftersom han ikke var svend. Han boede oppe på et fælleskammer, som af Bernickow blev betegnet »mit svendekammer«. Da mesters hustru Anne skulle op og rede svendenes senge, opdagede hun, at Stein havde taget sin kiste ud af kammeret og var beredt på at forlade huset. Hun tog resolut hånd om sagen og udbad sig nøglen til kammeret og låste kisten inde, hvorpå hun forklarede Stein, at dersom han ønskede sit tøj, kunne han henvende sig hos hendes mand.

Stein ønskede imidlertid brændende at komme af sted. Han allierede sig med en kleinsmedsvend, der gik under navnet Peter Haderslev, og som arbejdede hos en grovsmed i samme gård i Lavendelstræde nr. 15, hvor også Bernickow havde sit værksted. Han hjalp Stein med, ved hjælp af hammer og mejsel, at få døren op. Anne hørte larmen og skyndte sig op på det såkaldte svendekammer, hvor hun truende spurgte: »Hvad har I med min dør at brække?« Peter Haderslev ville vide, hvem hun kaldte »I«. »Jer, I fordrukne so,« fik han da til svar. Herover blev han både forbitret og samtidig forundret ved denne kønssammenblanding og svarede hende, at så kunne hun »være en orne, der kunne lugte ham i rumpen«. Ord som »tyvemær« blev vist også brugt, og hun kaldte til gengæld dem »slyngler og kæltringer«.

Der var med andre ord lagt op til en gedigen sag om indbrud og verbale injurier, og Bernickow var ikke sen til at gå i politiretten, men af en eller anden grund døde sagen hen, idet klageren Bernickow ikke mødte op til de 2 følgende retsmøder, og dommeren sluttede derfor sagen. Måske er Bernickow kommet overens med Stein, for denne synes fortsat at være i tjeneste hos sin mester, faktisk i adskillige år derefter.⁴

Overophedning

Når sagerne kom for retten, var det som regel, fordi Bernickow af den ene eller anden grund ikke ville betale svendene deres løn, men inden parterne skiltes, kunne det ofte gå hedt til, som en sag fra 1805 vidner om.

På dette tidspunkt havde han sit værksted i Åbenrå nr. 16, hvor han rådede over hele bagbygningen, som bestod af et par etager plus en kvist. Netop på den tid var hans virksomhed i gang med opførelsen af jerngitteret til Kongens Have ud til den nyanlagte Kronprinsessegade, hvorfor han havde op mod 9 mand i sving. Hvad enten han har været arbejdsmæssigt presset af den store opgave, eller andre årsager har spillet ind, kom han lørdag den 23. februar d.å. i et gevaldigt klammeri med 3 af sine svende.

Gitteret i Kronprinsessegade ind til Kongens have. Smedearbejdet var udført på Bernickows værksted.

Den nævnte dag var Bernickow kommet ind på værkstedet og havde da set, at grovsmedesvenden Mulin ikke havde smedet et hængsel »med to varmer«, altså ikke smedet det ved 2 opvarmninger, som var den regulære, men langsommelige metode, men derimod på en gang. Han skældte svenden ud, og sagde, at dersom han ikke ville gøre sit arbejde, kunne han gå. Det skulle svenden ikke lade sig sige to gange, men kom dog tilbage og krævede sin løn udbetalt. Herover kom de i hidsigt skænderi, hvori to andre svende, Johannes Frandsen og Andreas Petersen, tog parti for Mulin. Bernickow blev nu ekstra vred og sagde, at han ikke længere ville have dem i arbejde. »Sådanne drenge kunne han få i mængde af. De var ikke værd at sætte mad for på bordet, de stjal kost og løn fra ham.« De kunne med andre ord lade arbejdet ligge og gå.

Andreas Petersen stod og smedede og ville ikke på mesters ordre lægge hammeren. Bernickow fór ind på ham og greb ham i vesten, men svenden løftede hammeren over mesters hoved og sagde, at vel var han svend for at løfte sin hammer. Bernickow løftede nu også en hammer, men vendte skaftet mod svenden, og spurgte ham, om han nu ville slippe. Hvortil han svarede »ja«, dersom mester også slap.

Under tumulten var adskillige vidner strømmet til, ligesom Bernickows kone var kommet tililende, og det var efter vidneudsagn vist hende, der fik dem endeligt skilt. På svendenes forlangende at få løn udbetalt, svarede Bernickow, »at først måtte de søge ham ved retten, før skulle de ikke få en skilling af ham.«

Svendene fik da opsat deres skriftlige klage, og man fornemmer deri den vanskelighed, dette kunne frembyde, uvante som de, eller deres skriver var med at sætte en tekst sammen. De forlangte først og fremmest deres løn, men Bernickow skulle også »anses som en forbryder, og lide dom for sine lovstridige handlinger«, bl.a. for at have »budt dem hug med hammeren i panden«.

Adskillige retsmøder blev afholdt, hvor Bernickow som den første måtte redegøre for det passerede. Han medgav, at han havde kaldt dem »drenge«, men det var just, fordi de havde beklaget sig over, at han tiltalte dem som drenge, men derudover lå skylden på svendene, de havde opført sig utilbørligt overfor ham og havde løftet hammer mod ham. Trods sammenstødet boede dog både Frandsen og Petersen endnu hos mester, »men nægtede at arbejde eller komme til bords, når de var bleven kaldet.«

Efterhånden som ophidselsen lagde sig, blev det et spørgsmål om at få udbetalt svendenes løn, og her enedes man da, uden at sagen blev pådømt, eller at korporlighederne fik konsekvenser. Igennem deres lønkrav får vi at vide, hvad ugelønnen var. Kleinsmedene fik omkring 7 mark og grovsmeden lidt mere, nemlig 8 mark, men hertil må lægges

værdien af kost og logi.⁵ Bernickow udbetalte dem deres tilgodehavende, men Andreas Petersen skulle dog betale 1 rdl. til rettens fattigkasse, og hermed sluttede denne sag, som godt kunne være endt mere tragisk.⁶

Dagligdag og storhedsdrømme

Som borger i staden havde Bernickow ret til at rekvirere vagtens assistance, når f.eks. en svend gik over gevind. Det skete den 14. oktober 1807. Endnu en svend, Heinrich Bonig, ville af sin tjeneste, men havde øjensynligt opført sig så provokerende og lavet så meget »spektakel« hos Bernickow, at denne følte sig foranlediget til at tilkalde Nørreports vagt. Svenden blev afhentet og indsat i vagten, men Bernickow måtte som legitimation udlevere sit borgerbrev. Svenden beklagede i det påfølgende retsmøde sin handling og lovede ikke oftere at indlade sig »i trætte med sin mester«. Bernickow ønskede ikke rejst sag mod ham og ville gerne beholde ham på disse vilkår.⁷

Man kommer ikke uden om, at mester Bernickow vist har været en meget temperamentsfuld arbejdsgiver. Sindene kom let i kog, og mange var de svende, der kvitterede arbejdet i uenighed om løn og afsked. Politiretten måtte så træde til og mægle.⁸ Det kunne dog også gå hedt til mellem naboer. I 1803 boede familien Bernickow i Lille Grønnegade, nærmere bestemt i gyden Prammandens Gang, der udmundede i Grønnegade. De var blevet uvenner med nabofamilien Kjær, idet denne havde beskyldt en af Bernickows drenge for at have stjålet deres kat og solgt den for 2 skilling. Det havde givet anledning til nogle voldsomme skænderier, hvor det ene ord havde taget det andet. Bernickows hustru Anne var blevet beskyldt for at være en rufferske, som »holdt horer inde«, og familien var lutter »tyvepak«, som også skulle have brændt folk med varmt jern, og Bernickow-børnene »blev opdraget til at stjæle«. Vi ved ikke, hvad man sagde om Kjær-familien, for det eneste, der eksisterer i denne groteske sag, er Bernickows klageskrift til retten. Sagen kom nemlig ikke videre, idet retten ikke ville behandle den. Desuden er der det mærkelige ved selve skrivelsen, at der er spildt en stor blækklat ud over det meste af siden, enten ved et hændeligt uheld eller bevidst for at annullere den, før den kunne behandles.⁹

Samtidig med alle disse bryderier med ansatte m.fl. passede Bernickow sin virksomhed med en – efter adskillige udsagn – stor dygtighed. Som kleinsmed havde han slået sig på tobaksmaskiner, og de tobaksfabrikanter, der fandtes blandt hans kunder, var tilsyneladende godt tilfredse med hans knive, skruer og presser, samt »biskopsværker af engelsk facon«, som blev omtalt som noget særligt.¹⁰ Han forsøgte be-

Klagen over familien Kjær med blækklatten (Københavns politis 1803, journalsag nr. 3477, Landsarkivet for Sjælland).

standig at udvide sin virksomhed og sendte den ene ansøgning efter den anden til kongen med anmodning om økonomisk støtte. Der var mange andre, der blev støttet, havde han hørt, og han ønskede stærkt at få en virksomhed »i det store«. Imidlertid vandt han ikke gehør i kommercekollegiet, måske fordi hans ansøgninger, skrevet som de var af en udenforstående skriver og senere af hans ældste søn, ikke var tilstrækkelig præcise. Han henviste netop som oftest blot til ønsket om en virksomhed i »det store«.¹¹

Samtidig med udvidelsesplanerne lykkedes det ham dog at få overdraget udførelsen af nogle store opgaver. Den største opgave var vel nok gitteret ind til Kongens Have ved den nyanlagte Kronprinsessegade. Han udførte alt smedearbejdet til en samlet pris af ca. 3500 rdl. Det foregik på den måde, at staten indkøbte alle materialer, og de enkelte håndværksmestre fik overladt forarbejdningen efter hof- og stadsbygmester Meyns tegninger. Fra de indsendte regninger ses, at Bernickow ved opførelsen har haft mindst 9 mand i sit brød omkring 1804/05.¹²

Drømmen om en virksomhed »i det større« havde imidlertid på intet tidspunkt forladt ham, og for at nå sine ønskers mål havde han, som så mange andre, ment at kunne nå det ved at forsøge sig inden for opfinderbranchen. Det blev den banale affære med konstruktion af en evighedsmaskine. Han har vel ment sig betrygget ved de mange penge, der var kommet ind ved de forskellige større gitterarbejder, så han i nogen grad kunne koncentrere sig om dette ressourcekrævende projekt. Alligevel ansøgte han gentagne gange kommercekollegiet om støtte, og dette tog ham da så seriøst, at man sendte Etatsråd Ljungberg ud for at besigtige mærkværdigheden.¹³ Fra dennes indberetning af 1809, som er af-fattet på tysk, får vi et indtryk af maskinen:

»I en højde af 36 fod over jordoverfladen befinder sig et reservoir, som indeholder 100 tønder vand, der ledes ned over et overfaldsvandhjul. Dette hjul vil med sin bevægelse sætte 2 pumper i gang med at hæve det nedfaldende vand fra dybet til reservoiret 36 fod oppe. Tæt under det omtalte hjul ligger et andet reservoir, 13 fod over jorden, i hvilket det fra skovlene faldende vand samles, og fra hvilket vandet derefter falder på et underfaldsvandhjul, som så på sædvanlig vis sætter et mølleværk i bevægelse.«

Ljungbergs forhåndsskepsis viste sig at være velbegrundet, om end han måtte medgive, at den store model var godt udført. Bernickow var imidlertid ikke til at overbevise om sin fiasko, så vi må forestille os, at han satte sin virksomhed over styr ved disse unyttige eksperimenter.¹⁴

Efter 1810 ophørte han som selvstændig smedemester og tog arbejde hos forskellige fabrikanter som smed. Han forblev dog i laugets smedemester, men skyldte hyppigt kvartalspenge til laugets, hvorfor han sammen med andre restanter i 1812 blev dømt af politiretten til at betale 6 rdl. for 12 kvartaler.¹⁵

Kun i 1813 forsøgte han endnu engang at formå kommercekollegiet til at understøtte et forsøg på at etablere en maskinfabrik, men da hans kautionist, Nathanael Cox, trak sig ud af projektet, faldt det hele sammen, og i afmægtigt raseri opsøgte han Cox.¹⁶

Denne modtog ham i sit hus, og aldrig så snart var han kommet ind, før han overfaldt Cox med skældsord og bebrejdelser. Han hamrede

næven i bordet og stak sin knytnæve op foran hans ansigt. Cox forsøgte at komme ud af stuen, men Bernickow hindrede ham i det. Omsider kom tjenestefolkene ilende til og lagde sig imellem, men idet de førte ham ud, truede han Cox med, at han nok skulle få fat på ham, når den gik ud af sit hus. Derfor blev det sidste optrin da, at Bernickow blev slæbt i den selv samme politiret, hvor han så mange gange tidligere, havde forsøgt at få sin ret over sine svende. Denne gang måtte han ydmygt trække hvert ord, han havde sagt, tilbage, da det kun »var sket i hidsighed«. Cox stillede sig hermed tilfreds, så sagen fik ikke videre følger, men ringen var sluttet.¹⁷

Bernickow optrådte ikke oftere i politiretten, men levede stille og roligt, indtil han i 1830 døde som 69-årig i stor armod i fattigforsorgens barakbyggeri, »Lille København« i Amaliegade.

Noter:

1. Kbh.s Politiret, 2. protokol: Behandlede sager nr. 150, marts 1801, Forhørsprotokoller 1801-1803, nr. 13: p. 12, nr. 14: p. 8. Domprotokol 1800-1802, p. 214. Landsarkivet f. Sjæll. mv.
2. Smedelaugets protokol nr. 2, 1749-1812, fol. 286f. Kbh.s Stadsarkiv.
3. Bilag til Magistratens resolutionsprotokol MC 179, nr. 535, 1795. Kbh.s Stadsarkiv.
4. Kbh.s Politiret, 1. protokol: Behandlede sager, nr. 605, 1803. Forhørsprotokoller 1802, nr. 11: pp. 540, 569, nr. 12: pp. 584, 656, nr. 13: p. 578. Landsark. f. Sj. mv.
5. I Marcus Rubin: *1807-14. Studier til Københavns og Danmarks historie*, p. 110f angives daglønnen før krigen for bygningshåndværkere til 2-2½ mark om vinteren.
6. Kbh.s Politiret, 1. protokol: Behandlede sager, nr. 168, 1805. Forhørsprotokoller 1805, nr. 16: p. 681, nr. 18: pp. 714, 730. Landsark. f. Sj. mv.
7. Kbh.s Politi: Journalsager, nr. 3768, 1807. Landsark. f. Sj. mv.
8. I perioden 1799-1807 førtes 13 sager med Bernickow som part. Heraf havde han anlagt de 8.
9. Kbh.s Politi: Journalsager 1803, nr. 3477. Landsark. f. Sj. mv.
10. Formentlig en slags krølværk, som brugtes til at skære tobakken.
11. Kommercekollegiet, Industri- og Fabrikfagets sekretariat: Journalsager: 6/8 1800, sag nr. 533. 21/1 1802, sag nr. 78. Rigsarkivet.
12. Rentekammeret, Bygningsadministrationen, 245.159ff : Journalsager 1808, nr. 1869. Rigsarkivet. Han forfærdigede ligeledes gitteret til muren ved Assistens Kirkegårds udvidelse i 1805. Kbh.s Magistrats 1.Hovedfag, journal 1.kvrt. 1805, nr. 348. Kbh.s Stadsarkiv.
13. Ljungberg, 1748-1812, professor og deputeret i Kommercekollegiet. Foretog adskillige rejser til England for at studere de nye opfindelser.
14. Kommercekollegiet, Industri- og Fabrikfagets sekretariat: Journalsager 1431ff, 1809, nr. 20.
15. Kbh.s politiret, 2. protokol, forhørsprotokoller 1812-13, nr. 40: p. 96, nr. 41: p. 104. Kbh.s politiret, 2. protokol, domprotokol 1811-12, p. 457. Landsark. f. Sj. mv. Bernickow forblev som mester i lauget, indtil han i 1826 sammen med andre blev smidt ud pga. restancer med kvartalspengene. Smedelaugets protokol nr. 3, 1812-52, fol. 81. Kbh.s Stadsarkiv.
16. Kommercekollegiet, Industri- og Fabrikfagets sekretariat: Journalsager 1431ff, 1813, nr. 654. Rigsarkivet.
17. Kbh.s. Politiret, 5. protokol: Behandlede sager, 1813, nr. 2461. Forhørsprotokoller 1813, nr. 2: pp. 472, 479, nr. 3: p. 178. Landsark. f. Sj. mv.

Steen Bernichow, f. 1945. Overlærer med historie som speciale. Har siden 1991 beskæftiget sig med genealogi og har skrevet bogen »Slægten Bernichow – en slægts historie i 250 år«, 1993. Adresse: Rosenbakken 7, 3220 Tisvildeleje.

Rigsarkivet og brugerne

Af Birgit Løgstrup

Rigsarkivet har i de seneste år gjort en række tiltag for at fremme tilgængeliggørelsen af arkivets samlinger. De vigtigste aktiviteter har været forsøget på i samarbejde med brugerne at udarbejde særlige introduktioner til udvalgte arkivalier og udsendelsen af 17 foldere med fellestitlen »Rigsarkivet informerer«.

Siden 1848 har Rigsarkivet og siden Statens Arkiver principielt været brugerstyret og dermed brugerorienteret. Hvis ikke Folketing og Lands ting ønskede at bevilge penge til arkivvæsenet, så havde konsekvensen været lukning af samlingerne og i bedste fald nedpakning i mølposen. Det ville dog have været noget kompliceret, da Rigsarkivet endog er nævnt i grundloven, idet kongens forsikring om at overholde grundloven, i flg. §8 i samme, skal nedlægges i Rigsarkivet. Denne indledning blot for at understrege, at afhængighed af de bevilgende myndigheder og en dermed følgende hensyntagen til brugerne ikke er noget nyt for Rigsarkivet.

Der er imidlertid i de senere år kommet en helt anden fokusering på offentlige institutioner som serviceorganer for borgerne, end det tidligere har været tilfældet. I en periode har ordet bureaukrati været et almindeligt skældsord, selvom det oprindeligt blot betød en hensigtsmæssig ordning af et embedsapparat for at opfylde de pålagte opgaver. De eksempler på selvbevidste skrankepaver, som vitterligt eksisterede, blev fremhævet på bekostning af den fornuftige og ordentlige forvaltning, der så sandelig også fandt sted.

For mange institutioner blev denne almindelige samfundsdiskussion startskuddet til en stærkere fokusering på brugernes behov. I Rigsarkivet benyttede vi flytningen af læsesalen til nye og bedre fysiske rammer i Proviathanuset i januar 1994 til at gennemtænke forholdet til brugerne på ny. Vi har ligeledes gjort os mange overvejelser om begrebet kvalitet. Det er givet, at tidsaspektet er en vigtig dimension, som man tidligere ikke har fokuseret så stærkt på. Alle vore brugere har deadlines under en eller anden form. Brugere af Rigsarkivet og de øvrige arkiver er ikke en homogen gruppe med samme uddannelse, arbejdsmåder eller studieformål. Det betyder, at vi må give forskellige tilbud for at give dem en god, ensartet behandling, der opfylder forskellige formål med besøg

på vore læsesale, skriftlige henvendelser, anmodninger om fjernlån eller ansøgning om adgangstilladelse, fotokopiering eller myndighedernes ønske om tilbagelån af afleverede arkivalier til sagsbehandling. Det skal naturligvis altsammen ske inden for de givne økonomiske rammer, som finansloven giver os. Vi kan for eksempel ikke stille en arkivvejleder til rådighed for hver gæst på læsesalen, men må alligevel sikre en tilstrækkelig bemanding på læsesalen, så brugerne får en god vejledning til deres undersøgelser. Vor vejledningsindsats kan dog kun blive hjælp til selvhjælp.

For at få et mål for om brugerne er tilfredse med de afgørelser, vi har truffet, har vi i foråret 1997 gennemført en brugerundersøgelse på alle læsesale i Statens Arkiver. Undersøgelsen er netop nu til statistisk bearbejdelse, og resultatet vil blive publiceret, så snart det foreligger.

Ved siden af den almindelige vejledning på læsesalen har vi startet særlige mundtlige introduktioner for to grupper: Nybegyndere i slægtsforskning og universitetsstuderende. Det er en målrettet indsats, som både skal hjælpe disse brugergrupper i deres videre arbejde og lette vores arbejde med vejledning på læsesalen.

Som en konsekvens af, at brugernes ønsker er rykket frem i arkivernes bevidsthed, har vi fra 1994 gennemført halvårlige brugermøder på Rigsarkivet. De startede som gå-hjemmøder på læsesalen, men er siden flyttet til et særligt mødelokale. Formålet har først og fremmest været at starte en dialog med læsesalsbrugerne. Det er en hårfin balance, da vi som omtalt ikke kan efterkomme alle ønsker. Men mange ting kan ændres og lægges bedre til rette, ligesom vi så også får mulighed for at forklare, hvorfor andre ting ikke kan lade sig gøre inden for de givne rammer. Der har dog også altid været et oplysende foredrag indlagt i programmet: ny forskning (f.eks. forskning i arbejdsløshed), nye planer (det kommende arkivbyggeri), fortælling om medarbejdernes arbejdsopgaver (f.eks. arkivbetjente), hvad brugerne kan gøre for at skåne arkivalier (sammen med en konservators forevisning af skrækeksempler på arkivalier, der behøvede konservering og hvad der så kunne gøres) og særlige arkivalietyper (lægdsruller). Næste gang bliver det Rigsarkivet og internettet.

Som skriftlig vejledning har arkiverne i mere end 100 år udarbejdet arkivregistraturer over udvalgte arkivfonds med opregning af indhold og indledninger om administrationens historiske baggrund og arbejdsmetoder, der har afsat de arkivalier, forskerne skal arbejde med i dag. På Rigsarkivet hed de vejledende arkivregistraturer. Det var et svendestykke for enhver arkivar at få lov til at udarbejde en sådan. Vi fik efterhånden

en lumsk mistanke om, at der ikke var mange brugere, der læste disse indledninger. De var for omstændelige, for indforståede og for vanskelige.

Derfor forsøgte vi os i 1994 med en ny type vejledninger »Rigsarkivet informerer«, i daglig tale kaldet folderne. De består nemlig af to A4 ark, som er foldet, så det bliver en net lille sag på 8 A5 sider. Her forsøger vi på begrænset plads at give de centrale oplysninger om enkelte typer af arkivalier (f.eks. folketællinger, lægdsruller og militære stambøger) eller særlige arkivfunds (Private Personarkiver, Den Kongelige Civilliste, Danica-film fra udenlandske arkiver, skibstegninger m.v.), kildegrupper på tværs i arkivet (kilder om deltagere i modstandsbevægelsen og om enkelte landssvigere, embedsudnævnelser og de slesvigske krige). Der er også foldere om, hvordan man skal arbejde, når man kommer på Rigsarkivet (Slægtsforskning i Rigsarkivet – om at begynde, Roots in Denmark – specielt for udenlandske slægtsforskere, En guide til guiderne om, hvordan man arbejder med de store oversigter over Rigsarkivets samlinger og Vejledning i udfyldning af bestillingssedler). Endelig har vi også i samme serie en vejledning i at arbejde med centraladministrationens journaler – foreløbig er kommet rentekammersystemet og journalplansystemet, men senere fortsættes med kancellisystemet.

Indholdet af folderne er de oplysninger, som brugerne har behov for i første omgang: Hvilke oplysninger findes i de behandlede arkiver, hvor finder man dem, hvilke hjælpemidler, litteratur, adgangsbetinger, og hvordan bestiller man dem – og derfor er der altid en eller flere udfyldte bestillingssedler til sidst i folderen.

Emnerne er, som det fremgår, meget forskellige. Det kan være kildegrupper, vi ved, der er meget efterspurgt. Eller omvendt nogle, vi gerne vil gøre opmærksom på. Det kan være en opfølgning på noget, vi har lavet i anden sammenhæng, men også gerne vil formidle på denne måde (journalguiden og den kongelige civilliste). Flere gange har brugerne efterlyst en bestemt vejledning (f.eks. vejledning i udfyldning af bestillingssedler, eller de slesvigske krige, der startede som en forespørgsel i *Siden Saxo*), eller vi forventede et større pres på et undersøgelsesfelt (f.eks. de to foldere om kilder til personer fra besættelsestiden, der kom i 50-året for Danmarks befrielse). Det kan også være materiale, som vi af interne grunde har haft behov for at få styr på (f.eks. Danica samlingerne – kopi af udenlandske arkivalier om Danmark).

Begrænsningen på otte sider føles af flere af forfatterne som en spændetrøje. Ofte vil det være lettere og hurtigere at brede sig over flere sider

– man kunne også lige få den eller hin vigtige oplysning eller undtagelse med. Men hensigten er at gøre folderne målrettede – kun de mest centrale oplysninger skal bringes, så der må prioriteres og vælges. Der må skrives så præcist og direkte som muligt, da det ellers vil overskride de otte sider. Det har f.eks. også givet den sidegevinst, at de var meget anvendelige til internettet, da vi skulle vælge materiale til vor homepage. Det præcise og det ordknappe er nødvendigt til læsning på skærmen.

Det første udkast til en foldertekst skrives altid af en enkelt forfatter, men siden rundsendes det til alle medarbejdere på Publikumsafdelingen til rettelser og kommentering, så den til sidst fremstår som afdelingens produkt. Vi har også i et par tilfælde bedt læsesalsbrugere om kommentarer. Det har vi haft glæde af, og vi vil gerne gå videre ad den vej. Derfor forsøgte vi også at lægge nogle manuskripter til »*Vejledning i udfyldning af bestillingssedler*« ned på læsesalen med bøn om at få kommentarer tilbage. Manuskripterne forsvandt hurtigt, men vi fik ingen kommentarer tilbage. Så vi skal nok nøjes med at spørge udvalgte brugere direkte.

Disse foldere er ikke noget udstyrsstykke, som flere af brugerne har bemærket. Vi lagde flot ud med folketællingsfolderen som bogtryk på glittet papir. Den skulle til gengæld koste kr. 10,00. Men prisen forhindrede den udbredelse, vi gerne ville have. Derfor gik vi over til simpel fotokopiering, så de nu står på en stander på læsesalen til fri afbenyttelse. De har nu fået en ny form, idet første og sidste side er kopieret med et fortrykt papir med blå kanter, der i øvrigt matcher de blå farver på læsesalen. Samtidig skal de skrives ind i en fælles skabelon, så de fremover vil fremstå som en ensartet serie. De vil naturligvis stadig være gratis. Efterhånden som oplaget af de første foldere slipper op, vil de også få det blå look. I øvrigt sendes de til slægtshistoriske og lokalhistoriske foreninger og lokalhistoriske arkiver via deres sammenslutninger, så de nu findes landet rundt. Det giver Rigsarkivet den brede berøringsflade med arkivbenyttere i hele landet, som vi gerne vil have. Desuden kan man nu også klikke sig til dem på Internettet over Statens Arkivers homepage adresse: <http://www.sa.dk./ra>.

Er det så lykkedes for os at ramme brugernes ønsker? Vi gennemførte i 1996 en brugerundersøgelse af de første foldere. Der var en lav besvarelsesprocent, men hos de 73, der svarede, var tilfredsheden udbredt. Vi fik også flere forslag til nye emner, som vi senere har udsendt.

Vi har ligeledes fået god respons både på de omtalte brugermøder og på møder rundt i landet. Men selvom vi er blevet bekræftet i, at konceptet for en sådan serie er brugbart, så vi har nok ikke ramt det optimale i

Resultat af brugerundersøgelse af Rigsarkivets vejledningsfoldere

Har -	53 læsesalgæster			20 brugere udefra		
	Ja	Nogenlunde	Nej	Ja	Nogenlunde	Nej
folderne været til hjælp?	38	9	3	5	8	3
indgangsbeskrivelsen været brugbar?	31	16	0	13	4	0
bestillingsanvisningen været nyttig?	45	3	2	16	1	0
litteraturlisten været tilfredsstillende?	23	19	1	13	4	0
folderne inspireret til nye undersøgelser?	35	9 (ved ikke)	6	6	8 (ved ikke)	4
folderne gjort det muligt at påbegynde en undersøgelse uden assistance fra personalet?	29	14	5	3	2	5

hver folder. Men den uhøjtidelige form og billige fremstillingsform giver os mulighed for at gå ind og foretage ændringer og omskrivninger, når de med mellemrum bliver genudsendt.

Rigsarkivet er naturligvis ikke det eneste arkiv, der arbejder med forbedringer af sine vejledninger. Landsarkivet for Sjælland har udarbejdet et flot, endnu mere knapt koncept, der i stikordsform giver brugerne de nødvendige informationer til at starte en undersøgelse. Også på de øvrige arkiver er der bestræbelser i gang på at tilpasse hjælpemidlerne til kundernes behov. Det næste store spring fremad vil være det stolte tidspunkt, hvor vi kan stille arkivdatabasen med alle arkivfunds i Statens Arkiver til rådighed for brugerne.

Formålet er som omtalt at give en bedre hjælp til selvhjælp end tidligere. Men vi er ganske klare over, at disse forskellige nye former ikke kan erstatte den traditionelle personlige vejledning på læsesalen. Men kan de forskellige tiltag støtte hinanden, således at brugeren får noget med hjem til videre studier, eller læsesalsvagten ikke behøver at gå helt så meget i enkeltheder ved den første vejledning – ja, så er meget vun-

det. Især hvis vi herved har nået målet: en tilfreds bruger – inden for de rammer, vi har fået stillet til rådighed.

Bilag

Udsendte vejledningsfoldere:

1. Folketællinger 1769-1940
2. Private personarkiver
3. Skibstegninger i Rigsarkivet
4. Den kongelige civilliste
5. En guide til guiderne – Rigsarkivet og hjælpemidler til dets benyttelse I – II
6. Slægtsforskning i Rigsarkivet – Om at begynde
7. Besættelsestidens historie – Kilder om enkelte landssvigere
8. Besættelsestidens historie – Kilder om deltagere i modstandsbevægelsen
9. Lægdsruller I. 1788 – ca. 1861
10. Lægdsruller II. Efter ca. 1861
11. Roots in Denmark
12. Embedsudnævnelser
13. Militære stambøger 1747-1900
14. De slesvigske krige 1848-1850 og 1864
15. Journalguiden – Rentekammersystemet
16. Vejledning i udfyldning af bestillingssedler
17. Rigsarkivets Danicasamling. Mikrofilm og papirkopier af arkivalier i andre lande om Danmark og danskere. Danica fra Sverige, Norge, Polen, Østrig, Holland, Spanien, Italien, Vatikanet og Schweiz

Småstykker

Et vindue til fortidens dagligliv Om tingbøger og edb-registrering

Af Ole Nederland

En gang imellem bør der slås et slag for kendskabet til de gamle tingbøger. Deres indhold er af enestående værdi og centralt for både lokal- og slægtshistorien. Nogle protokoller fra by- og herredsting går tilbage til ca. 1600, enkelte endnu længere.

For den professionelle forsker er bøgernes værdi velkendt, men mange lokal- og slægtsforskere ved ikke, at indholdet er som et vindue: Enhver, der har skaffet sig kendskab til personer i den givne tid og på det givne sted, ser dem her spadsere lyslevende omkring i deres dagligdag. Tørre tal og opstillinger forvandlet til kød og blod.

Ved 1600-årenes begyndelse medvirkede alle en bys borgere eller et herreds fæstere på tinget efter tur, og sagerne handlede om dem selv. Emnerne er ikke kun fast ejendom, arv og gæld, som mange tror; alt forefaldende er med – også de kulturhistoriske godbidder, enten som egentlige sager eller biprodukt.

Det skal indrømmes, at stoffet er enormt, men der foregår i disse år et omfattende transskriptionsarbejde på hobbybasis, hvad der er et nyttigt første skridt til tilgængeliggørelse af stoffet. Men også kun et første, for sker der ikke en påfølgende registrering, vil uoverskueligheden stadig forhindre, at materialet kan blive brugt.

Det slag, der skal slås, gælder derfor i høj grad også en *registrering*. Med edb-alderen er registreringsarbejde heldigvis gjort let. Derfor bør ingen, der i dag arbejder med tingbogsstof, nøjes med mindre end Word Perfect 5.1.

Programmet er fint egnet, fordi det indeholder så mange muligheder. Selv har jeg fundet »Stikordsregister« bedre end »Liste« og »Indholdsfortegnelse« – simpelthen fordi det dækker alt, hvad man kan ønske. Antallet af registertyper kan diskuteres, men følgende seks bør overvejes:

Indholdsfortegnelse

Citatregister

<p>1. høring Madsen, Jørgen</p> <p>.LØSAGTIG PIGE I TUGTHUS Krudtbrænderdatter holdt ikke sine løfter efter anholdelse for □ løbsagtighed</p> <p>□ Straf: Forvisn. af byen "Aar och dag.."</p> <p>Nu □ straf: Dobbeltstraf = □ straf: Tugthus i Kbh.</p>	<p>... och ... Lauritzen at Niude ... koste igien, och der hoes bleff ha(nom) thil stillet for^{ne} Silche och 4 Alne Brunt thrip effter for^{ne} Doms Jndhold</p> <p>Jørgen Matzen Nød første Høring offuer i Rete kallet for gieldsag och ingen Erklering mødte</p> <p>Efter Niels Krudbrenders daater formedelst løbsachtighz: och letferdighz: och Sig haffuer forobligerit byen at Rømme och iche inden Aar och dag at igien komme Wnder Daabeltstraf effter den forpligts Jndhold och hun nu derimod ehr Antroffet, Saa begierrit Suend Peders nu dom Om Hun iche bør at bliffue i Thugt Hußet i Kiøbenhaffn saa ehr hun for Retten Jndført och Jntet Haffde Sig mz At befrj Derfor bleff hun Tilfunden at Bliffue i Thugthußet</p>
--	---

Alt medtages bogstavret i højrespalten. Fra venstrespalten undlades registrering af sager, der vil komme op igen. Kulturhistorisk vigtige sager får overskrift med store bogstaver. (Fra Odense byfogeds tingbog 1636)

Personregister

Enkelting, afgrøder, husdyr m. m.

Stedregister

Sagregister

Før en afskrivning påbegyndes, oprettes to SØJLESPALTER, og side-nummereringen sættes i gang. Spalten til højre er til den egentlige afskrivning, den til venstre til *overskrifter, vigtige sproglige steder, personer, ting, navne på lokaliteter* og »sager« – alt omsat til nudansk, og eventuelt i en ultrakort omskrivning. Følgende spaltebredder kan anbefales: 2,5c-9c og 10c-19,5c.

Det transskriberede i højrespalten bør ufravigeligt gengives, som det står. Venstre spalte er tænkt som oversigt, men samtidig er det herfra, registrene skal hente deres indhold.

Spalteskrivningen selv skal man nok vænne sig til. Kirsten Kamper har i »Kom i gang med WordPerfect 5.1« (Teknisk Forlag) en anvisning, der varmt kan anbefales.

Den egentlige afskrivning foregår altså i højrespalten, og efter en sags/sides afslutning bruges *Ctrl-Home-venstrepil* til at komme ind i venstrespalten. Efter redigering her kommer man med *Ctrl-Home-højrepil* let

tilbage. Opdatér tit, så fejltastning ikke skal få katastrofale konsekvenser, og sørg for at have en »back-up« diskette for det tilfælde, at noget er gået helt galt.

Den vigtige registeradskillelse

Af hensyn til registerinddelingen skrives alle ønskede ord i venstrespalten med en foransat kode, fx:

.(Overskrift)

» (Citater)

* (Personer)

/ (Enkeltting)

(Steder)

□ (Sager)

Programmet vil herefter *ende med* at sortere alt i den viste orden, med automatisk overholdelse af den alfabetiske ordfølge. Men først skal ord beregnet til registrene MARKERES: *Alt* og (samtidig:) *F4*. (Derefter:) *Markering m. højrepil*, (derefter:) *Alt* og (samtidig:) *F5*, (derefter:) *3*, (derefter to gange:) *Return*.

Man kan arbejde i sektioner á 100 sider, hvilket betyder afslutning efter s. 100 med DEFINERING OG GENERERING:

	33
	40, 52, 98
	15
	43
□ slæde, Faldet af	26
□ Slægtsforhold, Bang	40
□ smørfad	91
□ Stald	38, 71
□ Staldgård	71
□ Staldhus	11
□ stangjern	95
□ stjal penge i hus	8
□ Straf: Byfredsbøder	24, 25
□ Straf: bøde, 18 dr	27
□ Straf: Dobbeltstraf	55
□ Straf: Forvisning af byen	54
□ Straf: Hærværksbøder	24
□ Straf: Rømning	86
□ Straf: Tugthus	86
□ Straf: Tugthus i Kbh.	55
□ Straf: Voldsbøder	25
□ Strafrentefod: ca 100%	1
□ Stue: Den lille Stue	33, 38
□ Stue: Forstuen	33
□ Stue: Kammer v. forstue	33
□ Svende- & drengeskate	49
□ svin	21
□ Svinesti	37
□ Syn foretaget af kvinder	48
□ Syns tilbørighed	26

Del af sagregistret. Da strafomtale i venstrespalterne har haft samme opstillingsmåde, bliver et lille udsnit af registret til et strafkatalog. Sideangivelse med udpunktering til højre er foretrukket.

Stil cursoren det sted, hvor registrene ønskes påbegyndt. Markeringsarbejdet, der skete fortløbende, efterfølges nu af følgende lette manøvrer:

DEFINERING: (Tast:) *All* (og samtidig:) *F5*, (derefter:) *5*, (derefter:) *3*. (Der spørges om konkordant og svares med:) *Return*. (Derefter – hvis registret ønskes med den viste opstilling:) *5*.

GENERERING: (Tast:) *All* (og samtidig:) *F5*, (derefter:) *6*, (derefter:) *5*. (Det efterfølgende spørgsmål besvares med:) *J* (=ja).

Nu arbejder maskinen nogle minutter, afhængigt af maskinellens årgang og stoffets mængde, så præsenteres det færdige resultat. Det er vanskeligt at undgå en registermængde på 20-25% af stofmængden, hvad der nok kan give anledning til nyttig eftertænkning: Er registrene blevet for omfattende? Hvor bør en registrering næste gang undlades?

I nogen grad er anvendeligheden afhængig af, at der er valgt præcise, korte formuleringer, mens redigeringsprocessen stod på. Registreringsdillen må ikke tage magten fra den begejstrede afskriver.

Vigtigt er desuden at få nøgleordene sat først. (Altså IKKE: # *Hus uden for Nørreport*, men: # *Nørreport, Hus uden for*). Vær også forudseende med formuleringen: Ved opgivelse af en vares pris kan redigeringen lyde: $\square$ *Pris, klædetrøje: 2 dr.* Husker man hver gang samme opstilling, vil automatikken placere en fin prisoversigt i sagregistret, til udskillelse som selvstændigt register, om ønsket. Flere lignende opsamlingseksempler kan tænkes: straffe, gader, øvrigheds personer, indretning af huse, husgeråd, våben etc. Ikke blot vil et blik ned over registerrækkerne på den måde gøre opstillingen levende, men teksterne foreligger regulært analyseret.

Kulturhistoriske sensationer træder frem, hvor man har brugt store bogstaver. Jo mere man under redigeringen er bevidst om sine hensigter, desto bedre formuleringer kan udvikles næste gang.

Nu indføres spatieringer i registrene, beregnet til registeroverskrifter. Enkelte rettelser kan foretages, men husk stadig opdateringer til undgåelse af ubehagelige overraskelser.

Arbejdet er færdigt til udprintning. Enhver, der her har prøvet det første gang, vil imponeres.

Yderligere hjælp gives gerne – og tips modtages meget gerne – af Ole Nederland, Lærkehaven 11, 5330 Munkebo.

Hustruvold i gamle dage

Af Villads Villadsen

Vold i ægteskabet forekommer, som sørgeligt bekendt, ikke helt sjældent i vore dage. At det heller ikke var ukendt tidligere, derom vidner en bestemmelse i Danske Lov af 1683, hvori det hed: »Handler nogen Husbond tyrannisk og Uchristeligt med sin Hustrue, og det hannem skielligen overbevisis, da straffis hand med Bremerholm eller anden høj Straf efter hans Stand og Vilkor«. ¹ En anden bestemmelse fastsætter, at en hustru i samme situation straffes med Spindehuset. ²

Inden man skred til de hårde straffe, var der foreskrevet en indgriben fra præsternes side. Den lokale sognepræst og hans medhjælperere skulle således være opmærksomme på, om der var, som det hed, »ond Forligelsesmaal imellem Egtefolk, som Uchristelig, uden billige Aarsager, sig imod hin anden forholde«. I påkommende tilfælde skulle præsten »ved hemmelig Formaning og ivrig Advarsel« med flid søge sådant afskaffet. Hjalp det ikke, skulle han kalde de halsstarrige for sig og laste dem for deres hårdnakkede foragt for Guds ord. Hvis den tilkaldte ikke mødte, kunne han pålægges en bøde til de husarme og som en sidste udvej lyses i band og derved udelukkes fra den hellige nadver. ³ Hvis de gejstlige bestræbelser ikke bar frugt, overgik sagen til retsmyndighederne med henblik på straf, som oven for nævnt.

Der er vist kun bevaret få skriftlige vidnesbyrd om den gejstlige mæglerrolle, men i kirkebogen for Hellested sogn på Stevns er der en indførsel fra 1743, der bringer os tæt på et tilfælde, hvor den stedlige møller, Svend Larsen ⁴, jævnligt tæskede sin kone, så det var en gru. Indførslen lyder således:

»Anno 1743 den 29 julii vare vi undertegnede til stæde i Medhjælperens nærværelse, da Sven Møller frivilligt tilstod sin graave forseelse, at hand saa lang tid haver lavet ilde med sin hustru og ihvorvel provsten ⁵ mange gange i Møllerens eget Hus havde formanet ham til bedring i ligemaade med Medhjælperen nogle gange advaret ham om at møde og Mølleren derpaa lovet Bedring, men dog bleven fremturende i sin uforligelse med sin Hustrue, særdeles tvende gange, den ene kort før Pinsedag og nu sidst for 14tne dag, da Møllerens kone kom ned til præsten og klagede, at hun saa elendig var slagen imod hans mange løfter og lod samme tid Møllerens Kone sig siune af tven-

de Koner, Else Mortens og Anne Bødkers. Konernes ord for os vare saaledes:

Over Halsen var hun reven med negle som de tænker saa blodet var lidt sprungen ud derefter bægge hendes Arme vare røde og blaa slagne saa de vare hovne. Over hendes lænder, laar og ben var hun ligeledes slagen, rød, blaa og hoven. Hun klagede at hand havde tragt hende udi haaret af Gaarden igennem Køkkenet ind i Stuen. Samme tid klagede hun at hand havde slaget hende med en Havrekiølle, med sin Træskoe og tilsidst med et Svøbeskaft. Men som de nu begge for Amtsforvalter Rosted⁶, som forvalter stiftet Waløe skal være forligte og forenede og Mølleren var paalagt at give 6 mark til de fattige, fordi han ikke mødte, da han sidste gang af provsten blev advaret. Mølleren som nu var til stæde, tilstod sin forrige forseelse og lovede Bedring saa sligt med Guds Hjælp ikke mere skulle høres hos ham men om saa skiedde, da alt dette laa ham aaben for. Hvorfor og provsten tilsagde ham, at han paa en maanedes tid ville ansee hans levnet om han ville vise nogen bedring. At dette saaledes er passeret i Møllerenes egen Nærværelse testerer vi ved egne Hænder.

B. Svane⁷

Knud Moløe⁸«

Selv om det nednoterede ikke udmærker sig ved sproglig klarhed, er det tydeligt nok, hvad der er passeret. Om mølleren herefter holdt sit temperament i ave, kan man ikke vide, men ægteparret fik da året efter en søn og derefter yderligere seks børn, inden Svend Larsen døde i 1761. Mette, der da var 46, giftede sig tre år senere med en yngre møllersvend, som efter fem års forløb »godvilligt separerede sig fra konen«. ⁹ Måske var hun ikke selv så helt nem at omgås? Hun døde i 1798, 85 år gammel.¹⁰

Noter:

1. D.L. 6-5-7. Efter anlæggelsen af det kgl. skibsværft på Bremerholm i København under Christian III blev det almindeligt at anvende arbejde her som straf, indtil det ved en forordning af 1739 blev bestemt, at der for fremtiden ikke måtte dømmes til Bremerholm. Straffen betegnedes i reglen som arbejde i jern, idet hver fange bar et jernlivbånd, ligesom de ofte var lænket sammen to og to.
2. D.L. 6-5-8. Et spindelhus var en straffeanstalt, hvor kvinder (især skøger) anbragtes og måtte udføre spindelarbejde. De eksisterede endnu ind i det 19. århundrede.
3. D.L. 2-9-8 til 10. Der var tilsvarende bestemmelser allerede i forordning af 27.3.1629 (1-8) og i recessen af 27.2.1643 (1-2-8 til 10).
4. Svend Larsen var født ca. 1709, formentlig på Amager. Han overtog møllen i Hellested i 1735. I 1755 fæstede han stubmøllen i det nærliggende Tureby.
5. Præsten i Hellested, Rudolf Moth Pedersen Bagger (d. 1755), blev provst for Stevns herreds provsti i 1743.
6. Jens Rosted var forvalter for Vallø Stift og amtsforvalter over Tryggevelde amt 1740-1782.
7. Bone Johansen Svane (1688-1755) var sog-

- nets degn, jfr. Anders Pedersen: *Sjællands Stifts degnehistorie*, Kbh. 1899.
8. Knud Maaløe var ifølge indførsler i kirkebogen skoleholder i Hellested.
9. Transport af fæstebrevet den 25.6.1769 i Grevskalet Bregentveds fæsteprotokol.
10. Hun døde hos en svigersøn i Hellested.

Den gode Guds retfærdige domme

Af Villads Villadsen

Undertiden ser man i gamle kirkebøger, at præsten har noteret, om en afdød er blevet jordfæstet i en fyrrekiste eller i en egetræskiste, hvilket havde en vis betydning af hensyn til skatten på egekister. Men nedenstående indførsel i kirkebogen for Fløng sogn i 1727 søger dog vistnok sin lige:

»Juledag begravedes den i Live vidt bekendte Peder Nielsen væver kaldet, af Fløng, som længe poeniterede for sin liderlighed, og blev frembaaren i Stumper og Støcher af Windskieder, Dørre og Møgfjæle. Bone Deus! Justa sunt Judicia Tua!« [Gode Gud! Retfærdige er dine domme!]

Orientering

Generalforsamling 1997

Samfundets ordinære generalforsamling blev holdt d. 29.4.1997 kl. 19.30 på Rigsarkivet, i Harsdorffsalen.

Dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Bestyrelsens beretning
3. Regnskab og fastsættelse af kontingent
4. Valg
5. Indkomne forslag
6. Eventuelt

Formanden Finn Andersen bød velkommen og foreslog på bestyrelsens vegne Robert Oest Larsen som dirigent. Dette blev vedtaget med akklamation. Dirigenten erklærede generalforsamlingen for lovlig i henhold til lovene. Herefter fik formanden ordet for bestyrelsens beretning:

Med bestyrelsens beretning skal gives et kort rids af de sager, som bestyrelsen har beskæftiget sig med siden sidste generalforsamling.

Personalhistorisk Tidsskrift 1996 er udkommet planmæssigt med 2 hæfter under redaktion af Tommy P. Christensen og for så vidt angår anmeldelsesdelen af Lisa Elsbøll.

Af omfang en forholdsvis lille årgang på 213 sider. Årgangens omfang skal ikke være karakteristisk for de kommende årgange, idet vi vil sats på at udgive ca. 250 sider årligt, hvilket fordelt på 2 hæfter harmonerer med den portosats, hvorunder vi normalt udsender *Personalhistorisk Tidsskrift*. Det kan være svært at sammensætte et hæfte, så vi præcist rammer det maksimale sidetal inden for portorammen, men det forsøges, og jeg tror, at redaktionen også i den forbindelse gerne ser mindre artikler eller småstykker fra den personalhistoriske verden, som foruden at være nyttige, er gode til at regulere det enkelte hæftes sidetal.

Ved sidste generalforsamling kunne vi annoncere den elektroniske udgave af *Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift 1880-1991*, som der viste sig stor interesse for.

Der arbejdes fortsat på et egentligt register til *Personalhistorisk Tidsskrift*, og på dette tidspunkt ser det ud til, at første del af dette arbejde indeholdende et akkumuleret navnerregister til 30 årgange, nemlig årene 1966-1996, kan udgives senest i løbet af 1998.

Endvidere overvejer vi en genudgivelse af Knud Pranges bog *Mit navn er Jensen*, som i sin tid blev udgivet af Danmarks Radio. Bogen er nu udsolgt, men fortsat meget efterspurgt, bl.a. af de mange deltagere i slægtsforskningsholdene under fritidsundervisningen. Danmarks Radio vil ikke selv genudgive bogen, hvorfor vi vil søge opgaven løst, men endnu mangler vi DRs svar på nogle spørgsmål om copyright.

Hvem Forsker Hvud er også udgivet planmæssigt. Relanceringen er flot gennemført og

sidste års problemer om prissætning, ekspedition og regnskabsførelse er faldet på plads. Bestyrelsen har på et forudgående møde godkendt regnskaber for HFH for henholdsvis 1995 og 1996, der begge havde meget udmærkede resultater. Samfundets repræsentant i HFH-udvalget er Poul Steen.

Samfundet er repræsenteret i en samarbejdsgruppe, kaldet SAKI, vedr. kildeindtastningsprojektet, det såkaldte KIP-projekt, som er beskrevet i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1996-2. Projektet med indtastning af folketællinger er kommet fint fra start og rummer allerede omkring 700.000 personer. Projektet er hjulpet godt på vej af en stor indsats fra Dansk Data Arkiv og desuden store tilskud. Imidlertid er det usikkert, om Dansk Data Arkiv også fremover kan afse de personaleressourcer, som har været anvendt i projektet indtil dette tidspunkt, og de tilskud som er ydet har karakter af engangsydelser til igangsættelse af projektet. Vi håber det bedste, men det er åbenlyst, at der skal skaffes betydelige fondstilskud, og derfor er vi færd med at omdanne organisationen omkring KIP-projektet. Der tilstræbes en organisation, som har mulighed for direkte at søge forskellige fonds og tilskudsfuljer. Det er et betydningsfuldt projekt. I løbet af kort tid udgives en ny, opdateret CD-udgave med de indtastede folketællinger, og med ca. 700.000 personer indtastet er der virkelig noget at hente her. Vi vil tilstræbe en grundig anmeldelse i *Personalhistorisk Tidsskrift*.

En nordisk slægtsforskerkonference i København blev ikke til noget, desværre. Vi har selvfølgelig bevaret kontakten til de nordiske organisationer, og i maj måned afholdes et planlægningsmøde med det mål at afholde en konference i Sverige. Samfundet er i dette arbejde repræsenteret af Birgit Flemming Larsen.

Økonomi og medlemmer

Desværre må vi konstatere en ikke ubetydelig tilbagegang i medlemsantallet til 1008. Omkring 50. Det er for meget. Tilbagegang har været et almindeligt fænomen for foreninger, som er sammenlignelige med vores, men 50 på et år er betænkeligt og som sagt ikke tilfredsstillende. Det må vi så arbejde med. Vi må forsøge en bedre synliggørelse, og vi er netop ved at tage skridt til præsentation af Samfundet på internettet med umiddelbar adgang til indmeldelse og bogkøb, og i forbindelse hermed vil vi få udarbejdet en eller anden grad af præsentationsmateriale til udbredelse gennem andre tidsskrifter og ved fremlægelse på relevante institutioner samt evt. andre målrettede udsendelser.

Andre former for aktiviteter må da overvejes, men disse vil let komme i konkurrence med beslægtede foreninger, som vi ellers gerne samarbejder med. På sin vis er det tydeligt, at Samfundet mangler et periodisk skrift, som i højere grad henvender sig til nye grupper af slægtsforskere, men på det marked findes jo allerede flere aktører, f.eks. *Hvem Forsker Hvad, Slægt & Data, Slægten* og de lokale slægtshistoriske foreningers blade. Det har ikke været vores politik at trænge os ind på løsning af opgaver, som allerede røgtes af andre, vel tværtimod. Samfundet har gennem årene taget initiativ til nyskabelser. Det gælder *Hvem Forsker Hvad* og *DIS-Danmark*, som vi efter etablering har givet fra os eller stillet frit. Det har ikke været af speciel godhed, men ud fra en faglig betragtning om, at fritstilling på det givne tidspunkt gavne initiativet mest muligt. Vi vil gerne fortsat gavne »sagen« mest muligt, og vi vil fortsat satse på, at *Personalhistorisk Tidsskrift* får en karakter, som gør at medlemmer er tilstede i tilstrækkeligt omfang. Vi har da mange artikler til tidsskriftet, men vi ser også gerne flere småstykker fra bidragyderne.

Senere års forhøjelse af medlemskontingent spiller vel ind på tilbagegangen, men det er ikke uden videre forklaring på, hvorfor vi ikke tiltrækker tilstrækkeligt mange nye medlemmer. I driften er vi tydeligt afhængige af tilskud, så der er grund til at takke for disse. Det er Goods Fond, Undervisningsministeriets tipsmidler og Kulturministeriets tidsskriftsstøtteudvalg.

Selvfølgelig skal vi også ransage driftsposterne i den årlige drift, og vi må hvor det findes muligt og forsvarligt reducere disse. Vi kan selvfølgelig ikke spare os til en medlemsfremgang, og umiddelbart er der ikke meget at hente her. Vi kan tjene lidt på nedsættelse af oplagstal, og vi må overveje vores kontingentudgifter til andre foreninger. Det gælder primært vort medlemskab af SSF, hvor vi betaler henved 10.000 kr., eller henved 25% af SSFs samlede kontingentindtægt. Vi må forudse, at SSF skal have større indtægter, hvis sammenslutningens aktivitetsniveau skal intensiveres. Bestyrelsen har netop drøftet situationen og har besluttet indtil videre at udtræde af SSF.

Nu kan det sidste års kraftige tilbagegang være et engangsfænomen, og selvfølgelig er det bestyrelsens ansvar at finde løsninger til imødegåelse af eventuelt tab af medlemmer, men vi ser da meget gerne, at medlemmerne blander sig i overvejelser og diskussioner om vor forenings fremtid.

Til slut vil jeg gerne takke de personer, organisationer og institutioner, som vi gennem året har haft samarbejde med.

Herefter var der lejlighed til at drøfte bestyrelsens beretning. Villads Villadsen ønskede at vide, hvad de 50 medlemmers netto-tilbagegang dækkede. Kassereren, Birgit Flemming Larsen, redegjorde for, at det drejede sig om ca. 100 udmeldelser og 50 indmeldelser. Georg Agerby ville gerne have, at Samfundet gjorde mere ud af at annoncere for sin eksistens, hvilket der var almindelig enighed om. Der er netop taget skridt til et nyt fremstød. Svend Vinther Knudsen undrede sig meget over beslutningen om at melde sig ud af SSF, da han ønskede mest muligt samarbejde. Georg Agerby syntes ikke, at 9 kr. pr. medlem var noget, der burde afholde os fra at være medlem af SSF. Hans H. Worsøe, som er medlem af såvel Samfundets som SSF's bestyrelse redegjorde for historien bag medlemskabet af SSF, som netop han havde arbejdet for i sin tid, men understregede, at det i den nuværende situation ville være mest fordelagtigt for samarbejdet de slægtshistoriske foreninger imellem, hvis Samfundet stod uden for SSF. Georg Agerby talte meget for, at der oprettedes et parallelt blad med dagsaktuelt stof. Bl.a. skulle *Hvem Forsker Hvad* udgå, og de annoncer, der i dag publiceres i dette årsskrift, skulle publiceres i et tidsskrift hver 2. måned, som f.eks. det svenske *Släkthistorisk Forum*. Michael Bach nævnte, at internettet ville være et godt sted at udbrede dagsaktuelt stof. Georg Agerby nævnte, at i Sverige var der et firma, der har skannet kirkebogssider ind og lagt dem på internettet i samarbejde med det svenske arkivvæsen. Det burde vi også gøre i Danmark. Finn Andersen redegjorde for arkivvæsenets tilsvarende arbejde i Danmark. Georg Agerby foreslog, at Samfundet som sin sidste indsats i SSF arbejdede for, at man kunne blive personligt medlem af SSF, frem for som det er i dag, hvor SSF blot er en sammenslutning af foreninger. Elsebeth Paikin tilsluttede sig beslutningen om at melde sig ud af SSF og nævnte bl.a. det problem, at mange mennesker er medlem

af både en slægtshistorisk forening og SSF og måske også DIS og dermed ville komme til at betale dobbelt eller tredobbelt kontingent til SSF. Georg Agerby gjorde opmærksom på Slæktforskar-dagene i Helsingborg i september, som man kan læse om i seneste nummer af *Personalhistorisk Tidsskrift*. Villads Villadsen foreslog, at man brugte tyndere og lettere papir og ikke skar ned på omfanget af tidsskriftet for at holde sig under portogrænsen. Et andet medlem mente, at hvis portogrænsen var et problem, skulle vi skære ned på anmeldelserne. Tommy P. Christensen fortalte om det nu benyttede arkivbestandige papir, og Finn Andersen undskyldte, hvis han havde fået lagt lidt for meget vægt på portogrænsens betydning, der var blot ærgerligt de gange, hvor tidsskriftet lige akkurat var kommet over portogrænsen, hvorved en enkelt side kunne komme til at koste 6 kroner ekstra i porto. Herefter blev bestyrelsens beretning godkendt.

Kassereren, Birgit Flemming Larsen, gennemgik det reviderede regnskab. I den efterfølgende diskussion ønskede Georg Agerby, at man skulle overveje udgifterne til Odense Universitetsforlag. Tommy P. Christensen redegjorde for den store hjælp i produktionsprocessen, som forlaget var for redaktøren. John T. Lauridsen fortalte om, hvordan man på Det Kongelige Bibliotek selv arbejdede med en redaktion, der gjorde, at man kunne undvære et mellemlid som Odense Universitetsforlag. Svend Vinther Knudsen gjorde opmærksom på, at SSF-kontingentet udgjorde 3% af Samfundets totale udgifter. Herefter blev regnskabet godkendt og et uændret kontingent for 1998 vedtaget.

I overensstemmelse med lovene afgik følgende bestyrelsesmedlemmer: Svend Cedergreen Bech, Lise Lund og Birgit Flemming Larsen. Svend Cedergreen Bech og Lise Lund ønskede ikke at genopstille, mens Birgit Flemming Larsen ville modtage genvalg. Bestyrelsen foreslog Elsebeth Paikin og Jørgen Mikkelsen som nye medlemmer af bestyrelsen. Valget blev vedtaget med akklamation. Jørgen Stage Larsen og Sigurd Rambusch blev genvalgt som revisorer, og Bent I. Suurballe blev genvalgt som revisorsuppleant.

Under eventuelt fortalte sekretæren, Poul Steen, om status på arbejdet med det akkumulerede register til *Personalhistorisk Tidsskrift*, som indskannes fra de trykte års-registre. Der er stadig meget arbejde tilbage, men nu foreligger der 33 år i en foreløbig version. Det drejer sig om årene 1966-1996 samt 1915 og 1959. Den foreløbige (elektroniske) udgave blev demonstreret, og der efterlystes venlige mennesker, som ville påtage sig at læse korrektur på nogle årgange. Arne Julin samt tre af bestyrelsen meldte sig, så der er stadig behov for korrekturlæsere, og Poul Steen modtager meget gerne henvendelser fra venlige mennesker, som

har tid, lyst og lejlighed til at hjælpe. Det diskuteredes om man allerede nu skulle udgive f.eks. årgangene 1966-1996 på papir for senere, når flere årgange kom til, at indarbejde disse i registre. Det vil blive undersøgt, hvor dyrt det bliver, men i alle tilfælde kommer den elektroniske udgave inden for det næste års tid i samme form som den nuværende 100-års indholdsfortegnelse.

Efter generalforsamlingen, som trak noget ud, holdt forskningschef ved Det Kongelige Bibliotek, dr. phil. John T. Lauridsen, et foredrag med titlen: »Den svære vej fra land til by«, som han havde eksemplificeret med sin egen familie. Foredraget indledtes med en redegørelse for de seneste 25-års »ismer« i dansk historieforskning. Der var efter foredraget en god diskussion, bl.a. om, hvor tæt man kan tillade sig at gå på nulevende personer, når man skriver slægts- og personalhistorie. Interesserede kan læse John T. Lauridsens artikel med samme navn som foredraget i Lokalhistorisk Afdelings publikation »*Det store i det små*« (under udgivelse).

Referent: Poul Steen

Resultatopgørelse og balance 1996

for Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie

			1995	1000
Resultatopgørelse	kr.	kr.	kr.	kr.
<i>Indtægter</i>				
Kontingentindbetalinger ¹		175.063	158	
Tilskud ²		48.425	74	
Salg af bøger og hæfter		43.280	10	
Renter		3.868	7	
Afregning Nordisk Konference		3.690		
<i>Indtægter i alt</i>		<u>274.326</u>	<u>249</u>	
<i>Udgifter</i>				
Personalhistorisk Tidsskrift				
Trykning	154.312		132	
Forsendelse	16.418		29	
Adm. aftale OUF	20.963		19	
Øvrige omkostninger	<u>26.081</u>		<u>14</u>	
		217.775	194	
Bøger og hæfter				
Forsendelse	275			
Køb	9.394		5	
Moms	<u>6.409</u>		2	
		16.078		
Møder og rejser		12.338	17	
Administration		13.840	5	
SSF m.m.		8.699	9	
Diverse		<u>1.365</u>	6	
<i>Udgifter i alt</i>			270.095	238
<i>Årets driftsresultat</i>			4.231	11

Balance pr. 31. december 1996*Aktiver*

Likvid beholdning	105.738	203
Konto for særlige udgivelser	133.163	133
Obligationer ³	2.505	3
Tilgodehavender	0	25
Andre aktiver ⁴	0	0
<i>Aktiver i alt</i>	<u>241.406</u>	<u>364</u>

Passiver

Forudbetalte kontingenter	22.450	31
Skyldige omkostninger	903	120
Hensat	133.163	133
Egenkapital		
Saldo primo 1996	80.570	
Kursgevinst	89	
Årets resultat	<u>4.231</u>	
Saldo ultimo 1996	<u>84.890</u>	<u>80</u>
<i>Passiver i alt</i>	<u>241.406</u>	<u>364</u>

Aalborg, d. 28. februar 1997

Birgit Flemming Larsen
(sign.)

Samfundets regnskab for 1996 er revideret, hvorved er konstateret, at de i foranstående resultatopgørelse og balance angivne beløb er korrekt overført i overensstemmelse med kassebog, bilag og bankopgørelser.

Særslev, d. 8. marts 1997
Bent I. Suurballe
(sign.)Rødovre, d. 18. marts 1997
Sigurd Rambusch
(sign.)*Noter:*

1. 1008 medlemmer (8 restanter)
2. Goods fond kr. 18.425, Kulturministeriets tidsskriftsstøtte kr. 5.000, Undervisningsministeriets tipsmidler kr. 25.000.
3. Nominel beholdning kr. 2.500
4. 1 computer, 3 printere, 1 telefax og 1 scanner.

Nyt fra Norden

Af Birgit Flemming Larsen

5. *Nordiske Samarbejds møde* blev afholdt den 10.-11. maj 1997. *Norsk Slektshistorisk Forening* og *DIS-Norge* stod for arrangementet, og mødet fandt sted i NSF's lokaler i Oslo. Her fik vi rapporter fra hver forenings nuværende og kommende aktiviteter til gensidig inspiration. Et vigtigt punkt på dagsordenen var den kommende nordiske conference. Som meddelt i *Personalthistorisk Tidsskrift 1996:2* har *Sveriges Släktforskarförbund* påtaget sig at arrangere en nordisk conference for person- og slægtshistorie inden udgangen af dette århundrede. Denne er nu fastlagt til at finde sted på *Saltsjöbaden ved Stockholm den 3.-4. oktober 1998*.

Da der havde været tilfredshed med en del af emnerne fra den sidst aflyste conference, blev det vedtaget at tage disse emner op igen. Der blev enighed om ti foredrag ialt, og ingen af disse skulle køre parallelt. Følgende emner kunne være aktuelle:

Slægtsforskning i Danmark

Slægtsforskning i Finland

Slægtsforskning i Norge

Slægtsforskning i Sverige

Hvordan laver man en slægtsbog? Workshop samt grafisk vejledning

Demografiske databaser

Nordisk migration

Etik indenfor slægtsforskningen. Paneldebat

Samarbejde med arkiverne

Fremtidig slægtsforskning i Norden

Genteknologi og genetik

Folkeregistre og nulevende slægtninge

Et færdigt program vil komme i *Personalthistorisk Tidsskrift 1998:1*.

Eventuelle spørgsmål om konferencen iøvrigt kan rettes til

Birgit Flemming Larsen

Klostermarken 13

9000 Aalborg

Omtale af nye publikationer

Släktforskarnas årsbok 97. red. Håkan Skogsjö. Sveriges Släktforskarförbund 1997. ISBN 91- 87676-19-2. 352 s. , ill., indb.

Det har ikke altid været lige nemt at finde sine jødiske aner, men efter at adgangen til arkiver i Østeuropa nu er blevet betydeligt nemmere, er der skabt nye muligheder. Personhistorikeren Carl Henrik Carlsson har i denne årbog en yderst læseværdig artikel om at finde sine østjødiske rødder, som også kan give danske slægtsforskere med jødiske aner blod på tanden til at gå i gang med efterforskningen, idet der gives mange gode råd samt værdifulde henvisninger til litteratur om emnet.

Interessante er også tre artikler, der omhandler vajsensbørn. Disse børn kan ofte volde slægtsforskeren store problemer, men her gives gode anvisninger på, hvorledes det er muligt at spore deres oprindelse.

Endelig skal også artiklen om rekonstruktion af oplysninger fra forsvundne kirkebøger fremhæves. Kirkebøgerne fra Tossene pastorat i Bohuslän gik tabt ved en brand i 1898. Der gik ild i præstefamiliens juletræ, og hele præstegården brændte ned. På Landsarkivet i Göteborg findes en fortegnelse over kirkearkivet fra 1884, så man vidste, hvad der var gået tabt. Initiativtageren til rekonstruktionen – og artiklens forfatter – er Carl-Olof Hasselberg, der var præst i Tossene fra 1985 til 1994. Hasselberg har stiftet en forening med det formål at indsamle oplysninger, der kunne rekonstruere det, der var gået tabt ved branden. Man benytter først og fremmest kilder som »mantalslängder«, »bouppteckningar«, »flyttningsbetyg« samt emigrant – og immigrantlister fra folketællingerne. Alle tænkelige arkivalier fra området bliver »støvsuget« for personoplysninger.

Det skal tilføjes, at foreningens arbejde er godkendt af Riksarkivet. Mange slægtsforskere har endvidere kunnet bidrage med materiale.

1996 var jubilæumsår for svensk udvandring. Samme år afholdt Sveriges Släktforskarförbund slægtsforskerdage i Växjö. I samarbejde med Svenska Emigrantinstitutet arrangeredes et symposium med en foredragsrække under titlen *Transatlantiska Rötter*. Det er der kommet en publikation ud af.

Transatlantiska Rötter. Släktforskning i Utvandrarnas spår. Red. Ulf Beijbom. Rapport från et Släktforskar Symposium. Svenska Emigrantinstitutets skriftserie 8. Växjö 1997. ISSN 033349-6619. 110 s. , ill., hft.

I bogen præsenterer en række specialister på området det nyeste indenfor forskning og kildemateriale med slægtsforskning som udgangspunkt.

Ligeledes i anledning af migrationsjubilæet udkom *Emigrantforska Steg för steg af Per Clemensson og Kjell Andersson. Stockholm 1996. ISBN 91- 36-03272-7. 176 s. , ill., hft.*

En nyttig håndbog med mange gode kildehenvisninger til såvel svenske som udenlandske arkiver. En CD-ROM blev udgivet i 1996 med register over 1,3 mill. udvandrere, der er rejst ud via Göteborg, Malmö, Stockholm, Norrköping og Kalmar.

Genealogiska Samfundet i Finland har i 1996 udgivet

Befolkningen i Jakobstad. 1653-1714 af Leo Nyholm. Skrifter utgivna av Genealogiska Samfundet i Finland. 51. 1996. ISBN 951-95153-9-9. 149 s., hft.

Jakobstad har fået navn efter greve Jakob de la Gardie gift med Ebba Brahe. Byen havde meget tætte forbindelser til Stockholm gennem søfart og handel, og det var også hertil mange flygtede, da Jakobstad blev invaderet af russerne i 1714. Fortegnelsen bygger først og fremmest på mandtalslister. Personerne er opført alfabetisk efter fornavn med oplysninger om hustru og børn. I personregistret kan søges både på fornavn og slægts- og gårdnavn.

I samme serie er udkommet

Släkten Zitting af Gerald Enckell. Skrifter utgivna av Genealogiska Samfundet i Finland. 52. 1996. ISBN 952-5130-00-2. 260 s. , ill., hft.

Slægten Zitting har 350 år gamle rødder i Finland og går tilbage til Jochum Zittung i Viborg (Finland), der formentlig stammer fra området omkring Lübeck. Bogen indeholder et omfattende personregister og udmærkede oversigter over de enkelte slægtsgrene med henvisninger til personindførslerne samt meget fine afsnit med kildehenvisninger og kommentarer.

Hvem Forsker Hvad (HFH)

udkommer hvert år i september måned. Formålet er at skabe kontakt mellem forskere – i ind- og udland – med henblik på gensidig hjælp, inspiration og udveksling af oplysninger inden for områder af fælles interesse. Da mange ligger inde med **fotos/billeder af ukendte personer**, giver HFH nu mulighed for at bringe sådanne fotos med efterlysning. (Pris: 75 kr. pr. foto).

Fotos og billeder medtages kun i det omfang pladsen tillader det, og vil derfor blive bragt efter princippet: »Den, der kommer først til mølle, får først mallet!«. Ring derfor evt. til redaktøren og hør om chancerne! Men vær venligst opmærksom på følgende: HFH påtager sig intet ansvar for indsendte fotos! Få derfor lavet en kopi af originalen til indsendelse! Indsendte fotos/billeder returneres ikke!

HFH er nu repræsenteret på **internettet** med sit eget domæne (hjemmeside/homepage/website). Se adresser nedenfor. Det betyder, at indlæg i HFH kan nå et betydeligt større antal personer.

1997-udgaven er vokset i omfang (272 sider), hvilket forhåbentlig vil betyde endnu flere kontakter forskere imellem. (Især er der i år mange indlæg fra udlandet!). Jo flere, der skriver i HFH, og jo flere der bruger HFH – des større er chancerne for »gevinst«. I år er der undtagelsesvis medtaget en mindre artikel, »Argument for Jørgen Høeg av den adelige slekt Høeg og Jørgen Høeg, stamfar for slekten Høeg i Danmark og Norge (med den adelige gren slekten von Hielmcrone) var én og samme person«.

Pris 1997 i Danmark (incl. forsendelse og moms):

Trykt udgave eller diskette	60,00 kr.
Bog+diskette (samlet – rabat 25%)	90,00 kr.

Pris 1998 i Danmark (incl. forsendelse og moms):

Trykt udgave eller diskette:	Løssalg (incl. evt. indlæg)	80,00 kr.
	Abonnement (incl. evt. indlæg)	65,00 kr.
Bog+diskette (samlet – rabat 25%):	Løssalg (incl. evt. indlæg)	120,00 kr.
	Abonnement (incl. evt. indlæg)	97,50 kr.

Deadline for indlæg:

håndskrevne indlæg	1. februar
maskinskrevne indlæg	1. marts
EDB (disk/e-mail)	1. april

Yderligere oplysninger (også vedr. priser til udlandet) eller bestillinger:

Elsebeth Paikin, Kildevænget 37, 2100 København Ø. Tlf./Fax: 39 27 24 33
 e-mail: info@hvemforskerhva.dk website: www.hvemforskerhva.dk

Anmeldelser

Ved Tommy P. Christensen

Lexikon historischer Berufe in Schleswig-Holstein und Hamburg, zusammengestellt unter Mitwirkung mehrerer Fachkollegen von Klaus-J. Lorenzen-Schmidt (= Kleine Schriften des Arbeitskreises für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins, bd. 2), Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins, Kiel, 1996, 172 s. ISBN 3-9805356-0-6, ISSN 0941-1623. Pris: 25 DM.

Hvilken arkivforsker kender ikke oplevelsen, at der i kilderne oplyses en persons erhverv, uden at man har en idé om, hvad vedkommende nøjagtigt lavede? Det vil denne lille bog råde bod på uden at gøre krav på en videnskabeligt udtømmende beskrivelse af de enkelte erhverv. Den behandler i alfabetisk orden betegnelser for erhverv og embeder fra tiden før 1867 for Slesvig, Holsten, Lauenborg, Lybæk, Hamborg og andre områder nord for Elben.

Artiklerne giver en kort og kontant forklaring af begrebet eller – navnligt ved plattyske og latinske betegnelser – en henvisning til et andet stikord. Ofte tilføjes i parentes, fra hvilken by eller hvilket amt belægget stammer. Det ligger i sagens natur, at den største mangfoldighed af erhverv fandtes i de store byer Hamborg, Altona og Lybæk, men der findes også henvisninger til steder nord for den nuværende dansk-tyske grænse. Her anvendes, måske politisk korrekt, de danske stednavne. Det er dog en tarvelig gestus, når de dansk-sprogede erhvervsbetegnelser ellers glimrer ved deres fravær. De findes åbenbart kun for så vidt, som de optræder i tysksprogede arkivalier, og forklaringen er da ikke altid lige god, f. eks. passer »Kapellan – Prediger an einer Kapelle [Ærøskøbing]« ikke for den efterreformatoriske tid.

Man kan ikke forvente, at et lexikon af denne art er komplet. Stikprøver i trykte kildeudgaver har givet følgende suppleringer: A. Andersen (udg.): *Jacob Fabricius den Yngres Optegnelser 1617-1644*, u. st. 1964: ancilla (s. 1), Caspelvogt (12), Comediant (180), concionator aulicus (7), Fischmeister (36), hofcaplan/hoffprediger (271), hurenwirth/hurenvoigt (207), huwmeister (214), lackey (107), Marechal/Marschall (196), sacellanus (225), silberknecht (4), Typographus (273); A. Andersen (udg.): *Johannes Oldendorphs selvbiografi*, u. st. 1966: auriga (118), curator et oeconomus oenopolii (18), obstetrix (112), pharmacopola (78), præfectus civitatis (26), transvector (78); H. H. Worsøe (udg.): *Vonsild kirkebog 1659-1708*, Kbh. 1982: Bischoff (277), Curassierer (430), Furier (233), Pastor adjunctus (336), pedester miles (110); W. Prange (udg.): *Herzog Adolfs Urteilbuch 1544-1570*, Neumünster 1985: byfaget (139), landtzknecht (27), tollener (65).

Enkelte opslag i leksikonet burde udgå, da de ikke betegner erhverv eller embeder, f. eks. »Dannebrogsman – dän. ausgezeichnet mit der fünften Klasse des dänischen Dannebrog-Ordens« og »Fräulein – unverheiratete adlige Dame [Haderslev]«. En »geschwächte Person – (außerehelich) geschwängerte Frau« har ikke prostitution som erhverv i modsætning til en »Lustwyf« eller »Frouwe, gemene oder wandelbare«.

Bogen afsluttes med en litteraturfortegnelse. Bogens omfang har ikke gjort det muligt at give kildehenvisninger ved de enkelte stikord. Desværre oplyses ikke, i hvilken periode gloserne er blevet brugt. Forfatteren stiller en revideret udgave i udsigt, hvis læserne ville meddele ham hidtil oversete betegnelser. Nærværende anmelder håber, at ovenstående henvisninger vil være til nytte, men kan allerede nu anbefale bogen for enhver, der arbejder med kilder på latin, plattysk og højtysk fra hertugdømmerne, Hamborg og Lybæk og vel også fra de omkringliggende egne.

Jürgen Beyer

Holger Hertzum-Larsen: Kongens Retterting. Register til Herredagsdomme 1616-1650. 1996. 250 s. Eget forlag. Nr. Nissum. Pris: 229 kr.

Med bogen foreligger personnavne- og institutionsnavneregistre til den lange række af herredagsdombøger fra denne periode. Det er opbygget således, at personnavne og institutionsnavne anføres i alfabetisk orden, personerne efter efternavne, år for år, nemlig for hvert af herredagsdombogsrækkens bind. Gengivelsen af navnene er i det væsentlige bogstavret efter kilden.

En sådan registersamling er en overordentlig nyttig indgang til det værdifulde og omfattende materiale i disse dombøger, der stammer fra den retsinstant, der før enevældens indførelse i 1660 var landets højesteret. Materialets betydning antydes af, at der tidligere har været lagt et stort arbejde i udgivelse af flere bind af dombøgerne, nemlig Troels Dahlerups udgave fra 1959-69 af bindene *Det kongelige Rettertings domme og rigens forfølgninger fra Christian III's tid* med årene 1536-44, og V. A. Sechers udgave 1881-86 af bindene *Samling af Kongens Rettertings Domme* med årene 1595-1614, altså perioden umiddelbart før den, som Holger Hertzum-Larsens registre omfatter.

Sådanne opgaver er imidlertid i dag meget kostbare at udføre. Så meget mere værdifulde er Holger Hertzum-Larsens registre, der gør det overkommeligt at anvende de ellers tungt tilgængelige dombøger. Det kunne i denne sammenhæng også være en overvejelse værd, om Statens Arkiver kunne formås til at udgive dombogssiderne på mikrokort.

Ole Degn

Holger Hertzum-Larsen: Udarvskifter Odense 1630-1750. 258 s. Eget forlag. Nr. Nissum. Pris: 170 kr.

Bogen omfatter dels et personnavneregister, dels et stednavneregister til persongruppen *udarvinger* i skifteprotokollerne fra Odense fra den anførte periode. Personnavnene står alfabetisk efter efternavne og er ligesom stednavnene let normaliseret. Der anføres dato og år og henvises til de enkelte protokolbind med nr. og sidetal.

Personnavnene i forbindelse med udarv, d.v.s. arv til personer bosat andetsteds end arveladeren, er det i sagens natur vanskeligt at finde frem til, idet de almindelige registre til skiftematerialet alene anfører afdøde og evt. afdødes ægtefælle. Arvingerne står alene i teksterne, hvilket ikke er noget problem, når disse er børn og ægtefælle, mens det er umuligt ud fra konkrete personer at finde disses baggrund i fjernere slægtninge.

Her er Holger Hertzum-Larsens udarvskifteregister yderst værdifuldt, hvilket fremgår blot ved et blik på stednavneregisteret selv, med lokaliteter spredt ud over det ganske land.

Ole Degn

Nynne Helge: Familien Jensen og Vorherre. Religionens plads i københavnske arbejderfamiliers kultur og livsform 1870 til 1950 – med særlig vægt på perioden før 1920. Udgivet af Institut for Systematisk Teologi på Københavns Universitet, 1996. 188 s. m. s/h. ill. Hft. ISBN 87-983189-3-4. Pris: 100,-

Med dette værk om familien Jensen og Vorherre kommer læseren både tæt på københavnske arbejderfamilier og de kirkelige kredse i årtierne før og efter år 1900. Nynne Helge baserer sig på arbejder- og håndværker-erindringer indsamlet af Nationalmuseet i 1950-erne. Hun har udvalgt 100 beretninger og bruger især erindringer fra årene 1870-1920, hvilket svarer til fortællernes barndom og tidlige voksenliv. Ud fra materialet afdækkes de mange nuancer der har været i arbejderne forhold til kristendom, kirken, præster, religiøse højtidere, kirkeligt socialt arbejde m.v. Spørgsmålene er mange og materialet omfattende, især fordi Nynne Helge træder nye stier inden for dette vigtige område. Et felt hvor fordommene om den københavnske arbejderklassens massive afvisning af kirken fortsat lever i bedste velgående.

Værket er opbygget i to dele. Et, der generelt handler om hverdagsliv og religion på grundlag af alle de utrykte erindringer og andet anvendt materiale. En anden del, hvortil der er udvalgt fire beretninger, karakteriseret som 1) en klassebevidst arbejderfamilie, 2) en ressourcesvag arbejderfamilie, 3) en selvhjulpne arbejderfamilie og 4) en religiøs arbejderfamilie. Personalhistorisk er første del kun interessant, hvad angår præsterne, idet de øvrige personer er anonymiseret, hvorimod præsterne er anført med navn og kirke. Man må således begive sig til de enkelte beretninger fra Nationalmuseet, der ifølge forfatterens oplysninger er tilgængelige i kopi på Arbejdermuseet og ABA i København samt på Erhvervshistorisk Arkiv i Århus, såfremt man vil søge en af beretterne identificeret. Derimod nævnes de fire berettere, hvis erindringer benyttes i anden del, ved navn: malersvend Ernst Oluf Jørgensen, f. 1885 på Nørrebro, fabrikarbejderske Rigmor Jensen, gift de Fries og født 1893 på Nørrebro, værkemester Robert Karl Vilhelm Gradman, f. 1885 på Christianshavn og bogbindersvend Niels Peter Rasmussen, f. 1882 på Nørrebro. Nogen hjælp er der at hente i bogens personregister, der også medtager citerede forfattere, men i sagens natur heller ikke nævner de anonymiserede berettere, samt i et godt register over institutioner, foreninger og organisationer.

Forfatteren har gennemgået et stort materiale, mange værker og afhandlinger er inddraget, og resultatet er overbevisende: arbejderklassen som sådan afviste ikke kirken i deres liv. De brugte den/havde brug for den, især ved overgangen mellem de fire livsfaser: dåb, konfirmation, bryllup og død. Et træk der iøvrigt genkendes i dag. Konfirmationen fremstod som væsentlig i datiden, fordi den var starten på voksenlivet: skolen ophørte og det altomfattende arbejdsliv begyndte for håndens arbejdere.

Kirken og de kirkelige organisationer indgik ikke i de fleste arbejderes hverdag, men blev søgt, især når der var brug for materiel hjælp. Kirkelig godgørelse i form af mad, tøj og kontakter til andre hjælpeorganisationer var en del af arbejderklassens overlevelsesmuligheder. Søndagsskolerne og ungdomsorganisationer som KFUM gav på deres egen måde et bidrag til andre oplevelser i den hårde hverdag i et arbejderkvarter. Nynne Helge gør i sin konklusion opmærksom på, at de præster og kirkeligt engagerede personer, som en arbejder i de københavnske arbejderkvarterer mødte, i udpræget grad var tilknyttet Indre Mission, hvorfor de med udgangspunkt i deres eget liv og omvendelse havde en fordømmende holdning til arbejderklassens ukristelige og amoralske liv (s. 110). Præsternes aflønning i form af betaling for kirkelige handlinger virkede heller ikke fremmende på arbejderne positive indstilling, ligesom livsnødvendigt søndagsarbejde kolliderede med kirkegangen om søndagen. Konklusionen er, at arbejderklassen skal betragtes nuanceret

både socialt, i forhold til livsfaserne og ikke mindst i forhold til kirken. Kun ganske få arbejdere tog direkte afstand, og flertallet brugte kirken når de havde behovet; især som markør ved overgangen til nye faser i livet. Generelt finder hun en positiv opfattelse af troen på Gud, men en mere problematisk opfattelse af de Herrens tjenere, som man mødte dem i et københavnsk arbejderkvarter.

Nynne Helges værk giver fine indblik i arbejderfamiliernes livsvilkår og omskiftelige tilværelse. Har man sine rødder i denne menneskelige heksekedel, bør dette værk læses. De fagligt nødvendige, teoretiske afsnit kan springes over, og alligevel bliver man klogere på både olde- og bedsteforældres tro, håb og kærlighed. Forfatteren har udført et godt og grundigt stykke håndværk, blot skade at boghåndværket meget langt fra står mål med indholdet. Værket havde fortjent et pænere udstyr, end at ende som en slasket sag i A4-tværformat, trykt i kontoroffset.

Lisa Elsbøll

Laura Møyer Hansen: Vonsild i krig og fred – fra svenskekrigene til landboreformerne. Kolding Stadsarkiv, Kolding 1996. 60 s. ill. Hft. ISBN 87 88966 15 1. Pris: kr. 68,-

De fleste personalhistorisk interesserede har nok stiftet bekendtskab med fhv. landsarkivar Hans Worsøes kildeudgivelse af »Vonsild Kirkebog 1659-1708« (1982) og »Vonsild-Dalby Tillysningsbog, 1678-1683« (1987), og læsere af dette tidsskrift har gennem Birgit Kaisers artikler »Døbt i Vonsild – om skik og brug ved dåben i 1600-tallets Vonsild« (1995:1) og »Humilitas og Luxúria. Normer og social kontrol i 1600-årenes Vonsild« (1997:1) fået et indblik i dette kildematerials muligheder. Nu foreligger også en god, lille letlæst introduktion til Vonsild, landsbyens gårde og beboere i perioden, som den publicerede kirkebog omfatter. I bogens første, introducerende del fortælles om landsbyen Vonsild, tiden under svenskekrigene, efter krigen, om gårdene og livet i landsbyen, udskiftningen m.m. Anden del er en systematisk gennemgang af de 21 gårde, deres placering, historie og fæstere. Bogen er således yderst nyttig at have ved hånden, når man beskæftiger sig med Worsøes kildeudgaver, læser Birgit Kaisers artikler eller på anden vis beskæftiger sig med det gamle Vonsild. Endelig vækker det glæde at se bogens pæne layout og det fine omslag i fire farver. Kolding Stadsarkiv har således vist at også lokalhistoriske tryksager fortjener omsorg ved den endelige udformning.

Tommy P. Christensen

Kirsten Lindberg: Sirenenes Stad København. Bd. I-III. 467 + 591 + 459 s. m. s/h. ill. Indb. Forlaget Skippershoved, Ebeltoft 1996. ISBN 87-89224-29-9. Pris: kr. 650,-

Efter læsningen af denne statelige disputats i tre store bind sidder man tilbage med indtrykket af umådelig flid og rigtigheden af den gamle talemåde »skomager blev ved din læst«. Den nyslåede doktor har gjort et fænomenalt arbejde med at kortlægge det gamle Københavns udseende før den ulyksalige brand 1728. Såvel ved skildringen af udvalgte ejendomme som behandlingen af hele kvarterer viser forfatteren sit store kendskab til hustyper, grundplaner, indretningsdetaljer og ejendommenes ejerhistorie. En række håndtegnede grundplaner, facader og kort, udført af forfatteren, illustrerer husenes rumfordeling, matrikelforhold, byens udbredelse på forskellige tidspunkter i historien m.m. Altsammen udmærket og værkets egentlige kvaliteter.

Værkets tredje bind, der for så vidt er det værdifulde destillat af forfatterens omfattende gennemgang af arkivalierne, primært prioritetsvurderinger og skifter, behandler 77 historier ordnet kvartersvis, og med lokkende titler som »Byens sidste tømrede hus« (Rosenborg

kv.), »En undvegen kræmmer i silkeboderne« (Købmager kv.), »Den blaa Haand« (Fri-mands kv.), »Original – vandal – Saxenberg« (Klædebo kv.) etc. Persongalleriet er stort og broget, men desværre fordres gennemlæsning af alle værkets 1545 sider, hvis man ikke har held med de gengivne registre. Værkets navneregister omfatter nemlig kun bygmestre, arkitekter og håndværkere, som har haft tilknytning til udførelsen af bygninger eller bydele. Et forhold, der klart afspejler forfatterens eget interesseområde. For ejere, brugere og andre omtalte personer henviser hun til Groves »Kjøbenhavns Huse og Indvaanere efter Branden 1728« (1906) og Ramsings 8 kvarterbøger (1943-1994). En løsning af begrænset værdi i sammenhæng med hendes eget værk, medmindre hun er af den opfattelse, at hendes mange arkivbesøg ikke har bragt mere navnestof for dagen, end det i forvejen kendte (?).

Til gengæld kan den topografiske indfaldsvinkel finde god støtte i såvel et stedregister, som et matrikulregister, hvor det sidstnævnte omfatter samtlige matrikulnumre nævnt i teksten opstillet kvartersvis og ordnet efter 1689-matrikuleringen.

Værkets andet bind indtager også en fortjent andenplads med sin tematisk opbyggede skildring af by- og bygningshistorien i perioden 1660 til 1728. Det store arkivalske materiale er systematiseret efter temaer som ejendomstyper, boligindretning, vandforsyning, dyrehold, renlighed, friarealer, erhvervsudøvelse, byggemåde m.v. Her findes meget af stor interesse for den, der beskæftiger sig med vore forfædres boligforhold og levevilkår i datidens byer.

Derimod er værkets første bind klart det svageste, og man kan ikke helt frigøre sig fra den fornemmelse, at andre i deres bedreviden har fundet, at doktoranden også skulle beskæftige sig med byens historie frem til 1660 for at erhverve den eftertragtede titel. Under alle omstændigheder bliver det i dette bind, at forfatteren kommer for langt bort fra sit faglige udgangspunkt. Ved at benytte sin faglige ekspertise til udforskningen af de vigtigste kilder til bygningsbeskrivelserne, og til at skildre de københavnske ejendomme har Kirsten Lindberg grebet opgaven rigtigt an, men ved at sætte lighedstegn mellem disse bygningsarkivalske undersøgelser og en ajourført københavns historie går man efter anmelderens opfattelse galt i byen. På trods af, at forfatteren omtaler mange af de senere års bidrag til Københavns Historie vælger hun alligevel i hovedsagen at basere sig på Oluf Nielsens (1877-1892) og Carl Bruuns værker (1887-1901) samt Københavns Diplomatarium. Når hertil lægges forskellige mærkværdigheder i hendes fortegnelse over trykte kilder og litteratur (III. s. 326ff.) kan man ikke føle sig helt tryk ved den faghistoriske del af hendes indsats. Det refererende er i højsædet, og de faghistoriske diskussioner, for eksempel om Københavns tidligste historie affærdiges med en henvisning til Oluf Nielsens opfattelse for mere end hundrede år siden ...

Sammenfattende må det konstateres, at der hermed ikke foreligger en ny byhistorie, der bør stå ry om. Til gengæld er behandlingen af bygningshistorien så meget mere fortjenstfuld og sammen med det store kortmateriale er vejen banet for et projekt af den type som kendes fra Odense (»Holbergtidens Odense. En perspektivtegning og en vejviser fra 1761«, 1988) eller Ole Degns Ribe-studier.

Tommy P. Christensen

Karsten Kjer Michaelsen: Danskerne på Prærien. En beretning om Dannebrog, Dannevirke og Nysted i Howard County, Nebraska, USA. Odense Bys Museer og Odense Universitets forlag 1997. 150 s. Ill. Hft. ISBN 87-7838-274-2. Pris: 150 kr.

Denne bog, som er udgivet i forbindelse med udstillingen »Danskerne på Prærien«, fortæller historien om et par danske bosættelser i Howard Co., som bortset fra Douglas Co., hvor storbyen Omaha ligger, er det county i Nebraska, som har lokket flest danskere til.

Der er ikke tale om et udstillingskatalog i traditionel forstand. Den meget smukke udgivelse kan snarere betegnes som et stort antal snapshots i ord og billeder. Det omtalte område lå tæt ved bosættelsesgrænsen (the frontier) omkring 1870. Dannebrog, Dannevirke og Nysted var fra starten danske sekundære bosættelser, og initiativet til den danske kolonisation kom fra staten Wisconsin, men snart ankom immigranterne også direkte fra Danmark. Det Danske Land- og Hjemsted-Kompagni i Wisconsin ønskede at skabe en stærk og mangfoldig dansk enklave i Nebraska – 6.000 danske husstande var målet. Forsøget mislykkedes, men i Howard County dannede godt 1.000 danskere omkring århundredskiftet en relativt sammenhængende bosættelse. En vigtig lederskikkelse var P. M. Hannibal (1849-1939), som var født i Danmark og udvandrede i syvårsalderen i 1856. Hannibal var således en af de tidlige pionerer.

Læseren får mange indblik i pionergenerationens ofte meget hårde vilkår, dens sorger og glæder. Mange klarede ikke at tilpasse sig de fremmedartede levevilkår på prærien, men måtte give op og søge tilbage til hjemlandet.

Danskerne på Prærien bygger ikke på en dybtgående, primær forskning. En vigtig kilde er Peter Ebbesens breve og relationer, hvorfra der bringes mange citater. En masse emner indenfor den danske udvandringshistorie berøres på overfladen, forfatteren kommer vidt omkring. Det siges undertiden, at Amerika var mændenes helvede og kvindernes himmerrige. Dette postulat var mest gældende i storbyerne, ikke i Howard Co. Bogen giver tankevækkende oplysninger om pionerkvinder, der i fyrrårsalderen er fuldstændig udslidte, ligesom der også funderes over samme kvinders ringe tilsynekomst i historien. Det var som regel mændene, der var de synlige; og det var dem, der fortalte stedernes historie. Forfatteren trækker linier helt op til nutiden og beskriver de små, tidligere danske samfund i dagens Amerika, hvor indbyggerne i dag er ganske almindelige amerikanere, for hvem den etniske arv ikke spiller den store rolle i hverdagen.

Det er en flot bog, og den er smukt og righoldigt illustreret. Ikke mindst Solomon D. Butchers optagelser står stærkt i erindringen efter gennemlæsningen. Butchers store samling af fotografier fra Nebraskas prærie fra sidste fjerdedel af forrige århundrede opbevares i dag af »Nebraska State Historical Society« i Lincoln, Nebraska. En oplysning man tilfældigt støder på. Det ville have været nyttigt med en billedfortegnelse med oplysninger om, hvor originalbillederne befinder sig.

Birgit Flemming Larsen

Henrik M. Jansen og Otto Jonassen: Fattiggården. Træk af fattigforsørgens historie i Svendborg. Skrifter fra Svendborg og Omegns Museum – Bind 1, Svendborg 1996. 72 s., ill. Hft. ISBN 87 87769-84 0. Pris: 50 kr.

En meget smuk og præsentabel nyudgivelse af bogen om fattiggården i Svendborg, tilegnet mindet om de mange kvinder og mænd, som boede på Viebæltegård i tidsrummet 1872-1974.

Bogen er delt op i 2 tidsafsnit, »Fattigforsorgen i middelalderen« med afslutning ved reformationens indførelse, og »Fra almisse til forsorgspligt« fra slutningen af 1500-tallet til vor tid. Begge afsnit giver en fin gennemgang af forsørgens historie på landsplan belyst med eksempler fra Svendborg. Afsnittet som beskriver udviklingen i de sidste 3 århundreders fattigforsorg, er det mest vedkommende. Forfatterne har adgang til et usædvanligt fyldegt kildemateriale, der giver dem mulighed for at beskrive de fleste facetter af livet på fattiggården. Arbejdslivet, produktionen, kostforplejningen og ikke mindst de indsattes (lemmernes) liv og deres forskellige forsøg på at overleve i systemet med bare en lille smule af værdigheden i behold.

Adskillelsen mellem arbejdsanstalt og forsørgelsesafdelingen beskrives dog lidt for løst. Det er arbejdsanstalten, der især har interesseret forfatterne. Jeg ville gerne have haft lidt flere oplysninger om gamle og syges forhold, og om Svendborg fattigvæsens praksis, når fattige med bopæl i andre kommuner blev krævet hjem til fattiggården.

Jeg savner ligeledes en aldersfordeling på de indlagte/indsatte, både i forsørgelsesafdelingen og på arbejdsanstalten.

Bagest i bogen er en tidstavle udarbejdet af Maria Rytter. Den vil være meget nyttig som redskab, ved studiet i fattigvæsenets udvikling i Danmark.

Bogen om Viebæltegård er spændende læsning, som vil interessere de fleste. Den har stor lokalhistorisk interesse og giver samtidig et godt indblik i fattigvæsenets organisering i købstadskommunerne.

Hanne Toft

Allan Bengtsson og Lars N. Henningsen: Vandrelærere – rejsende i dansk kultur. ARKIV SERIEN nr. 5, udgivet af Studiefællesskabet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1996. ISBN 87-89178-26-2, 205 s., ill., indb. Pris: 168 kr.

Vandrelærere er et vigtigt element i det danske kulturarbejde i Slesvig. Begrebet vandrelærere opstod som et modtræk til de preussiske myndigheders fortykning af området; især tre skoleinstrukser i 1871, 1878 og 1888, som førte til, at undervisningssproget i de nordtyske folkeskoler blev tysk i alle fag. Det var vigtigt for de danske syd for Kongeåen at bevare det danske sprog og en dansk kulturbevidsthed hos kommende generationer af børn og unge. Hjemmeundervisning af børnene efter skoletid var i starten et middel, der blev taget i anvendelse for at imødegå faren for en forglemmelse. Denne undervisning blev varetaget af såkaldte vandrelærere, der rejste rundt fra sted til sted for at modvirke den påvirkning, der kom fra den tvungne tyske skolegang. De tyske myndigheder ville ikke tolerere vandrelærernes arbejde, så det foregik oftest i det skjulte og rundt om i private hjem.

En række af lærerne kommer til orde i bogen gennem citater fra dagbøger og breve, ligesom der også bringes enkeltbiografier. Man får fornemmelsen af, at vandrelærerne var ildsjæle, der brændte for sagen. Der gives en meget grundig gennemgang af skolelove og forordninger, disse var ikke altid fremmede for sagen. Skoleforeningen, der blev oprettet i 1892, og sønderjyske foreninger i kongeriget var en yderst vigtig støtte for vandrelærerne – ikke mindst økonomisk, idet der ofte foranstaltedes indsamlinger, ikke blot til lærernes arbejde, men også til unges ophold på højskoler og efterskoler i Danmark.

Først i 1929 blev det ved lov uden snærende bånd tilladt at oprette danske folkeskoler med dansk som undervisningssprog. Nu skulle man tro, at vandrelærerne blev overflødige, men det var ikke tilfældet. Nu kunne de få mere tid til bogarbejdet, idet vandrelærerne også koordinerede boglån og udveksling af danske blade og tidsskrifter. Den nazistiske magtovertagelse satte også sine spor i vandrelærernes arbejde.

Efter 1945 fortsattes vandrelærernes virksomhed som konsulenter for skoleanliggender. Mange nye skoler blev oprettet. Men der var stadig behov for lærervirksomheden i de skoletomme områder. De blev dog færre og færre. I 1996 var der en tilbage.

Publikationen har et tysk sammendrag, lister over såvel trykte som utrykte kilder, gode noter og et fint personregister. Forfatterne har her leveret et meget grundigt stykke arbejde, som dog næppe vil have den store almene interesse, men er et vigtigt led i den sydslesvigske historie.

Birgit Flemming Larsen

Erik Husted: En matador på Amager. Eberts Villaby og dens grundlægger Hermann Ebert. Udgivet af Grundejerforeningen Eberts Villaby i anledning af 100-året 1896 – 11. september – 1996. Forlaget Ama'r v. Amager Kulturråd, 1996. 156 s. ill. s/h. Hft. ISBN 87-7852-002-9. Pris: 198,- kr.

Året før Sundbyerne på Amager blev udskilt som en selvstændig kommune af den mere landlige Tårnby sognekommune havde grosserer Hermann Ebert, der også havde sæde i sognerådet, købt en gård i Sundbyvester, som han snart udstykkede til en villaby; Eberts Villaby. Året var 1894 og to år senere stiftedes den grundejerforening, der markerer sin 100 års dag med denne bog i A-4 format. Forfatter er den kyndige og flittige Sundbyhistoriker Erik Husted. Denne gang har han valgt at lade et jubilæumsskrift være rammen om en skildring af manden bag »Villabyen« Hermann Ebert. Det er lykkedes forfatteren at få fingre i Eberts erindringer fra 1935, som gengives med en kort slægtshistorisk indføring. Hermanns far var August Ebert (1800-1872), indvandret fra Tyskland. Tilmeldt har Husted tilføjet mange fine personalhistoriske noter. Det hele bringes i kapitlet: »Villabyens grundlægger«. Her nævnes for eksempel maskinfabrikant Christian Drost, der i 1875 grundlagde en fabrik for små dampmotorer, og kancelliråd Heinrich Alexius Busch (1860-1931), fuldmægtig ved Amager Birk. Derimod fremstår det mere uformidlet, når det i en note oplyses at Hermann Eberts datter Else senere blev gift med en Carl Brandt Probst.

Sammenholdt med de mange øvrige personer, der omtales under overskrifterne »Villabyens arkitekter og håndværkere« samt »Villabyens første beboere«, oprulles således et omfattende persongalleri, der på kryds og tværs relaterer til såvel den lokale som den store Historie. Således gives (s. 86-89) en kort biografi af vejassistent Eduard Marius Frederik Koch (1864-1959), der har en fremtrædende plads i Sundbyernes lokalhistorie, og andetsteds (s. 85) kan man læse, at de gamle bøndergårdes utrættelige beskytter H. Zangenberg (1881-1940) i sin studietid bl.a. beflittede sig med arkitekttegningerne til cand.jur. Chr. Halds villa på Sigbrits Allé. Hustedes seneste bog er kort sagt en guldgrube af personalhistoriske oplysninger, og under læsningen støder man blandt andet på oplysninger om medlemmer af slægter som Ancker, Busch, Frøhse, Klaumann, Krøyer, Möhle, Schneekloth, Sichlau og Strøm. Endelig afsluttes bogen med et appendix, hvor alle ejendommene i Eberts Villaby og deres ejere gennem tiderne oplistes. Den svingende kvalitet på nogle af bogens illustrationer, savnet af en litteraturliste og især af et navnerregister må derfor ikke overskygge, at Husted atter har begået et gedigent bidrag til Sundbyernes lokalhistorie; et bidrag, der ydermere kan være til god gavn for den personalhistorisk interesserede.

Lisa Elsbøll

Vivian Etting: Margrete den første. En regent og hendes samtid. 296 s. ill. i s/h og f. Hft. 2. rev. udg. Gyldendal 1997. ISBN 87-0028244-8. Pris: 228,-

Markeringen af 600-året for Kalmarunionen med megen festivitas og en storslået vandreudstilling med et tilhørende pragtkatalog betitlet »Margrete 1« gav også Gyldendal mod på en genudgivelse af Ettings Margrete-biografi i en mere handy udgave. Bogen søger at skildre dronning Margretes dramatiske liv, set på baggrund af 1300-tallets danske samfund, og er opbygget tematisk, hvor periodens politiske og kulturelle historie væves sammen med Margretes indsats. Således efterfølges for eksempel kapitlet »Konsolidering af magten« med et kapitel om »Margrete som lovgiver«. Vi møder en handlekraftig dame skildret af en forfatter, der tydeligvis nærer sympati for sin hovedperson. Indflettet i skildringen af Margretes liv og gerninger kommer samtidens begivenheder som det årlige sildeeventyr i Skåne og den Tyske Ordens erobring af Gotland. Bogen er letlæst og en for-

trinlig introduktion til Danmarks historie i højmiddelalderen. Velvalgte illustrationer, noter, kilde- og litteraturhenvisninger samt et person- og stednavneregister afrunder indtrykket af en god og gennemarbejdet bog. Som biografi betragtet er bogen ikke typisk for genre, men alene under hensyn til kildesituationen ville det være urimeligt at klandre forfatteren for den valgte fremgangsmåde. Søger man Margretes slægtstavle og genealogiske data om tidens regenter kan man dog med fordel søge andre steder. Til en start i ovennævnte »Margrete-katalog«, der udover en række artikler af flere fremtrædende nordiske middelalderhistorikere også har en stamtavle over de nordiske kongehuse ca. 1319-1450 samt tavler over udvalgte medlemmer af hertugslægten i Pommern og hertugerne af Mecklenburg i samme periode.

Tommy P. Christensen

Henning Nielsen: Karl Skytte – fynboen på folkestyrets fornemste embede. Odense Universitetsforlag 1996. 216 s. Ill. Pris: 250 kr.

Denne biografi er udkommet som bidrag til projektet »Dansk politik under forandring 1945-85«. Hvorledes biografien indgår i projektet er noget uklart. Forfatteren nævner selv i sit forord kun, at Tage Kaarsted og Niels Thomsen har gennemlæst manuskriptet, og man efterlades med det indtryk, at det er den eneste tilknytning. Hverken i materialebehandling eller det analytiske niveau fremstår bogen som andet end en meget traditionel og kildenær biografi. Forfatteren indleder selv med at skrive »Oftentimes kan man få en god forståelse af sammenhænge og udvikling i historien ved at anskue den gennem et enkelt menneskes livsforløb ... Gennem skildringen af Karls Skyttes personlighed og livshistorie kan man samtidig følge udviklingen af det danske samfund og i særlig grad af dansk politik, fra 1930'erne frem til 1970'erne« (s. 7). Lad det være udtrykt med det samme: Er det det danske samfunds eller dansk politik udvikling i nævnte periode, man ønsker at følge, vil det være en stor omvej at gå over denne biografi. Dertil er biografens perspektiv for snævert, men kan mindre gøre det, og det vil sige, drejer det sig om Karl Skytte og Det radikale Venstre, så forholder det sig anderledes. Her er forfatteren på hjemmebane (Han har tidligere bl.a. skrevet *Fyns radikale Venstre 1915-90*, 1990). Med stor energi har han fremdraget materiale fra Karl Skyttes og flere partifællers arkiver, dertil en række forhandlingsprotokoller, hovedsageligt fra Skyttes parti og den foreliggende litteratur. På det grundlag får vi en kronologisk fremadskridende fremstilling af Skyttes liv fra barndommen på slægtsgården på Fyn, til han sidder som Folketingets formand. Om det ligefrem er »en spændende beskrivelse af en fynsk bondedrengs usædvanlige politiske karriere«, som der står på bogens omslag, kan der sættes spørgsmålstegn ved, men den er i hvert fald beskrivende, og dertil sober. Vi får meget at vide om Skytte, som vi selv kan gå videre med, også at hans liv ikke bød på den ydre dramatik, som kunne have hjulpet forfatteren på vej med »en spændende beskrivelse«. Det er en sædvanlig politisk karriere, det står fast, men den er ikke enestående hverken i Skyttes generation eller sidenhen. Den nuværende statsminister er arbejderdreng fra en toværelses lejlighed i Esbjerg ...

Forfatteren er på bølgelængde med den biograferede (og Det radikale Venstre), til tider så indforstået, at han kan berette om Skyttes tilbøjeligheder, tanker og følelser og lade dette og hint være »naturligt« for manden og partiet, hvor andet »ikke kan undre«. Vel ofte tyer han i det hele taget til »naturligt« og »naturligvis« for at føre sin fremstilling videre. Således side 94-95, hvor gentagelsen af udtrykket falder så tæt, at det banale lurer lige om hjørnet: forhandlinger om støtteordningers størrelse var naturligvis altid svære, der var naturligvis altid både stort og småt (i landbrugsministeriet, mens Skytte var minister), Retsforbundet pressede meget naturligt på for at få gennemført dele af deres grundskyldsprogram, etc.

Forfatteren har ikke valgt et bestemt udkigspunkt for sin fremstilling. Snart ses udviklinger gennem Skyttes øjne, snart Det radikale Venstres eller det christiansborgske politiske miljøes i det hele taget, snart forfatterens. Der er mange generaliserende udsagn. Det understreger fremstillingens beskrivende karakter, også hvor en mere analyserende og problematiserende tilgang kunne have været på sin plads. Det havde ikke behøvet at gøre bogen mindre læselig.

Bogen er uden henvisningsnoter. I stedet er der bagest generelle noter til de enkelte kapitler, hvilket har lettet dokumentationen for forfatteren, men gjort det sværere for den interesserede læser at gå de fremsatte naturligheder og påstande efter i sømmene. Bogen har personregister.

John T. Lauridsen

København-erindringer, 1920-50, red. Helle Linde. Historiske Meddelelser om København 1996. Udgivet af Københavns Kommune, København 1996. ISBN 87-894577-09-9, 231 s., ill., indb. Pris: 120 kr.

Københavns Stadsarkiv tog i 1995 initiativ til en indsamling af København-erindringer fra perioden 1920-1950. En opfølgning af en lignende indsamling i 1969, hvor der blev fokuseret på tiden omkring 1900. Arkivet modtog omkring 1.200 erindringer på ialt 25.000 sider. Sammen med opfordringen til at skrive fulgte anvisninger på, hvorledes den enkelte kunne komme i gang med skriveriet, hvori det pointeredes, at beskrivelser af hverdagslivet var det, der ville have hovedinteressen. 11 af disse mange indsendte erindringshistorier er blevet samlet i en bog og udgivet som led i Kulturbog 96.

Fem mænd og seks kvinder fra Nyhavn, Østerbro, Amager, Bellahøj, Brønshøj, Nørrebro og Kommunehospitalets reservelægegang fortæller medrivende om barndoms- og ungdomslivet. Nogle fokuserer på livet i hjemmet med righoldige detaljer om indretning og vaner i hverdagen, andre er mere optaget af livet i skolen eller fritidslivet. En husker især besættelsestiden med mørklægningsgardiner, avisbriketter og diverse erstatningsprodukter. En tidligere svajer fortæller indgående om dette specielle erhverv, som ikke helt var begrænset til budtjeneste, men også medførte opgaver som malerarbejde, tæppebankning, ja sågar prøveklude ved afprøvning af hospitalsapparater. Det siger sig selv, at beretningerne er af forskellig kvalitet, men udvælgelseskomitéen har gjort et godt valg, således at de trykte bidrag ikke bliver gentagelser af hinanden. Ved læsningen af denne bog bliver man inspireret til selv at gå i gang, idet meget af stoffet giver mindelser til egen barndom.

Birgit Flemming Larsen

Slægtsforskning

Mel.: Mandalay (Erling Winkels melodi)

1. Jeg har fået mig en hobby, jeg er blevet ganske bidt af at finde mine aner, derfor sidder jeg nu tit på en stol på læsesalen med en gammel prokotal mens jeg søger mine rødder bagud, helt til Hedenold. Først jeg tænkte bare på til min oldefar at nå, men der var en enkelt ting, jeg ikke rigtig forudså: At når først man rigtig kan, fænger gnisten til en brand! Der er altid mer at finde, hvis man bare ved hvordan.
2. Det var svært dengang i starten, for jeg kunne ingenting, og det tog mig mange uger, før jeg rigtig kom i sving. Bare det at lære skriften tog en masse af min tid, ja, men øvelse gør mester, og jeg øved mig med flid. Kirkebogen var min start, folketælling fulgte snart, og med fæstebrev og skifte tog det hele mere fart. Og jo mer jeg kom i vej, blev det mere klart for mig: det var ikke bare kilder, det var mennesker som jeg.
3. Jeg har levet med blandt slægten, fulgt dens liv i lyst og nød, jeg har grædt, men i det stille, når et lille barn er død, jeg har set de unge kæmpe for at bedre deres kår og har glædet mig, når husmandssønnen fik en bondegård. Nogles lykke sank i grus, og de kom på fattighus, andre gik det ganske modsat, de fik liv i sus og dus. Druknet i et gadekær, officer i kongens hær, de har alle en historie, og jeg kender en og hver.
4. Det er hyggeligt at samles i et godt og festligt lag om en fælles interesse, sådan som vi gør i dag. Jeg vil dog ha' lov at sige – det er ikke en protest – men jeg savner nu de mennesker, jeg kender allerbedst. Måske er det hjernesvind, men de lever i mit sind og i tusindvis af noter, som nu fylder bind på bind. Det er godt med vin og mad, men jeg ønsker nu jeg sad på min stol på læsesalen med et gammelt gulnet blad.

Niels H. Frandsen

(Skrevet til SSF's årsmøde 1997)

PERSONALHISTORISK
TIDSSKRIFT

ÅRGANG 117

1997

REDIGERET AF SAMFUNDETS SKRIFTUDVALG
VED
JØRGEN MIKKELSEN

Indhold

<i>Ejnar. C. Larsen: Biskop i Ribe Iver Iversen Hemmet (1564-1629) og nogle af hans descendenter</i>	1
<i>Birgit Kaiser: Humilitas og Luxúria. Normer og social kontrol i 1600-årenes Vonsild</i>	13
<i>Carl. E. Jørgensen: Skolereduktionen 1740 i Ribe Stift. Ringkøbing, Holstebro Lemvig og Varde latinskolors sidste år</i>	29
<i>Paul G. Ørberg: P. C. Christensen, Jegers historier</i>	59
<i>J. P. Skou: Braads saga</i>	75
<i>Niels H. Frandsen: Slægtsforskning i Grønland</i>	119
<i>Karl Peder Pedersen: Den gode forbindelse</i>	143
<i>Jesper Ratjen: Kort og ejendoms historie</i>	160
<i>Steen Bernichow: En københavnsk kleinsmedemester omkring 1800</i>	178
<i>Birgit Løgstrup: Rigsarkivet og brugerne</i>	189
 <i>Småstykker:</i>	
Danske borgerskaber i Riga 1711-1786. Af <i>Vello Helk</i>	104
Et vindue til fortidens liv	195
Hustruvold i gamle dage	199
Den gode guds retfærdige domme	201
 <i>Orientering:</i>	
SSF's Weekendkursus 1997	100
Slægtsforskertræf 1998	100
Hvem Forsker Hvad 1997	101
Nyt fra Norden ved <i>Birgit Flemming Larsen</i>	102
Generalforsamling 1997	202
Resultatopgørelse og balance	207
Nyt fra Norden	209
Hvem Forsker Hvad	212

Anmeldelser

Släktforskarnas årsbok '95. Sveriges Släktforskarförbunds årsbok för år 1995. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	105
Arv och anor. Årbok för Riksarkivet och Landsarkiven 1996. (<i>Hans H. Worsøe</i>) ..	105
FN, Europa og Rusland. Et festskrift i anledning af Hermod Lannungs 100 års dag. Redigeret af Thorkild Møller og Henning Nielsen. (<i>Mogens Rüdiger</i>)	106
Erik Brejl: Skanderborg Rytterdistrikt. Uddrag af samtlige bevarede 3.002 skrifter 1680-1765. (<i>Finn Andersen</i>)	107
Ruth Andersen: Den rapmudedede muse. Ti års danmarkshistorie i skillings- viser fra Matthias Seests bogtrykkeri. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	107
Dansegilde og mordbrand. Vejledning om retsbetjentarkiver ved Niels H. Frandsen. (<i>Henrik Stevnsborg</i>)	108
Knud Højrup: Hendes Majestæt Dronning Margrethe II og Hendes Slægt. (<i>Hans H. Worsøe</i>)	109
Ruth Bentzen (udg.): Ung sprogforsker på rejse. Breve fra og til Holger Pedersen 1892-1896. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	112
Vibeke Schrøder: Dæmoni og dannelse – Johanne Luise Heiberg. (<i>Ingeborg Thaanum Carlsen</i>)	113
Jutta Juncker: Værnepligt. (<i>Mogen Rüdiger</i>)	113
Ditlev Tamm: Konseilspræsidenten Jacob Brønnum Scavenius Estrup 1825-1913. (<i>Sigurd Rambusch</i>)	114
Jens Peter Ægidius: Christian Flor, pædagogen, politiker, folkeoplyseren. En biografi. (<i>Su. Cedergreen Bech</i>)	114
Hans Kargaard Thomsen: C. F. Wegeners dagbøger Bind 1. 1851-1857 og Bind 2. 1858-1864. (<i>Su. Cedergreen Bech</i>)	115
Øvrige bøger, årsskrifter m.m. modtaget i 1995/96	116
Lexikon historischer Berufe in Schleswig-Holstein und Hamburg, zusammen- gestellt unter Mitwirkung mehrerer Fachkollegen von Klaus-J. Lorenzen- Schmidt. (<i>Jürgen Beyer</i>)	213
Holger Hertzum-Larsen: Kongens Retterting. Register til Herredagsdomme 1616-1650. (<i>Ole Degn</i>)	214
Holger Hertzum-Larsen: Udarvsskifter Odense 1630-1750. (<i>Ole Degn</i>)	214
Nynne Helge: Familien Jensen og Vorherre. Religionens plads i køben- havnske arbejderfamiliers kultur og livsform 1870 til 1950 – med særlig vægt på perioden før 1920. (<i>Lisa Elsbøll</i>)	215
Laura Meyer Hansen: Vonsild i krig og fred – fra svenskekrigene til landbo- reformerne. (<i>Tommy P. Christensen</i>).....	216
Kirsten Lindberg: Sirenernes Stad København. Bd. I-III. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	216

Karsten Kjer Michaelsen: Danskerne på Prærien. En beretning om Dannebrog, Dannevirke og Nysted i Howard County, Nebraska, USA. <i>(Birgit Flemming Larsen)</i>	217
Henrik M. Jansen og Otto Jonassen: Fattiggården. Træk af fattigforsorgens historie i Svendborg. <i>(Hanne Tøft)</i>	218
Allan Bengtsson og Lars N. Henningsen: Vandrelærere – rejsende i dansk kultur. <i>(Birgit Flemming Larsen)</i>	219
Vivian Etting: Margrete den første. En regent og hendes samtid. <i>(Tommy P. Christensen)</i>	220
Erik Housted: En matador på Amager. Eberts Villaby og dens grundlægger Hermann Ebert. <i>(Lisa Elsbøll)</i>	220
Henning Nielsen: Karl Skytte – fynboen på folkestyrets fornemste embede. <i>(John T. Lauridsen)</i>	221
København-erindringer, 1920-50, red. Helle Linde. Historiske Meddelelser om København 1996. <i>(Birgit Flemming Larsen)</i>	222
<i>Sange:</i>	
Niels H. Frandsen: Slægtsforskning	223

Register til Personalhistorisk Tidsskrift 1997

Ved Poul Steen

Personerne anføres som hovedregel på deres slægtsnavn, således som det er anført i teksten. Sammensatte navne, f.eks. Lente-Adler, sættes på første dels begyndelsesbogstav, altså i det nævnte tilfælde på L. Partikler som von, de, des, de la, zum o.s.v. ses der bort fra; f.eks. sættes des Vignes under V. Som hovedregel kan det ikke påregnes at finde navne, som alene optræder i noter og litteraturlister.

- Abrahamsen, Peder 54
Agerby, Georg 204, 205
Agerholm, Bertel 42, Bertel Andreas
43, Christen 43
Aggerbæk, Peder 56
Ahrentz, G. 14
Albertin, Laurids 45
Aldal, J. 58
Allen, C. F. 98
Allerup, Hans 33, 45, Pastor 35
Alstrup, Erik 158
Ancher, Peder 45
Anchersen, Biskop 30, 33, Jeremias 87
Andersd, Else 16
Andersdatter, Else 16, Maren 24, 27
Andersen, A. 213, Anders 46, Byrge
57, Carl Erik 116, Christen 44,
Claus 14, Dorrit 117, Finn 107,
202, 204, 205, Hans 1, 2, 3, 48,
Jens 54, Jes 14, Jess 18, Laurids 52,
Lauris 18, Lave 14, Lawe 25, 27,
Martin 50, Milter 33, 34, Ruth 107,
Søren 23, 57, Aa. 157
Andersson, Karl-Gustaf 105, Kjell 210
Andreasen, Jep 52
Andrup, Claus 52
Ankersdatter, Margrethe 25, 27
Arends, Reimar 25, 27
Arfuesen, Sten 82
Aronsen, Abraham David Aron 123,
Mathias 126
Arvesen, Sten 80, 82, 83, 97
- Bach, Jens Sørensen 39, Michael 204
Bager, Morten Jensen 52
Bagge, Sophie Amalie 94
Bagger, Frederik 143, 145, 146, 148,
149, 150, 151, 152, 153, 154, 156,
157, 158, Ole 56, Rudolf Moth
Pedersen 200
Baggesdatter, Karen 8, Maren 8
Baggesen, Iver 9, Lambert 5, Laurids
6, Peder 10, 11
Balslev, Sv. 176, Svend 176
Balvig, Peder 35
Bandsberg, Jens 57, Mads 57
Bang, Claus 52, Gustav 26, 27, 28,
Lundt 74, Ole 69
Barbaris, Anna 40
Barbor, Henrik 50
Basse, Niels Jørgensen 44
Bastrup, Hans Hartvig 47, Thomas 47,
48
Bay, Sv. Aa. 93, 98, Sv. Aage 87
Bech, Sv. Cedergreen 98, 115, Svend
Cedergreen 205
Becher, Mathias 38
Been, Ib 48
Beijbom, Ulf 210
Bender, Henning 100
Bengtsson, Allan 219
Bentz, Vibeke Christiane 150
Bentzen, Ruth 112
Berensdorf, Hans Nielsen 37
Bernichow, Steen 178, 188

- Bernickow, Joachim Fredierich 180,
 Joachim Friederich 178
 Bernstorff, Andreas Peter 158, J. H.
 E. 157
 Bert, Jacob 53, 57, Niels 57, Niels Ja-
 cobsen 53, Simon Jacobsen 54
 Bertelsen, Christen 55, Jens 29
 Beyer, Jürgen 214
 Bierman, Hans 80, 82
 Birk, Niels Jensen 53
 Birkelund, Palle 97
 Birket-Smith, S. 58, 73
 Bison, John 101
 Bisted, Søren Nielsen 40
 Bjerg, Hans Christian 100
 Bjergemand, Carsten 57, Hans Johan-
 sen 57, Johan 57, Knud 57
 Bjerregård, Laurids 51, Niels 51
 Bjørn, Carsten 56, Else Lauridsdatter
 4, 10, Jens Tavlov 56, Jørgen 56
 Blankenborg, Henrik Madsen 44
 Blikkenslager, Christen 45
 Bloch, Christen Jensen 3, 4, J. 11, 98,
 Jens Mikkelsen 4, Niels 10, Peder
 Jensen 4
 Bloem, Jan 78, 79, 80
 Bobé, Louis 98
 Boisen, Boje 74, Carl Christian 74,
 Frederik E. 74
 Bollerup, Frans Jensen 56, Jens Ma-
 thias 39, Niels 56, Niels Nielsen 39
 Bonde, Rasmus 49
 Bonig, Heinrich 185
 Booyesen, Riewert 125
 Borchsenius, Johan 49, Mads 49
 Bording, Christen 42
 Bork, Christen 54, Lambert 54, 57,
 Mads 54, Mads Jepsen 57
 Borum, Thomas 45
 Bovterup, Christen 48, Jens 48
 Braem, Hans 88, Jens Severin 49,
 Morten 49
 Brahe, Ebba 211
 Brandt, Carl Caspersen 50
 Brasch, Jens Henrik 40
 Brask, Å. 10
 Bredenberg, Frederik 54, Hans Jørgen
 55, Jens Nicolaj 55, Peder 54
 Brejl, Erik 107
 Breum, Jan 50, Jan Lorens 36, 38
 Brink, Anders 55, Anders Andersen
 55, Anders Hansen 55, Hans 56,
 Hans Andersen 55, Lars Poulsen
 56
 Bro-Jørgensen, J. O. 80, 97
 Brochmand, Abraham 54, Niels
 Abrahamsen 54
 Brockdorff, Hans Henrik 107
 Broholm, Henning 35, Henrik 33, 34,
 35
 Bromé, Janrik 97
 Bronckhorst, Jan 76
 Brorson, H. A. 37
 Brun, Christen 55, Ebbe Mogensen
 27, Hans 55, Jesper Clausen 20,
 Mads 46, Niels 54, Peder Nielsen
 54
 Bruun, Carl 217, Chr. 98, Henry 159
 Brydebol, Niels 51
 Brygmann, Hans 42, Jacob 42
 Brøndsted, Johannes 97
 Brøndum, Jens Pedersen 8, Peder
 Jensen 8
 Brønstrup, Peder 47
 Brøstrup, Peder 51
 Braad, Anne Marie 87, 89, Cecilie
 Dorothea 94, 95, 96, Dorthe 94,
 Helene Cathrine 95, Karen Si-
 monsdatter 89, Margrethe Elisa-
 beth 87, Niels Hurtigkarl 94, Ras-
 mus Christian 94, Simon 76, 77,
 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87,
 88, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 97, Si-
 mon Simonsen 76, 83, Simon Si-
 monsson 85
 Buchholtz, Niels 35
 Bugge, Henrik Christoffer 47
 Burchardt, Jørgen 116
 Busch, Heinrich Alexius 220, Henrik
 40
 Busmann, Jens Johannesen 104
 Butcher, Solomon D. 218
 Bülow, Frantz 73
 Byrgesen, Anders 57
 Bødker, Oluf Andersen 42
 Bøgvad, Jens Hansen 33
 Bøker, Hans 63
 Bølling, Peder Jensen 43

- Børgesen, Peder 52
Bådsgård, Christen Christensen 51,
Mads 51
- Carlsen, Ingeborg Thaanum 113
Carlsson, Carl Henrik 210
Charlotte Amalie, dronning 81
Christensdatter, Anna 90, Anne 6, 91,
Caren 27, Edel 4, Johanne 89, Ka-
ren 25, Maren 10, Margrete 6,
Mette 20, Zidsele 7
Christensen, Anders 44, Christen 51,
Jens 45, 52, Kurt 44, Niels 44, P.
C. 59, 73, Palle 57, Peter Christian
59, Søren 55, Tommy P. 160, 202,
205, 213, 216, 217, 221
Christian X, konge 109
Christiansdatter, Karen 25
Christiansen, Poul Verner 116
Clausen, Andreas 52, Jacob 4, Jens
Christiansen 53, Jesper 14, 21, 27
Clemensson, Per 210
Conrad, Christen 42
Contzius, Gotfred 8
Cox, Nathanael 187
- Dahl, Else 178, 179, Peter 178, 179,
180, Aage 98
Dahlerup, Troels 157, 214
Dalager, Andreas 123, Carl 136, Jacob
131, Jørgen Lars Zacharias 131,
Peter Frederik Bernhard 128, Peter
Mathias Ferslew 128, Peter Motz-
feldt 123
Danielsen, Christen 45
Dapper, Henrik 51
Davidsen, Christen 43, Erik 43, Hans
128, Peder 47
Degn, Ole 10, 11, 100, 214, 217
Dorf, Carl 131
Drost, Christian 220
Døse, Carsten 48, Jens 48
- Ebbesen, Peter 218
Ebert, August 220, Hermann 220
Egede, Hans 119, 122, 123, 135, Niels
123, Poul 123
Egevang, Robert 116
Eggers, Hans 18
- Ehlers, Paul Jensen 104
Eilertz, Bagge 44, Johan 44
Ellerup, Verner 51
Elsborg, Christen Jensen 52, Niels 52
Elsbøll, Lisa 105, 202, 216, 220
Enckell, Gerald 211
Engelstoft, Christen 55, Lars Struch
55
Erichsen, Peder 25, 27
Eriksen, Christen 43, David 42, Tho-
mas 34, 45
Eskildsdatter, Thyra 22, 27
Esmi, Nicolas 75
Estrup, Jacob Brønnum Scavenius 114
Etilak, Frederik 123
Etting, Vivian 220
Ewens, Johs. 176
Eyzinger, Michael 110
- Faber, Frederikke Vilhelmine 72, 74,
Hans 51, Hans Jacob 52, Jacob 51,
Jens 51, Peder 51
Fabricius, Jacob 213, O. 98, Otto 125
Fabritius, Albert 109
Falk, Christen 51, Mikkel 44
Falk-Jensen, A. 158
Falster, Christian 30
Fansmid, Søren 9
Farver, Anders 50
Fasterling, Kurt 50, Oluf Jacobi 50
Feldbereder, Jens 49, Niels Jensen 49
Ferber, Christian 42
Filskov, Mikkel 56, Niels Mikkelsen
56
Find, Ib Jørgen 49, Jens 49, Johan
Christian 49, Michael 49
Fink, Troels 114
Fischer, Andreas 99, Andreas Jørgen
94, Heinrich 104
Fjord, Christoffer Jensen 43, Jens Pe-
dersen 43
Flor, Christian 114
Fog, B. J. 73, Christen Davidsen 55,
David 55, Rasmus Davidsen 55
Folmer, Jørgen 52
Frandsen, Jens 52, Johan 52, Johannes
184, Karl-Erik 116, 176, Niels H.
108, 119, 122, 141, 142, 223
Frederiksen, Anders 132

- Fride, Jens Bertel 56, Peder 56
 Friede, Jacob Mortensen 29
 Friedenreich, Mette Dorothea 95
 Friis, Christen Christensen 98, Kirsten
   Christensdatter 8, Mogens 86, 87,
   98, Niels 86, 98, Sidsel Christens-
   datter 98, Aage 151, 158
 Friis-Petersen, H. 98
 Frimodt, J. 98
 Fris, Johan Frederik 56
 Frischuster, Adam 6
 From, Henrik 46
 Frost, P. N. 58
 Frølund, Christen 47, Christen Søren-
   sen 47
 Frøsig, Jens Olsen 53, Oluf 53
 Færgeman, T. B. 98
 Færgemand, Christen Nielsen 43,
   Niels 43, Peder Nielsen 43
- Galthen, rektor 50
 Gardie, Jakob de la 211
 Garp, Poul Madsen 55
 Gasse, Rasmus 1
 Gele, Katarina 96, 97
 Gent, Jan von 81, 97
 Gern, Erik 49, Niels Eriksen 49
 Glad, Hans 46
 Glarmester, Børge 52
 Gradman, Robert Karl Vilhelm 215
 Gregersdatter, Maren 27, Maren Peder
   22, 24
 Gregersen, Jens 9, Oute 20
 Griffenfeld, Charlotte Amalie 86, Pe-
   der 75, 86, 97, 98
 Grote, Martin 104
 Grunerup, Torkild Madsen 104
 Grøn, Lars Andersen 48, Lars Peder-
   sen 49, Peder Lauridsen 49
 Graae, Jutta 113
 Gudmandsdatter, Inger 87
 Guldager, Anders Lambertsen 56,
   Hans 11, Hans Nielsen 5, Lambert
   56, Nis Hansen 5, Ulrik 48
 Guldberg, Ove Høegh 158
 Guldsmed, Jacob Rasmussen Holst 10
 Gullach-Jensen, E. 97
 Gulliksen, Jochum 80
 Gundesen, Christen 57
- Gyldensparre, Albert 75, 77, 86, 98
 Günther, Herman 54
 Günther, Henning Hermansen 54
 Gødesen, Peder 45
 Gødstrup, Niels 42
- Hack, Maren 20, 21, 28, Maren
   Matthsdatter 20, 21, 27, Peder 20,
   21, Peter 14, 27
 Haderslev, Peter 182
 Hage, Alfred 61, 66, 68, 72, 73, 74,
   Anna 72, 73, Bolette Margaretha
   73, Caroline 72, 73, Christopher
   Friedenreich 72, Harald Johannes
   72, 73, Hother 61, 65, 72, 73, J. F.
   61, 73, Jens Friedenreich 72, 73,
   Johannes 72, Johannes Jensen 72,
   Johannes Philip 72, 73, Margare-
   tha 72, Maria Catharina 72, Marie
   Cathrine 73, Vilhelmine 72
 Hagensen, Poul Hansen 44
 Hald, Chr. 220
 Hammel, Jens Pedersen 3
 Hammer, Mads 48, 51
 Handskemager, Jacob 47, Peder 47,
   Peder Jacobsen 47
 Hannibal, P. M. 218
 Hansdatter, Caren 25, Eleonora 6, In-
   geborg 89, Karen 25, 27, Maren 6,
   Margrethe 20, 21, 27
 Hansen, Chr. 179, Christen 8, Christi-
   an 179, Gregers 11, J. F. 178, Jes-
   per 4, Las 1, Laura Meyer 14, 216,
   Lorentz 18, Milter 47, Niels 57,
   Rasmus 44, 48, Thorkild 81, 97
 Harbo, Christen 51
 Harms, Claus 74
 Hass, Jens 52, Laurids 52
 Hasselbalch, Jacob 46, Jacob Hansen
   46
 Hasselberg, Carl-Olof 210
 Hassø, Arthur G. 98
 Hattemager, Carl Caspersen 50, Chri-
   sten 44, 49, Hans 49, Jens Ander-
   sen 45, Jens Christensen 49, Peder
   46, 49, Peder Jensen 45
 Hauschou, Tyge 51
 He, Jens Nielsen 42, Laurids 52, Lau-
   rids Nielsen 42, Lave 52, Peder
   Hassing 52

- Hebo, Elias 42, Elias Svendsen 45,
     Jørgen Andersen 55
 Hedemann, H. 175, 176
 Hedtoft, Hans 121, 129
 Hegelund, P. 10
 Heiberg, Johanne Luise 113
 Heinesdatter, Sidsel 89, 94
 Heise, Peter 72, 74
 Heitmann, Gertrud 72, 73
 Helge, Nynne 215, 216
 Helk, Vello 104
 Hellevad, Frederik 40, Lars 40
 Hemmet, Bagge Iversen 4, 8, Dorete
     Iversdatter 3, Iver 34, Iver Iversen
     1, 4, 10, Peder Iversen 3, 4
 Hendricksdotter, Margareta 84
 Henningsen, Lars N. 117, 157, 219
 Henrichsen, Niels 14
 Henriksen, Jacob Søren 44, Jan Chri-
     stoffer 43, Niels 20, 21, 27, 44, Ole
     Bernt 116
 Hermodsson, Anna Karin 97
 Hertzum-Larsen, Holger 214
 Hieronimussen, Axel 55
 Hierring, Niels Nielsen 87
 Hilsted, Finn 97
 Hjerm, Christen 49, Jens Olsen 49,
     Oluf Pedersen 49
 Hjorth-Nielsen, H. 98, 158, 159
 Hoffmann, Mikkel 39
 Holm, Peder 51, Thomas 135
 Holst, Evert 75, 77, Gavers Christian
     58, Jens Melciorsen 48, Mads 58,
     Melchior Christoffersen 48, Søren
     Davidsen 47
 Housted, Erik 220
 Hove, Hans 46, 47
 Hurtigkarl, Anne Christensdatter 90,
     91, 92, 93, 96, Christen 92, Chri-
     sten Jensen 92, Christen Nielsen
     92, 96, Jens Christensen 92, Jens
     Jensen 92, Jens Nielsen 92, Mette
     Christensdatter 91, N. 99, Niels 91,
     93, 94, 95, 98, 99, Niels Jensen 92,
     Niels Nielsen 92, 96
 Hvas, Jens 47, Thøger 47
 Hvid, Frans 54, Søren 54
 Hygum, Anders 51
 Hyphoff, Søren 46, 48
 Hänschell, Albert Tønnes Just 72, 73,
     Carl August 72, 73, Hother Gustav
     72, Hother Gustav Adolph 73,
     Tønnes Just 72, 73
 Høeg, Jørgen 212
 Høgsbro, Kirsten-Elizabeth 117
 Højer, Jens 45, Otto 45
 Højland, Eskil Pedersen 52, Ole Pe-
     dersen 51, Peder Eskildsen 51
 Højrup, Knud 100, 109, 110
 Høst, Birgithe Christensdatter 11,
     Chisten 7, Christen 12, Christen
     Christensen 3, 6, 11, Christen Jen-
     sen 6, 7, Kirsten Christensdatter 3
 Ilsøe, Grethe 157
 Ingeman, P. 157
 Ingvordsen, Jens 116
 Imminger, Carl Gotfried 95
 Iserberg, Anna Margrethe 86
 Iversdatter, Anne 3, Dorete 3, 6, 7,
     Dorethe 2, Lene 1, 6, Line 2, Ma-
     ren 4, Margrete 4
 Iversen, Bagge 4, 5, Gregers 10, Iver
     1, Jørgen 75, 76, 78, 80, 81, 97,
     Lago 14, 18, 20, Peter Kr. 117
 Jacobsdatter, Anne 3, Hanna-Rebecca
     25, 27
 Jacobsen, Ancher 93, Anders 1, Claus
     4, 10, 11, Hans 19, Hans Henrik
     117, J. Søndergaard 51, Mads 4,
     Niels 37, 54
 Jansen, Henrik M. 218
 Jarnhus, K. L. 176
 Jeger, Anna Sabine 72, Bolette Mar-
     grethe 72, E. W. 73, Edvard Willi-
     am 59, 72, 73, Hans 72, 73, Jo-
     hannes 72, Julius 72, Theodor 64,
     Theodor Hother 72, Thorvald 72
 Jellinge, Jens Baggesen 55
 Jensdatter, Barbara 3, Else 92, Karen
     9, Magdalene 6
 Jensen, Arthur 98, Bertel 9, Carsten
     50, Casper 50, Christen 42, 54, 88,
     H. E. 176, Hans 57, Hans Ejner
     176, 177, Henrik 44, Iver 14, Jens
     40, 43, 104, Laurids 43, Matths 14,
     18, 22, 24, 27, Niels 57, Poul 2,
     Rigmor 215, Tøste 54

- Jepsen, Peder 6, 14, Poul 42, 44
 Jerne, Peder Jensen 54
 Jespersdatter, Maria 20, 21, 27
 Jespersen, Ane Margrethe 95, 98, Niels 98, Peder 14
 Jessdatter, Maren 20, 21, 27
 Jessen, Maths 14, Matths 22, 23, 27
 Joersen, Asmus 104
 Johansen, Hans Chr. 116, Herman 9, Holger V. 116, Jens 117, Knud 57
 Jonasen, Otto 218
 Jonsen, Niels Christensen 57
 Juel, Jens 75, 77, 80, 98, Niels 80
 Julin, Arne 101, 205
 Juncker, Flemming 113, Jutta 113
 Jupetus, Jan 42
 Jussenius, Anders 42
 Just, Christiane Arnette 72
 Justesen, Hein 87, 89
 Jürgensen, Karl Niss 27, Lorents 92, Niss 20
 Jæbsen, Peder 21
 Jørgensdatter, Ellen 20, 27
 Jørgensen, Carl E. 29, 58, Ernst Oluf 215, Ib 43, Jens 47, Niels 44, Oluf 91, Peder 45

 Kaiser, Birgit 13, 28, 216
 Kamper, Kirsten 196
 Kendig, Mary Ann 72
 Kier, Elisabeth Hansdatter 6, Hans Hansen 6
 Kierkegaard, Søren 97
 Kild, Thomas Hansen 14
 Kimmer, Jacob 4
 Kinch, J. 9, 10
 Kipnasse, Camilla Augusta 74, Christian F. 73, Christian Friederich 72, Gertrud Cathrine Marie Sophie 73, 74, Gertrud Marie 72
 Kirketerp, Morten 74
 Kjær, familie 186, Jep 52, Laurids 47, Laurs 47
 Kjærgård, Maren Jesdatter 8
 Klauen, Michael 104
 Klemme, Anders Jensen 42, Jens Sørensen 42, Søren Jensen 42
 Klit, Anders Thomsen 45, Mogens Andersen 45, Zacharias Johansen 40, 44

 Klitgaard, C. 98
 Klok, Lucas 47
 Klokke, Didrik 47, Niels 51, Poul 56, Thomas 40
 Knudsdatter, Maren 26
 Knudsen, Gunnar 176, 177, Hans 158, Jens 54, Johan 57, Niels 57, Svend Vinther 204, 205, Tønne 49
 Knurborg, Christen 54, Jens Christensen 54
 Knutzen, Daniel 104
 Koch, Eduard Marius Frederik 220, Mads 42, 43
 Koch-Olsen, Ib 97
 Kolding, Jens 55, Thomas Eriksen 34, 35
 Korsgaard, Peter 100
 Krabbe, Erik 87
 Krag, Fr. 86, Frederik 86, 98, Palle 3
 Kragelund, Morten Nielsen 54, Niels Christen 57, Niels Nielsen 54, Nils 53, Peder 38, 54, Peder Nielsen 38, 53
 Krahe, Christopher 16
 Kramer, Peder 54
 Krarup, Fr. 80, 81, 97, 99
 Kriste, Niels 54
 Kristensen, P. K. 73, Thomas Møller 116
 Krog, Jacob 50, Niels 50
 Krudtbrænder, Niels 196
 Kaa, Jørgen Sørensen 14
 Kaae, Bue 10
 Kaarsted, Tage 221

 Lagosdatter, Maria 20, 27
 Lang, Frederik Christian 144, Jørgen 51, Knud 51, Peder 51
 Lange, Sinnel 37, Vilh. 116
 Langholz, C. 1, Carl 9
 Lannung, Hermod 106
 Larsen, Birgit Flemming 102, 105, 108, 112, 203, 204, 205, 208, 209, 218, 219, 222, Christen 55, Ejnar C. 1, 12, Henrik 176, Jørgen Stage 205, Lars 179, Oluf 51, Robert Oest 202, Svend 132, 199, 200, Svend Erik 116, Terman 55
 Lasdatter, Anne 4

- Lassen, Hans 4, Jørgen 44, 46, Laurids 8
- Lauridsdatter, Lene 1
- Lauridsen, Anthoni 14, Jens 43, John T. 117, 205, 206, 222, Mads 43, Niels 11
- Lauritsen, Jep 14, Niels 11, Peder 8
- Lauritzdatter, Bodel 20
- Laursen, Finn 106
- Lawesdatter, Kirsten 24
- Leijonhufvud, Gustaf Cson 97, Karl A. Kson 97
- Lillelund, Laurids 45
- Lindberg, Kirsten 216, 217
- Linde, Helle 222
- Lintrup, Rasmus Jacobsen 55
- Ljungberg, Etatsråd 187
- Lorenz, Ottokar 109
- Lund, Hans Christian 37, Jens Christensen 40, Lise 205, Milter Thomsen 48
- Lunde, Laurids 54, Niels 54
- Lykke, Hans 45, Laurids Pedersen 47
- Lylov, Christen 44, Christoffer 44
- Lyng, Karl 123, Karl Peter Marcus 123, Sivert Elias Christian Karl 123
- Lütken, Joachim Frederik 145, Otto Diderik 145, 158, Thomas Bagger 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 157, Thomas Caspar 158
- Løgstrup, Birgit 189, 194
- Lønne, Oluf 3, Oluf Pedersen 3
- Madsdatter, Maren 4
- Madsen, Bertram 55, Jesper 56, Jørgen 196, Orla Iver 100
- Maler, Christen 47, Jens 47
- Margrethe II, dronning 109
- Marie Cecilie, prinsesse af Preussen 111
- Martin-Hansen, Carl 75
- Matthisdatter, Maren 18, 19, 22, 27
- Matthisdatter, Kirsten 25, 26, 27
- Matthsen, Carsten 22
- Medelby, Jørgen 56
- Melchior, H. B. 62, Hans Bøchmann 63, 73
- Melchiorsen, Christoffer 49
- Michaelsen, Karsten Kjer 217
- Michelsen, Marcus Christian Vilhelm 74
- Mikkelsdatter, Voldborg 5
- Mikkelsen, Alexander 44, Hans 4, 11, Jens 4, Jørgen 205, Laurs 27, Søren 44
- Mogensdatter, Mette 27
- Mogensen, Ebbe 18, 20, 21
- Moltke, Adam Gottlob 144, 145, 148, 153, 158, Joachim Godske 144, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 157, 158
- Moløe, Knud 200
- Mortensen, Morten 90, Niels 56
- Motzfeldt, Peter 123
- Mourier, Anne Marie 74
- Mourier-Petersen, Adolph Tobias Herbst 74, Christian Hellenius 74, Ferdinand 74
- Mule, Peder Hansen 89
- Mulvad, Niels 8, Niels Christensen 8
- Munch, Ebbe 113
- Munk, Anders 51, Niels Knudsen 48, Peder Nielsen 45
- Mylmand, Johan 55
- Mælkemand, Christen 44, Niels Christensen 44
- Møgkjær, Jens 43
- Møller, Anders Monrad 116, Hans 94, Hans Christian 93, Henrik Selius 55, Herman 112, Jens Nielsen 44, Johan 55, John 137, Jørgen Frederik 55, Nicolaj 48, Niels 44, Peder Nicolaj 55, Per Grau 172, 176, Sven 199, Thorkild 106
- Maaløe, Knud 201
- Maarslet, Knud Lauritzen 28
- Nansen, Hans 98, Mikkel 86
- Naur, Svend Christensen 47
- Nedergaard, Paul 73
- Nederland, Ole 195, 198
- Nielsdatter, Dorthe 92, 96, Kirsten 6, Maren 20, 22, 27, Voldborg 8
- Nielsen, Alexander 42, Anders 25, 27, 54, Benjamin 44, Bertel 55, C. Lindberg 57, 58, Carl Lindberg 158, Christen 14, 54, 57, David 47, Hans 14, Henning 106, 221, Jacobi 22, Knud 49, Lars 106, Lars L. 106, Lindberg 57, 58, Mourids 43, Niels 56, 57, Ole 52, Oluf 3, 10,

- 217, Peder 14, 24, 27, 56, 201,
Rasmus 44, 47, Steffen 53, Søren
56
- Nissen, Christina 18, Hans 16, 18, 20,
21, 27, 28
- Nordlund, H. O. 176
- Normand, Knud 56
- Nors, Anders Peder 47
- Norstedt, P. A. 97
- Nybo, Lars 49, Morten Alexandersen
49
- Nybro, Christen 55, Jes 53, Jes Chri-
stensen 55, Niels Christensen 56
- Nygård, S. 98
- Nyholm, Leo 211
- Nørager, Christen Melchiorson 48
- Nøring, Christen 45, Rasmus 45
- Nørskov, Ulla 100
- Odderbæk, Jacob 45, Jens 55, Jens
Jensen 55, Morten Jensen 55
- Offenberg, Anne Marie 87, Anne Ma-
rie von 87
- Oldendorph, Johannes 213
- Olsen, Poul 158
- Olufsen, Bagge 55, Jens 2, 3, 4, 7, 10,
54, Peder 45
- Ortsen, Hans 56, Peder 56
- Ostermann, H. 135
- Ottesen, Niels 54
- Ousager, Steen 142
- Outesdatter, Kirsten 20, 21, 27
- Outrup, Jacob 54
- Oxenbol, Jens 51
- Paikin, Elsebeth 101, 204, 205, 212
- Pallesen, Jens 55
- Paludan, Jens August 74, Karen Jens-
datter 6, Otto 52
- Paludan-Müller, Casper 11
- Parsbjerg, Oluf 10
- Pauli, Oliger 77
- Paulsdatter, Kirsten 27, Kirsten An-
ders 22, 23
- Paulsen, Anders 14, 18, 22, Jørgen 97,
Lauritz 14, Nicolai Hans Paul 123
- Pedersdatter, Karen 1
- Pedersen, Anders 42, 201, Caroline
Dorthea 95, Daniel 47, Ejnar 146,
158, Emmerik 57, Hans 14, Henry
116, Holger 112, Jens 45, 48, 90,
Jens Christian 56, Jep 14, Johan
Henrik 95, Karl Peder 143, 159,
Kirstin Nørgaard 116, Knud 4,
Mads 45, 51, Margrethe Jacob 19,
Morten 19, Peder 40, Steffen 54,
Thomas 43, Tøger 51, Tønnes 5,
11
- Persen, Willads 27
- Petersen, A. 58, Anders 14, Andreas
184, 185, Christian 74, Christian
Karl 104, Christian Mourier 69, P.
H. J. 98
- Pine, Hans Christian 47, Peder 47,
Peder Jensen 47
- Plage, Johan 47
- Plessen, Christian Ludvig von 88
- Pontoppidan, Erik 81, 85, 86, 97
- Post, Søren Pedersen 45
- Poulsen, Ejnar 57, 58, Lars 56, Lorens
56, Mourids 51, Søren Toftgaard
117
- Pram, Christen 43, Mads 43
- Prang, Peder 45
- Prange, Knud 202, W. 213
- Probst, Carl Brandt 220
- Puggaard, Hans 72, 73
- Rambusch, Sigurd 114, 205, 208
- Ramløse, Hans 49, Peder Niels Kra-
gelund 49, 52
- Rasch, Jens 54
- Rasmussen, Anna 107, Christen 51,
Hans 48, Herman 48, 51, Jess 19,
27, Jørgen 14, 20, 21, Jørgen Brun
27, Knud 122, Niels Peter 215, Stig
T. 117
- Ratjen, Jesper 160, 177
- Ravndal, Christen 51
- Rawert, O. J. 74
- Rebslager, Anders 44
- Rechob, Laurentius 56
- Reimer, Gad Christian 128, Gad
Christian Jeremias 128, Michael
128
- Reitzel, C. A. 98
- Reventlow, Anne Sophie 86, Christine
Sophie 86
- Riber, Hans Nielsen 89, 91
- Rüsing, Anne 11
- Rindom, Niels Lauritsen 6
- Rindum, Christen Jensen 44, Niels
Thomsen 43

- Ringkøbing, Anders Christensen 43,
     Peder Christensen 43
 Risum, Jens 47, Mogens Jensen 47,
     Niels 47
 Rixen, Elias Lorenzen 51
 Roche, Peiter Bartholomæus 47
 Rode, Jacob 47, 52, Peder 52
 Roede, H. C. 12
 Rosenberg, Hans 52
 Rosenkrantz, Iver 30, Palle 97
 Rosenørn, Peter Otto 153
 Rosing, Christen 51
 Ross, Oluf Peiter la 47
 Rosted, Amtsforvalter 200, Jens 200
 Rubin, Marcus 188
 Ruspini, Marie Sophie 72, 73
 Rude, Christina 27, Johannes 13, 14,
     15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25,
     26, 27, 28
 Rüdiger, Mogens 107, 113
 Rünitz, Fridrich 18
 Rytter, Maria 219
 Røjen, Christian 34
 Raager, Hans 9
 Raagger, Hans Hansen 8

 Sadelmager, Peder 56
 Sadolin, Albert 99, Caroline Dorthea
     95, Cecilie Dorothea 95, Christian
     Albert Olesen 95, J. Th. 98, Ole 99,
     Ole Christian 95, 96
 Sahl, Jens 49, Jens Jensen 37, Jens Si-
     monsens 36, Maren 9
 Salgius, Niels 55
 Sanden, Carsten van 4
 Scavenius, Anders Lauridsen 38
 Schlüter, Elias 96, Hendrich Her-
     mansson 85, 96, Herman 85, 96,
     Herman Hermansson 85, Joachim
     96, 97, Lisebeht Hendrich 85,
     Margareta 84, Margareta Hen-
     dricksdotter 96
 Schmidt, Oluf Nielsen 38
 Schou, Jens Peder 99
 Schrøder, Vibeke 113
 Schultz, Magnus A. 98
 Secher, V. A. 214
 Seest, Matthias 107, 108
 Seidelin, Mogens 11

 Serup, Frederik 57, Jørgen 50
 Seuberlich, Erich 104
 Simonsen, Jens 57, Lars 53
 Simonsson, Simon 84, 85
 Sinders, Søren 44
 Sixhøj, J. Chr. 58
 Skade, Niels 9
 Skipper, Lasse Pedersen 40, 43, Peder
     40, 43, Peder Pedersen 43
 Skogsjö, Håkan 103, 210
 Skomager, Christen 43, Christen
     Christensen 48, Jens 49, Peder 48
 Skou, J. P. 75
 Skougaard, Mette 116
 Skovbo, Christen 52
 Skovgård, Claus 37, Jacob 149
 Skriver, Oluf 45, Peder 48
 Skrubbeltrang, Fridlev 74
 Skrædder, Carl Peter 46, Peder 46
 Skræder, Laurs Mikkelsen 25
 Skytte, Christen 48, Karl 221, Knud
     Samuelsen 48, Niels Poulsen 45,
     Poul 45
 Skærbæk, Anders Hansen 6, Hans
     Andersen 1, 3, 6
 Skaaning, Jytte 100
 Smed, Jens 42, Jens Christoffer 44,
     Morten Jensen 9, Niels 43, 44, Pe-
     der Davidsen 42, Søren Christen-
     sen 16
 Smidt, Christen 51
 Sne, Claus 48
 Snor, Joakim 14, 18, 20, 27
 Solgård, Jens Rasmussen 47, Johan 51
 Spend, Niels 51
 Splet, Jeremias 20
 Spleth, Hans 49, Jeremias 49, Rektor
     36, Rektor Hans 36
 Sporon, Niels Benjaminsen 44
 Staby, Mads 52
 Stauning, Peder Jørgensen 44
 Steen, Poul 203, 205, 207
 Steffensen, Peder 54, Poul 54
 Stein, Thomas 182
 Stemann, P. C. 73
 Stephansen, Thomas 94
 Stevnsborg, Henrik 109
 Stilling, Niels Peter 117
 Stjernholm, Peder 46

- Stradonitz, Kekule von 109
 Stål, Niels 39, 56, Niels Iversen 39
 Suurballe, Bent I. 205, 208
 Svane, B. 200, Bone Johansen 200,
     Elias Olufsen 88
 Svenson, Anna 97
 Svitser, Christen Rasmussen 52, Erik
     52
 Sylvestersdatter, Johanne 46
 Søndergaard, J. 58
 Sørensdatter, Sidsel 87, 88
 Sørensen, Børge 45, Christen 43, Jens
     27, Jørgen 18

 Tamm, Ditlev 114
 Tarp, Hans Jensen 53, Peder Olsen 55
 Teilman, Christen 55, Hans 55
 Teilmann, Andreas 149
 Tering, Arvo 104
 Termansen, Terman 39
 Terpager, P. 10
 Thistrup, Lars 94
 Thomasdatter, Anne 88
 Thomle, E. A. 98
 Thomsen, Erik 45, Hans Kargaard
     115, Niels 221, Oluf 45, Vilhelm
     112
 Thomam, Jacob 56
 Thøgersen, Laurids 1
 Tinglev, Hans 20, 22, 27, Hans Nissen
     14, Nis Hansen 14, Niss Hansen
     22
 Toft, Hanne 219
 Toldorph, Christian Nielsen 88
 Toniussen, Laurs 18, Laurtz 19, Laus
     14
 Tostesen, Anders 54
 Trans, Claus 51, Jep 51
 Trap, J. P. 98
 Tvilling, Anders Iversen 24
 Tøgersen, Laurids 9
 Tønnesdatter, Kirsten 4, 5, 8, 11
 Tøxen, Menasse Pedersen 54, Niels
     Pedersen 54, Peder 54, Thomas
     Pedersen 54

 Udsen, Bertel 19
 Ulderup, Nis Nielsen 6
 Ulfberg, Niels 45
 Ulsig, E. 157
 Ussing, Johan Louis 112

 Vandborg, Jens 50, Jens Ottesen 51
 Varde, Christen Simonsen 11, Jens
     Olufsen 3, 6
 Varder, Karen Jensdatter 1, 9
 Varnæs, Jess Rasmussen 14
 Vedel, Christen 47, Svend Christensen
     47
 Vejrums, Jens Olufsen 52, Oluf Jensen
     52
 Vemmelev-Nielsen, Hans 10
 Verlohren, Adam 9
 Verner, Karl 112
 Vesten, L. 98
 Vestkær, Simon 56, Søren 56
 Vildum, A. 176
 Villadsen, Villads 199, 201, 204, 205
 Væver, Jens 46, 48, Peder 48

 Wandborg, Lars 52
 Wegener, C. F. 115
 Wejle, Sidsel 87, Sidsel Sørensdatter
     96, 97
 Wenzel-Petersen, T. 175
 Werling, Rasmus Jensen 88, 89, 90, 91
 Westcher, Søren 48
 Westergaard, P. B. C. 98
 Wiberg, S. V. 10, 12, 28, 58, 98
 Wille, Jens 123, Jonas Jeremias 123
 Wils, Peder Jacobsen 37
 Winge, Knud Andres 104
 Winkel, Erling 223
 Winther, Hans Christensen 48, Niels
     Christensen 47
 Worsøe, Hans H. 28, 106, 112, 204,
     213, 216
 Waaben, Knud 117

 Zachariassen, Johan 44
 Zandersen, Mikkel 44
 Zangenberg, H. 220
 Zitting, Slakten 211
 Zitting, Jochum 211

Ægidius, Jens Peter 114
Æskildsdatter, Thyra 23

Øland, Jens 48, Søren 48
Ørberg, Paul G. 59, 74

Øskov, Birgit 107

Aamodt, Axel 174
Åselius, Gunnar 103

Nynne Helge: Familien Jensen og Vorherre. Religionens plads i københavnske arbejderfamiliers kultur og livsform 1870 til 1950 – med særlig vægt på perioden før 1920. (<i>Lisa Elsbøll</i>)	215
Laura Meyer Hansen: Vonsild i krig og fred – fra svenskekrigene til landboreformerne. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	216
Kirsten Lindberg: Sirenernes Stad København. Bd. I-III. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	216
Karsten Kjer Michaelsen: Danskerne på Prærien. En beretning om Dannebrog, Dannevirke og Nysted i Howard County, Nebraska, USA. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	217
Henrik M. Jansen og Otto Jonassen: Fattiggården. Træk af fattigforsorgens historie i Svendborg. (<i>Hanne Toft</i>)	218
Allan Bengtsson og Lars N. Henningsen: Vandrelærere – rejsende i dansk kultur. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	219
Vivian Etting: Margrete den første. En regent og hendes samtid. (<i>Tommy P. Christensen</i>)	220
Erik Housed: En matador på Amager. Eberts Villaby og dens grundlægger Hermann Ebert. (<i>Lisa Elsbøll</i>)	220
Henning Nielsen: Karl Skytte – fynboen på folkestyrets fornemste embede. (<i>John T. Lauridsen</i>)	221
Københavnserindringer, 1920-50, red. Helle Linde. Historiske Meddelelser om København 1996. (<i>Birgit Flemming Larsen</i>)	222
<i>Sange:</i>	
Niels H. Frandsen: Slægtsforskning	223

SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG PERSONALHISTORIE

Bestyrelsen pr. 1. maj 1997:

Finn Andersen (formand), Grysgårdsvej 2, 2400 København NV.

Nils G. Bartholdy, Dalgas Boulevard 63, 2. th., 2000 F.

Tommy P. Christensen, Bulgariensgade 5, st. 2300 København S.

Ida Dybdal, Østerbrogade 44, 2100 København Ø.

Birgit Flemming Larsen (kasserer), Klostermarken 13, 9000 Aalborg.

Jørgen Mikkelsen, Haraldsgade 96, 4. tv., 2100 København Ø.

Elsebeth Paikin, Kildevænget 37, 2100 København Ø.

Jørgen Papsøe, Troidager 8, 2950 Vedbæk.

Knud Prange, (næstformand), Degnemoose Allé 26, 2700 Brønshøj.

Poul Steen (sekretær), Grønnevej 23, 2830 Virum.

Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34 A, 6200 Aabenraa.

Brug indlagte bestillingskort til Samfundets publikationer. Alle priser er incl. moms.

Abonnement på *Hvem forsker Hvad* kan bestilles ved henvendelse til:

HVEM FORSKER HVAD, v. John Bison, HF »Elmebo« 33, Røde Mellemvej 152, 2300 København S., hvor også ældre årgange kan købes.

